

Naslov:

AUTORSKO PRAVO

Autor:

prof. dr Maida Bećirović - Alić

Recenzenti:

prof.dr Fuad Purišević

doc.dr Tanja Varađanin

doc. dr Jasmina Nišić

Izdavač:

Univerzitet u Novom Pazaru

Dimitrija Tucovića bb

Za izdavača:

prof. dr Suad Bećirović

Dizajn korica, prelom teksta i tehnička obrada:

Silma Šaćirović Alić

Štampa:

Štampa 3D+

Tiraž:

50

ISBN: 978-86-83074-07-5

Objavljivanje ovog udžbenika odobrio Senat Univerziteta u Novom Pazaru na sednici održanoj 23.04.2025. godine, odlukom broj 479/25/VII-2

Prof. dr Maida Bećirović - Alić

AUTORSKO PRAVO

Novi Pazar, 2025.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	8
I DEO: OSNOVNI POJMOVI AUTORSKOG PRAVA	9
1. AUTORSKO PRAVO	9
1.1. Pojam intelektualne svojine i odnos sa autorskim pravom	9
1.2. Pojam autorskog prava	10
1.3. Razvoj autorskog prava	11
1.4. Pravna priroda autorskog prava	13
1.5. Načela autorskog prava	14
1.6. Izvori autorskog prava	16
2. AUTORSKO DELO	19
2.1. Pojam autorskog dela	19
2.2. Elementi autorskog dela	20
2.3. Vrste autorskih dela	22
2.4. Sadržaj koji nije predmet zaštite	25
II DEO: PRAVA AUTORA	28
3. AUTOR	28
3.1. Pojam i definicija autora	28

3.2. Vrste autora	29
4. SADRŽINA AUTORSKOG PRAVA	32
4.1. Moralna prava autora	34
4.1.1. Pravo paterniteta	35
4.1.2. Pravo na naznačenje imena autora	37
4.1.3. Pravo na objavljivanje dela	39
4.1.4. Pravo na zaštitu integriteta dela	42
4.1.5. Pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela	45
4.2. Imovinska prava autora	48
4.2.1. Pravo na umnožavanje dela	48
4.2.2. Pravo na stavljanje primeraka dela u promet	51
4.2.3. Pravo na davanje primeraka dela u zakup	53
4.2.4. Pravo autora na davanje računarskog programa na poslugu	56
4.2.5. Pravo na izvođenje autorskog dela	57
4.2.6. Pravo na predstavljanje autorskog dela	58
4.2.7. Pravo na prenošenje izvođenja i predstavljanje dela	59
4.2.8. Pravo na emitovanje i reemitovanje dela	59
4.2.9. Pravo na pristup primerku dela	60

4.2.10. Pravo sleđenja	61
5. TRAJANJE AUTORSKIH PRAVA	64
6. OGRANIČENJE AUTORSKIH PRAVA	67
6.1. Javna bezbednost i pravosuđe	68
6.2. Javno informisanje	70
6.3. Obrazovne svrhe	73
6.4. Lične potrebe	75
6.5. Javne biblioteke, arhivi, muzeji	77
6.6. Ostali slučajevi suspenzije imovinskih ovlašćenja	80
III DEO: PRENOS AUTORSKIH PRAVA I LICENCA	82
7. PRENOS AUTORSKIH PRAVA	82
7.1. Prenos autorskih prava nasleđivanjem	82
7.2. Prenos autorskih prava ugovorom	85
7.2.1. Autorski ugovor	87
7.2.2. Izdavački ugovor	89
7.2.3. Ugovor o predstavljanju i ugovor o izvođenju autorskog dela	91
7.2.4. Ugovor o preradi autorskog dela	93
7.2.5. Ugovor o filmskom delu	95
7.2.6. Ugovor o narudžbini autorskog dela	97

7.3. Zakonska licenca	99
IV DEO: OSTVARIVANJE I ZAŠTITA AUTORSKIH PRAVA	101
8. OSTVARIVANJE AUTORSKIH PRAVA	101
8.1. Individualno ostvarivanje autorskih prava	101
8.2. Kolektivno ostvarivanje autorskih prava	102
9. ZAŠTITA AUTORSKIH PRAVA	105
9.1. Građansko-pravna zaštita autorskih prava	106
9.2. Krivično-pravna zaštita autorskih prava	108
9.3. Prekršajna i privredna odgovornost	110
9.4. Međunarodna zaštita autorskih prava	110
9.5. Evidencija autorskih prava	111
9.6. Sadržina, prenošenje i povreda autorskih prava putem interneta	113
LITERATURA	115

PREDGOVOR

Autorsko pravo, kao savremeni oblik zaštite intelektualne svojine, postaje sve značajniji u eri digitalne komunikacije, globalne razmene znanja i ubrzanog razvoja tehnologije. Ovaj udžbenik posvećen je sistematskom proučavanju autorskog prava u teoriji i praksi, sa ciljem da studentima, istraživačima i praktičarima pruži pouzdanu osnovu za razumevanje ovog složenog pravnog instituta.

Kroz devet tematskih celina obrađene su ključne oblasti autorskog prava – od pojma i izvora, preko pravne prirode autorskog dela, prava autora, ostvarivanja i trajanja prava, pa sve do ostvarivanja i zaštite autorskih prava u domaćem i međunarodnom kontekstu. Posebna pažnja posvećena je savremenim izazovima, poput digitalnog umnožavanja, neovlašćenog prenosa sadržaja putem interneta i prekogranične zaštite prava, čime se aktuelizuju pitanja od neposrednog značaja za praksu i zakonodavni okvir.

Udžbenik se oslanja na važeće domaće propise, ali i na međunarodne izvore, pored toga u izradi su korišćeni brojni naučni i stručni radovi domaćih i stranih autora, kao i savremena sudska praksa, čime se obezbeđuje sveobuhvatan i pouzdan prikaz materije.

Ova knjiga namenjena je prvenstveno studentima prava, ali može biti koristan vodič i svima onima koji se profesionalno bave stvaralaštvom – autorima, izdavačima, medijskim radnicima i pravnicima u oblasti intelektualne svojine. Nadamo se da će sadržaj udžbenika doprineti ne samo razumevanju normativnog okvira, već i razvoju svesti o značaju poštovanja autorskih prava kao temelja savremenog kulturnog i pravnog poretka.

Autor

I DEO: OSNOVNI POJMOVI AUTORSKOG PRAVA

1. AUTORSKO PRAVO

1.1. Pojam intelektualne svojine i odnos sa autorskim pravom

Intelektualna svojina obuhvata prava koja štite nematerijalne tvorevine ljudskog uma, omogućavajući njihovim stvaraocima ekskluzivno pravo korišćenja i ekonomske eksploatacije. Ovaj pojam obuhvata dve osnovne kategorije: autorsko i srodna prava, koja štite kreativne izraze, i prava industrijske svojine, koja obuhvataju patente, žigove, dizajn i druge oblike zaštite komercijalnih inovacija (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019). Prema Zakonu o autorskim i srodnim pravima, autorsko pravo je deo intelektualne svojine, ali se razlikuje od prava industrijske svojine po tome što se odnosi na zaštitu originalnih dela u oblastima književnosti, umetnosti i nauke. Njegova specifičnost ogleda se u tome što štiti individualni izraz autora, a ne ideje, metode ili tehničke principe koji stoje iza dela.

Autorsko pravo je neraskidivo povezano sa konceptom intelektualne svojine. Budući da intelektualna svojina nema fizički oblik, odnosi i pojave koje se javljaju u privrednom i društvenom kontekstu uređuju se pravnim normama koje regulišu intelektualnu svojinu. U međunarodnom i uporednom pravu ovaj pojam obuhvata kako pravo industrijske svojine, tako i autorsko pravo, čime se uspostavlja zajednička terminologija.

Osnovne sličnosti između autorskog prava i prava industrijske svojine ogleda se u činjenici da oba štite plodove intelektualnog stvaralaštva, dajući autorima i stvaraocima isključiva prava na korišćenje njihovih duhovnih tvorevina, što i jeste suština pojma intelektualne svojine (Besarović, 2000).

Osnovna razlika između autorskog prava i prava industrijske svojine leži i u načinu sticanja zaštite.

Dok se zaštita industrijske svojine ostvaruje formalnim prijavljivanjem i upisom u odgovarajuće registre, autorsko pravo nastaje automatski, u trenutku kada je delo izraženo u određenoj formi (Adamović, 2017). Time se autorima pruža neposredna zaštita bez potrebe za administrativnim postupkom registracije, što doprinosi fleksibilnosti i široj dostupnosti pravne zaštite u ovoj oblasti.

U pravnom sistemu, autorsko pravo ima posebnu ulogu u okviru intelektualne svojine, jer, pored ekonomske komponente, štiti i moralna prava autora, kao što su pravo na priznanje autorstva i očuvanje integriteta dela (Radovanović, 2004). Ovaj aspekt razlikuje ga od drugih prava intelektualne svojine, gde je glavni fokus na ekonomskoj koristi i ekskluzivitetu iskorišćavanja inovacija.

1.2. Pojam autorskog prava

Autorsko pravo je pravni institut koji štiti autorske tvorevine i omogućava njihovim stvaraocima kontrolu nad načinom njihovog iskorišćavanja. U pravnoj doktrini ono se definiše kao skup subjektivnih prava autora na njihovim intelektualnim tvorevinama, uključujući ekskluzivno pravo korišćenja, prerade i distribucije dela, ali i zaštitu lične veze između autora i njegovog stvaralaštva (Radovanović, 2004). Upravo ova dvostruka priroda autorskog prava ogleda se kroz njegovu podelu na moralna prava, koja su neprenosiva i neotuđiva, i imovinska prava, koja autor može prenositi ugovorom ili nasleđivanjem (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Iako se danas izučava kao zasebna pravna disciplina, autorsko pravo je dugo bilo deo građanskog prava, posebno u okviru stvarnog prava (Međedović, 2014). Smatralo se da autorsko delo prvenstveno predstavlja ekonomska vrednost, pri čemu su prava autora bila svedena na svojinsku komponentu i mogućnost prenosa na treća lica.

Tek s razvojem pravne doktrine i prepoznavanjem specifičnosti intelektualne svojine, autorsko pravo je izdvojeno kao posebna pravna oblast, sa jasnim razlikovanjem objektivnog i subjektivnog aspekta. U objektivnom smislu, ono predstavlja skup pravnih normi koje uređuju nastanak, trajanje, prenos i zaštitu autorskih prava, dok se u subjektivnom smislu odnosi na konkretna prava autora, omogućavajući mu ekskluzivno ovlašćenje nad delom i zaštitu od neovlašćenog korišćenja.

Tumačenje autorskog prava zavisi od pravnog sistema u kojem se primenjuje. Evropsko-kontinentalni sistem, zasnovan na rimskom pravu, polazi od shvatanja da autorsko pravo nastaje automatski, samim stvaranjem dela, bez potrebe za ispunjavanjem bilo kakvih formalnosti.

Ovaj sistem vidi autorsko pravo kao prirodno pravo autora, pri čemu su moralna prava centralna, pa autor zadržava određene prerogative nad svojim delom čak i kada su imovinska prava preneti drugom licu.

Nasuprot tome, anglosaksonsko (*common law*) pravo autorsko pravo posmatra pre svega kroz prizmu ekonomske vrednosti, gde su ključni aspekti mogućnost trgovine autorskim pravima i njihovo ugovorno ustupanje trećim licima. Za razliku od evropskog modela, u anglosaksonskom sistemu sticanje autorskog prava zahteva ispunjenje određenih formalnosti, pri čemu autori moraju da registruju svoja dela kod nadležnih institucija, poput Ureda za autorska prava SAD (*U.S. Copyright Office*) ili Britanskog zavoda za intelektualnu svojinu (*UK Intellectual Property Office*), kako bi ostvarili punu pravnu zaštitu. Takođe, u ovom sistemu je često potrebno jasno obeležiti delo oznakom autorskog prava (*copyright notice*), a u određenim slučajevima, pravo može biti ograničeno ako delo nije formalno zaštićeno u propisanom roku (Veselinović, 2012).

Iako su ovi pravni sistemi istorijski imali različite pristupe, međunarodni propisi, posebno Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela, značajno su ih približili. Direktive Evropske unije i druge međunarodne konvencije danas sve više usklađuju regulativu u oblasti autorskog prava, čime se postavljaju jedinstveni standardi zaštite u globalnom kontekstu.

1.3. Razvoj autorskog prava

Razvoj autorskog prava usko je povezan sa razvojem tehnologije i društvenih odnosa. Iako su autorska dela postojala kroz istoriju, pravna zaštita intelektualnih tvorevina počela je da se oblikuje tek u doba štamparske prese i masovne proizvodnje pisanih dela. Prvi propisi o autorskom pravu javljaju se u Engleskoj sa Zakonom kraljice Ane iz 1709. godine, kojim su autori dobili pravo kontrole nad štampanjem svojih dela.

U Francuskoj, u vreme revolucije, 1791. i 1793. godine doneti su zakoni koji su po prvi put priznali autorsko pravo kao prirodno pravo autora na njegovu intelektualnu tvorevinu (Radovanović, 2004).

Savremeni sistem autorskog prava utemeljen je Bernskom konvencijom o zaštiti književnih i umetničkih dela, koja je doneta 1886. godine i postavila osnovne principe zaštite autorskih prava na međunarodnom nivou. Ova konvencija priznaje princip automatske zaštite, što znači da autorsko pravo nastaje samim činom stvaranja dela, bez potrebe za registracijom ili formalnim priznavanjem.

Prvi pravni akt u Srbiji koji je sadržao elemente autorskog prava bio je Zakon o pravima književnika i muzikanata iz 1881. godine, kojim su autori književnih i muzičkih dela stekli pravo kontrole nad svojim radovima i zaštitu od neovlašćenog korišćenja (Radovanović, 2004).

Nakon formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1918), donet je Zakon o zaštiti književnog i umetničkog vlasništva 1929. godine, koji je regulisao autorska prava na književna, muzička i likovna dela, pružajući autorima ekskluzivna prava iskorišćavanja i zaštite njihovih dela (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Posle Drugog svetskog rata, u socijalističkoj Jugoslaviji usvojen je Zakon o autorskom pravu Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) iz 1946. godine, koji je autorsko pravo usmerio ka državnoj kontroli nad korišćenjem dela, naročito u izdavaštvu i kinematografiji (Obrazloženje Zakona o autorskom i srodnim pravima, 2023).

U okviru Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), donet je Zakon o autorskom pravu iz 1978. godine, koji je bio jedan od najmodernijih zakona tog doba u Evropi.

Ovim zakonom:

- Autorsko pravo je priznato kao subjektivno pravo autora, sa moralnim i imovinskim pravima.
- Definisana su srodna prava izvođača, producenata i izdavača.
- Uvedeno je kolektivno ostvarivanje autorskih prava, što je omogućilo organizacijama poput SOKOJ-a da zastupaju autore.

Ovaj zakon je uveo značajna unapređenja u zaštiti autorskih prava, ali je i dalje bio prilagođen planskoj privredi i državnoj kontroli kulturnih sadržaja (Radovanović, 2004).

Nakon raspada SFRJ, Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) je usvojila Zakon o autorskim i srodnim pravima iz 1998. godine, koji je bio u skladu sa Bernskom konvencijom i uveo modernija rešenja za zaštitu autorskih dela (Veselinović, 2012).

U periodu Srbije i Crne Gore (2003–2006), zakon je dodatno usklađen sa evropskim standardima, naročito u pogledu zaštite digitalnih autorskih prava i borbe protiv piraterije.

Nakon osamostaljenja Srbije 2006. godine, donet je Zakon o autorskom i srodnim pravima iz 2009. godine, koji je više puta dopunjavan kako bi se uskladio sa evropskim direktivama. Ovaj zakon reguliše:

- **Automatsku zaštitu autorskih dela** od trenutka njihovog stvaranja.
- **Moralna i imovinska prava autora** i njihovu zaštitu.
- **Prava interpretatora, producenata i izdavača**, kao i zaštitu baza podataka.
- **Digitalna autorska prava**, uključujući zaštitu od neovlašćenog umnožavanja i distribucije sadržaja putem interneta.

Izmene iz 2019. dodatno su unapredile zaštitu autorskih prava u digitalnom okruženju i regulisale rad organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih prava (Obrazloženje Zakona o autorskom i srodnim pravima, 2023).

1.4. Pravna priroda autorskog prava

Autorsko pravo, kao deo sistema intelektualne svojine, ima specifičnu pravnu prirodu koja proizlazi iz njegove dvostruke dimenzije – istovremeno štiti materijalne i nematerijalne aspekte autorskog dela. Ova osobenost razlikuje ga od klasičnog svojinskog prava nad fizičkim stvarima i čini ga posebnim pravnim institutom koji se ne može jednostavno podvesti pod tradicionalne kategorije privatnog prava.

Osnovno pitanje u vezi sa pravnom prirodom autorskog prava jeste da li ga treba smatrati stvarnim pravom, obligacionim pravom ili specijalnim pravom *sui generis*. U pravnoj doktrini se autorsko pravo tradicionalno povezivalo sa stvarnim pravom, jer autor ima isključivo ovlašćenje nad korišćenjem svog dela, slično kao što vlasnik stvari ima pravo raspolaganja njome. Međutim, za razliku od klasične svojine, autorsko pravo je ograničeno vremenom i prestaje nakon isteka zakonom propisanog roka, nakon čega delo prelazi u javno vlasništvo (Radovanović, 2004).

S druge strane, elementi obligacionog prava prisutni su u autorskom pravu kroz ugovore o prenosu i licenciranju prava, koji omogućavaju autoru da ustupi ili prenese određena imovinska ovlašćenja na druga lica. Ipak, autorsko pravo se ne može svesti isključivo na obligacionu kategoriju, jer njegova zaštita nije ograničena samo na ugovorne odnose, već deluje *erga omnes*, tj. prema svim trećim licima, čime se približava stvarnim pravima (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Zbog ovih specifičnosti, autorsko pravo se danas najčešće smatra *sui generis* pravom, odnosno posebnom vrstom prava koje ima elemente i stvarnih i obligacionih odnosa, ali se ne može u potpunosti podvesti ni pod jednu od ovih kategorija. Ovakav pristup potvrđuju i savremeni međunarodni propisi, uključujući Bernsku konvenciju i pravne tekovine Evropske unije, koji autorsko pravo definišu kao poseban vid zaštite intelektualne svojine, koji istovremeno štiti i autora i društveni interes u dostupnosti kulturnih i naučnih dela.

1.5. Načela autorskog prava

Autorsko pravo je zasnovano na određenim temeljnim načelima koja oblikuju njegovu pravnu prirodu i način ostvarivanja. Ova načela obuhvataju načelo apsolutnosti, načelo personalnosti, načelo originalnosti, načelo prenosivosti i načelo ograničenog trajanja, pri čemu svako od njih igra ključnu ulogu u zaštiti autorskih dela i regulisanju odnosa između autora, korisnika i društva.

Načelo apsolutnosti

Jedna od osnovnih odlika autorskog prava jeste njegova apsolutna priroda, što znači da autorsko pravo deluje *erga omnes*, odnosno protiv svih trećih lica.

Autor ima isključivo pravo da koristi svoje delo, da ga umnožava, distribuira i prilagođava, kao i da spreči bilo koga drugog da to čini bez njegovog odobrenja (čl. 20. i 21. ZASP-a). Ova karakteristika autorskog prava ga približava stvarnim pravima, poput prava svojine, jer daje autoru punu kontrolu nad korišćenjem njegovog dela u okviru zakonom definisanih granica (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Načelo personalnosti

Autorsko pravo je neodvojivo vezano za ličnost autora, što proizlazi iz činjenice da svako autorsko delo predstavlja duhovnu tvorevinu svog stvaraoca. Ova veza između autora i njegovog dela se naročito ogleda u moralnim pravima, koja omogućavaju autoru da zahteva priznanje svog autorstva, da se usprotivi izmenama koje bi narušile njegov integritet i da zadrži pravo na objavljivanje dela pod svojim imenom, pseudonimom ili anonimno (Radovanović, 2004). Moralna prava su neprenosiva i traju čak i nakon što autor ustupi svoja imovinska prava trećim licima.

Načelo originalnosti

Zaštita autorskog prava primenjuje se samo na originalna dela, što znači da delo mora biti rezultat autorske kreativnosti i da nosi individualni pečat stvaraoca. Originalnost ne znači nužno umetničku vrednost dela, već njegovu samostalnost i jedinstvenost u izrazu (čl.2.ZASP-a). Ovaj kriterijum razlikuje autorska dela od ideja, podataka i metoda rada, koji ne uživaju autorskopravnu zaštitu, već mogu biti zaštićeni drugim pravnim institutima, poput patenata ili poslovne tajne.

Načelo prenosivosti

Autorsko pravo, iako u osnovi vezano za autora, može biti predmet prenošenja na druga lica, ali samo u domenu imovinskih prava. Autor može preneti pravo na ekonomsko iskorišćavanje svog dela putem ugovora o prenosu prava ili licenciranju, čime omogućava trećim licima da koriste njegovo delo u određenim uslovima i vremenskim okvirima (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Međutim, moralna prava su neprenosiva i ostaju trajno vezana za autora, što znači da ni nakon prenosa imovinskih prava autor ne gubi pravo na priznanje svog autorstva i zaštitu integriteta dela (Radovanović, 2004).

Načelo ograničenog trajanja

Za razliku od prava svojine, koje je po svojoj prirodi neograničeno, autorsko pravo je vremenski ograničeno. U većini pravnih sistema, uključujući i Srbiju, autorsko pravo traje za života autora i 70 godina nakon njegove smrti, nakon čega delo postaje javno dobro i može ga koristiti bilo ko bez ograničenja (čl.102. ZASP-a).

Ova vremenska granica omogućava autorima i njihovim naslednicima da ekonomski eksploatišu delo, ali istovremeno obezbeđuje da kulturna i naučna dobra postanu dostupna celokupnoj zajednici nakon proteka zakonskog roka zaštite.

1.6. Izvori autorskog prava

Izvori autorskog prava predstavljaju pravne akte i međunarodne sporazume koji uređuju nastanak, zaštitu i ostvarivanje autorskih prava. Ova pravna oblast oslanja se na nacionalne propise, međunarodne konvencije, regionalne pravne akte i sudsku praksu, pri čemu svaki od ovih izvora igra značajnu ulogu u razvoju i primeni autorskopravne zaštite. Osnovne pravne instrumente autorske zaštite predstavljaju nacionalni zakoni i međunarodne konvencije o autorskom pravu koji u suštini imaju istu orijentaciju u zaštiti autorskog prava. Nacionalni zakoni se po pravilu donose u skladu sa međunarodnim konvencijama, koje je potpisao i ratifikovao veći broj zemalja članica i čine međunarodno autorsko pravo (Misaailović, 2016).

Nacionalni izvori autorskog prava

Osnovni izvor autorskog prava u Republici Srbiji jeste Zakon o autorskom i srodnim pravima koji definiše autorska i srodna prava, uređuje način njihovog ostvarivanja i propisuje pravnu zaštitu u slučaju povrede prava.

Ovaj zakon se više puta menjao kako bi se uskladio sa međunarodnim standardima, posebno u oblasti digitalnih prava i kolektivnog ostvarivanja autorskih prava.

Pored ovog zakona, autorsko pravo u Srbiji uređuju i drugi propisi, uključujući Zakon o obligacionim odnosima, koji reguliše ugovorne odnose u vezi sa prenosom autorskih prava, te Zakon o zaštiti konkurencije, koji se bavi aspektima zloupotrebe autorskih prava u tržišnim odnosima.

Međunarodni izvori autorskog prava

Zbog globalne prirode autorskih dela i njihove distribucije, međunarodne konvencije imaju ključnu ulogu u regulisanju autorskog prava. Najznačajniji međunarodni sporazumi u ovoj oblasti uključuju:

- Bernsku konvenciju o zaštiti književnih i umetničkih dela (1886), koja je postavila osnovne principe zaštite autorskih prava, uključujući automatsku zaštitu autorskog dela bez obaveze registracije.
- Univerzalnu konvenciju o autorskom pravu (1952), koja je omogućila državama koje nisu bile članice Bernske konvencije da uspostave minimalni nivo zaštite autorskih prava.
- Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS) (1994), koji je uspostavio pravila o zaštiti autorskih prava u okviru Svetske trgovinske organizacije, uključujući mehanizme za rešavanje sporova u vezi sa povredom prava.
- Ugovore Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO) o autorskom pravu i srodnim pravima (1996), koji su regulisali zaštitu digitalnih autorskih prava i prava izvođača i proizvođača fonograma.

Regionalni izvori – pravo Evropske unije

Pravo Evropske unije značajno utiče na nacionalne propise u oblasti autorskog prava, posebno u državama koje su članice EU ili teže pridruživanju. Evropska unija je usvojila niz direktiva i uredbi koje harmonizuju zaštitu autorskih prava među državama članicama, a među najznačajnijima su:

- Direktiva o autorskom pravu u informacionom društvu (2001/29/EC), koja se bavi pravnom zaštitom autorskih dela na internetu i drugim digitalnim platformama.
- Direktiva o kolektivnom ostvarivanju autorskih prava (2014/26/EU), koja uređuje rad organizacija koje zastupaju autore i kolektivno ostvaruju njihova prava.
- Direktiva o autorskom pravu na jedinstvenom digitalnom tržištu (2019/790/EU), koja uvodi nova pravila za digitalne platforme i regulisanje sadržaja koji se deli na društvenim mrežama.

Iako Srbija nije članica EU, njeni propisi su u velikoj meri usklađeni sa pravom Evropske unije, a dalja harmonizacija očekuje se kroz proces evropskih integracija.

Sudska praksa kao izvor autorskog prava

Sudska praksa igra ključnu ulogu u razvoju autorskog prava, posebno kada je reč o tumačenju zakonskih normi i rešavanju spornih pitanja u vezi sa zaštitom autorskih dela. U nacionalnim okvirima, sudovi tumače i primenjuju pravne norme na konkretne slučajeve, dok međunarodni sudovi, poput Evropskog suda pravde, donose odluke koje utiču na pravnu praksu u oblasti autorskih prava širom Evrope.

Posebno značajni su sporovi koji se odnose na povredu autorskih prava u digitalnom okruženju, jer sudska praksa često postavlja presedane koji utiču na dalji razvoj pravnih standarda (Veselinović, 2012).

2. AUTORSKO DELO

2.1. Pojam autorskog dela

Autorsko delo predstavlja osnovni predmet zaštite autorskog prava i obuhvata originalne duhovne tvorevine izražene u određenoj formi. Autorsko delo se definiše kao „originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi, bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja“ (čl.2.ZASP-a). Ova definicija naglašava tri ključne karakteristike autorskog dela – njegovu originalnost, duhovnu prirodu i formu izražavanja.

Originalnost podrazumeva da delo mora biti rezultat autorske kreativnosti i da nosi individualni pečat stvaraoca. Ne zahteva se nužno visok nivo umetničke vrednosti, već je dovoljno da delo bude samostalno i jedinstveno u odnosu na prethodne tvorevine (Radovanović, 2004).

Duhovna priroda autorskog dela znači da se zaštita odnosi na intelektualne tvorevine, a ne na materijalne predmete u kojima su one sadržane. Tako, na primer, pravo se ne odnosi na fizički primerak knjige, već na njen tekstualni sadržaj, kao i na konceptualnu celinu koju delo predstavlja (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Forma izražavanja je takođe neophodan element – ideje i koncepti sami po sebi nisu predmet autorskopravne zaštite, već tek kada dobiju konkretan oblik u vidu pisanog teksta, muzike, slike, filma ili drugog izražajnog sredstva.

Postoje određeni kriterijumi koji moraju biti ispunjeni kako bi se delo smatralo autorskim. Ovi kriterijumi razlikuju autorska dela od sadržaja koji ne uživa pravnu zaštitu, što je predmet posebnog razmatranja u okviru pravne doktrine i sudske prakse.

2.2. Elementi autorskog dela

Autorsko delo, kao predmet zaštite autorskog prava, mora ispunjavati određene uslove kako bi bilo priznato kao takvo. Ovi uslovi, odnosno elementi autorskog dela, proističu iz pravne teorije i zakonodavne prakse, a osnovni su originalnost, duhovna tvorevina i forma izražavanja. Svaki od ovih elemenata igra ključnu ulogu u prepoznavanju dela kao autorskog i razlikovanju od sadržaja koji ne uživa pravnu zaštitu.

Originalnost

Originalnost je osnovni kriterijum za priznavanje autorskog dela i podrazumeva da delo mora biti rezultat samostalnog intelektualnog stvaralaštva autora. Ovaj kriterijum ne znači nužno inovativnost u apsolutnom smislu, već je dovoljno da delo odražava individualni pečat autora, odnosno da se razlikuje od postojećih dela na osnovu ličnog izraza i načina obrade sadržaja (čl.2.ZASP-a).

Pravna doktrina razlikuje subjektivni i objektivni pristup originalnosti. Subjektivni pristup se fokusira na individualni doprinos autora, bez obzira na to da li je rezultat tog rada u umetničkom ili naučnom smislu nov i jedinstven. Nasuprot tome, objektivni pristup podrazumeva da delo mora imati određen stepen kreativnosti, kako bi se razlikovalo od obične reprodukcije postojećih sadržaja (Radovanović, 2004).

Sudska praksa u evropsko-kontinentalnom pravnom sistemu uglavnom se oslanja na subjektivni kriterijum, pri čemu čak i minimalna autorska intervencija može biti dovoljna za pravnu zaštitu. U anglosaksonskom pravu, posebno u Sjedinjenim Američkim Državama, vrlo često se zahteva visok stepen kreativnosti kako bi se delo smatralo autorskim (Veselinović, 2012).

Duhovna tvorevina

Autorsko delo mora biti rezultat intelektualnog stvaralaštva, što znači da se autorskopravna zaštita ne odnosi na fizičke predmete kao takve, već na njihov sadržaj.

Ovaj element razlikuje autorska dela od industrijskih proizvoda i zanatskih radova, koji se štite putem patenata ili drugih instituta prava intelektualne svojine (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Značaj ovog elementa ogleda se u tome što autorsko pravo ne štiti materijalni predmet na kojem je delo izraženo, već njegov nematerijalni sadržaj.

Tako, na primer, autorsko pravo ne štiti samu knjigu kao fizički objekat, već tekstualni sadržaj koji je u njoj izražen. Slično tome, slika na platnu uživa zaštitu kao umetničko delo, ali ne i platno ili boje od kojih je napravljena.

Duhovna priroda autorskog dela takođe znači da se zaštita odnosi na individualni izraz, a ne na ideje, metode rada ili tehničke postupke. Na primer, matematički algoritam ne može biti predmet autorskog prava, ali konkretan način na koji je taj algoritam opisan ili implementiran u računarskom programu može uživati zaštitu (Radovanović, 2004).

Forma izražavanja

Da bi delo bilo priznato kao autorsko, mora biti izraženo u prepoznatljivoj i stabilnoj formi, koja omogućava njegovu percepciju i reprodukciju. Autorsko pravo ne štiti ideje same po sebi, već samo njihov konkretan izraz kroz tekst, sliku, zvuk, film ili bilo koji drugi medij. Ovaj princip osigurava da se pravna zaštita odnosi samo na realizovane oblike autorskog stvaralaštva, dok se apstraktne ideje i koncepti ne mogu monopolizovati putem autorskog prava.

Forma izražavanja može biti pisana, usmena, vizuelna, auditivna, digitalna ili kombinacija više ovih elemenata. Tako se, na primer, knjige, članci, govorni nastupi, muzička dela, slike, fotografije, filmska ostvarenja i računarski programi smatraju autorskim delima jer su izraženi u obliku koji omogućava njihovo identifikovanje i zaštitu (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Važno je istaći da forma izražavanja mora biti relativno trajna, odnosno da omogućava percepciju dela i njegovo kasnije prepoznavanje. Na primer, improvizovana muzička izvedba koja nije snimljena ili zapisana ne može se smatrati autorskim delom, jer ne postoji konkretan oblik u kojem bi mogla biti ponovo interpretirana ili zaštićena (Veselinović, 2012).

Sudska praksa dodatno razmatra pitanje minimalnog izraza, odnosno da li delo mora imati određenu kompleksnost da bi uživalo zaštitu.

U evropsko-kontinentalnom pravu, čak i jednostavni slogani, kratke fraze ili grafički dizajni mogu biti zaštićeni ako ispunjavaju kriterijum originalnosti. U anglosaksonskom sistemu, zaštita jednostavnih izraza često zavisi od stepena kreativnosti koji je uložen u njihovo oblikovanje.

2.3. Vrste autorskih dela

Autorsko pravo obuhvata širok spektar različitih dela, pri čemu se ona mogu klasifikovati prema različitim kriterijumima, kao što su način izražavanja, broj autora, odnos prema izvornosti i pravni status dela. Ova klasifikacija omogućava preciznije definisanje pravne zaštite i prava koja pripadaju autorima u zavisnosti od vrste dela. Kategorizacija autorskih dela je važna jer određuje način na koji se ostvaruju i štite autorska prava, kao i specifične uslove koji se primenjuju na različite oblike kreativnog izražavanja.

Podela prema načinu izražavanja

Na osnovu oblika u kojem se delo izražava, zakon prepoznaje nekoliko osnovnih kategorija autorskih dela:

- **Pisana dela** – obuhvataju književna, naučna i stručna dela, kao što su knjige, članci, eseji, udžbenici, romani i scenariji. Na primer, roman „Na Drini ćuprija“ Ive Andrića smatra se autorskim delom jer predstavlja originalnu književnu tvorevinu izraženu u pisanoj formi (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
- **Govorna dela** – odnose se na predavanja, govore, besede i druge usmene izraze koji su zabeleženi ili preneti javnosti. Na primer, snimak govora Martina Lutera Kinga „I Have a Dream“ uživa autorskopravnu zaštitu, jer predstavlja originalno i kreativno izražavanje u govornoj formi.
- **Muzička dela** – uključuju muzičke kompozicije sa ili bez teksta, bilo da su zapisane u notnom obliku ili snimljene u audio formatu. Na primer, „Oda radosti“ Ludviga van Betovena uživa zaštitu kao muzičko delo, dok notni zapisi i snimci izvedbi takođe mogu biti predmet autorskih prava.

- **Filmska i audiovizuelna dela** – odnose se na kinematografske i televizijske produkcije, kao i druge vizuelne sadržaje koji su rezultat autorskog stvaralaštva. Na primer, film „Maratonci trče počasni krug“ Slobodana Šijana zaštićen je kao audiovizuelno autorsko delo, pri čemu se zaštita odnosi na scenario, režiju, muziku i druge kreativne elemente (Radovanović, 2004).
- **Dela likovne umetnosti** – uključuju slike, skulpture, grafike, crteže i druga umetnička ostvarenja izražena putem vizuelnih medija. Slika „Zvezdana noć“ Vinsenta van Goga uživa zaštitu kao autorsko delo iz oblasti likovne umetnosti, dok autorska prava na reprodukcije i digitalne verzije ove slike mogu biti posebno regulisana (Stosić, 2012).
- **Arhitektonska dela** – odnose se na projekte, planove i realizovana arhitektonska rešenja koja imaju estetsku i funkcionalnu vrednost. Tako su, na primer, Ajfelova kula i zgrada Opere u Sidneju primeri arhitektonskih dela koja uživaju autorskopravnu zaštitu (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
- **Fotografska dela** – obuhvataju fotografije koje ispunjavaju kriterijum originalnosti i umetničke obrade. Na primer, čuvena fotografija Alberta Einštajna kako vadi jezik, koju je snimio Artur Sase, smatra se autorskim delom jer nosi jedinstven autorski izraz i kreativnost fotografa.
- **Računarski programi i baze podataka** – računarski programi su prepoznati kao autorska dela, dok baze podataka mogu uživati zaštitu ako su rezultat originalne selekcije i rasporeda podataka. Tako je, na primer, operativni sistem „Windows“ zaštićen kao autorsko delo, dok se zaštita baze podataka odnosi na specifičan način organizacije i prikaza informacija (čl.2.ZASP-a).

Podela prema broju autora

- **Individualna dela** – nastaju samostalnim radom jednog autora, koji u potpunosti polaže autorska prava na delo. Na primer, roman „Ponos i predrasuda“ Džejn Ostin je individualno delo jer ga je napisao jedan autor (Radovanović, 2004).

- **Koautorska dela** – rezultat su zajedničkog stvaralačkog rada dva ili više autora, pri čemu su sva prava podeljena među koautorima, osim ako nije drugačije ugovoreno.
- Filmovi su često primer koautorskih dela, jer u njihovom nastanku učestvuju režiser, scenarista i kompozitor (Stosić, 2012).
- **Složena dela** – predstavljaju spoj više različitih autorskih dela, kao što je opera koja uključuje muzički, literarni i vizuelni aspekt. Na primer, Mocartova opera „Čarobna frula“ predstavlja složeno delo koje obuhvata muzički i dramski segment.
- **Zbirna dela** – obuhvataju antologije, enciklopedije, zbornike radova i slične publikacije u kojima su sadržana dela više autora, pri čemu se zaštita odnosi kako na pojedinačne doprinose, tako i na zbirku kao celinu. Na primer, enciklopedija „Britanika“ sadrži pojedinačne autorske članke, ali se celokupna zbirka štiti kao samostalno autorsko delo (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Podela prema odnosu prema izvornosti

- **Izvorna autorska dela** – nastaju kao rezultat samostalnog stvaralačkog rada i ne oslanjaju se na prethodno postojeće delo. Na primer, roman „Zločin i kazna“ Fjodora Dostojevskog predstavlja izvorno autorsko delo (Radovanović, 2004).
- **Prerade autorskih dela** – uključuju adaptacije, prevode, aranžmane i druge oblike prerade izvornog dela. Tako je, na primer, film „Gospodar prstenova“ adaptacija Tolkinovog romana, pri čemu film uživa posebnu zaštitu kao autorsko delo prerade (Veselinović, 2012).

Autorsko delo stvoreno u radnom odnosu

Autorsko pravo prepoznaje posebnu kategoriju dela koja su stvorena u radnom odnosu, pri čemu se prava i obaveze autora i poslodavca razlikuju u odnosu na standardne slučajeve autorskog stvaralaštva. U osnovi, autorska prava na delu koje je stvoreno u okviru radnih obaveza delimično prelaze na poslodavca, ali autor zadržava određena moralna i imovinska prava, osim ako ugovorom nije drugačije predviđeno (Međedović, 2014).

Ako je autor stvorio autorsko delo tokom trajanja radnog odnosa, izvršavajući svoje radne obaveze, poslodavac stiče pravo da delo objavi i da ga koristi u okviru svoje delatnosti u periodu od pet godina od završetka dela, osim ako ugovorom ili internim aktima nije drugačije regulisano.

Nakon isteka ovog roka, imovinska prava se vraćaju autoru, osim u slučaju računarskih programa, gde poslodavac stiče trajna imovinska prava.

Autor zadržava moralna prava, što znači da poslodavac mora navesti ime, pseudonim ili znak autora prilikom korišćenja dela. Ukoliko poslodavac povredi moralna prava autora, autor ima pravo na nematerijalnu štetu u skladu sa opštim propisima Zakona o obligacionim odnosima.

Specifično pravilo važi za autorska dela u obliku računarskih programa. Ako je radnik u radnom odnosu stvorio računarski program kao deo svojih radnih obaveza, poslodavac postaje trajni nosilac svih isključivih imovinskih prava, osim ako ugovorom između radnika i poslodavca nije drugačije određeno.

Ova praksa postoji kako bi se omogućila nesmetana ekonomska eksploatacija softverskih proizvoda u okviru privrednih subjekata (Međedović, 2014).

Autor koji stvori autorsko delo u radnom odnosu ima pravo ne samo na redovnu zaradu, već i na posebnu autorsku naknadu, zavisno od efekata iskorišćavanja dela.

Ova naknada treba da kompenzuje doprinos autora koji prevazilazi njegove uobičajene radne zadatke.

Zakonodavac ne precizira da li se poslodavac odnosi isključivo na privredne subjekte, ali iz konteksta zakonskih odredbi može se zaključiti da se ova pravila primenjuju na pravna lica kao što su privredna društva, banke, zadruge i druge organizacije (Međedović, 2014).

Pod autorskim delom u radnom procesu ne smatraju se stručni izveštaji, referati i drugi službeni dokumenti, već se status autorskog dela utvrđuje prema opštim pravilima Zakona o autorskim i srodnim pravima.

2.4. Sadržaj koji nije predmet zaštite

Autorsko pravo ne pruža zaštitu svim oblicima izražavanja, već samo onima koji ispunjavaju određene kriterijume originalnosti i izraženosti u prepoznatljivoj formi.

Postoje određene kategorije sadržaja koje, prema zakonodavstvu i pravnoj teoriji, ne mogu biti predmet autorskopravne zaštite jer ne ispunjavaju osnovne elemente autorskog dela ili su izuzete iz zaštite u interesu društva i javnog dobra.

Ideje, koncepti i metode rada

Autorsko pravo štiti samo konkretan izraz ideje, ali ne i samu ideju, koncept ili metodu rada. Na primer, matematički algoritmi, poslovne strategije, naučne teorije i filozofski koncepti ne uživaju autorskopravnu zaštitu, ali njihov konkretan oblik izražen kroz knjige, članke ili softverske kodove može biti zaštićen (Radovanović, 2004). Tako, iako koncept relativiteta nije zaštićen autorskim pravom, konkretni radovi Alberta Ajnštajna u kojima on objašnjava teoriju mogu biti zaštićeni kao autorska dela (čl.6.ZASP-a).

Službeni i zvanični dokumenti

Službeni akti državnih organa i međunarodnih organizacija, kao što su zakoni, podzakonski akti, sudske odluke, administrativni propisi i drugi službeni tekstovi, ne uživaju autorskopravnu zaštitu jer je njihova namena da budu javno dostupni i da ih svi mogu slobodno koristiti (čl.6.ZASP-a). Tako, na primer, pravni tekstovi poput Ustava Republike Srbije, sudske presude ili međunarodni ugovori nisu autorskopravno zaštićeni, ali analize, komentari i tumačenja ovih dokumenata mogu biti predmet zaštite ako ispunjavaju uslove originalnosti (Veselinović, 2012).

Narodne i tradicionalne tvorevine

Folklorne tvorevine, narodne pesme, priče, mitovi, običaji i drugi oblici tradicionalnog izražavanja ne mogu biti predmet autorskopravne zaštite jer pripadaju kolektivnoj kulturnoj baštini. Međutim, moguće je zaštititi konkretne obrade ili adaptacije ovih dela ako su rezultat autorskog rada. Na primer, narodne pesme kao što su „Ajde Jano“ ili „Tamo daleko“ nisu zaštićene autorskim pravom, ali njihovi moderni aranžmani i interpretacije mogu uživati zaštitu kao nova autorska dela (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Zvanični simboli i oznake

Državni simboli, zastave, grbovi, medalje, amblemi i druge zvanične oznake ne mogu biti predmet autorskopravne zaštite jer su namenjeni javnoj upotrebi i predstavljaju simbole državnog suvereniteta i identiteta. Tako, na primer, grb i zastava Republike Srbije ne mogu biti predmet autorskih prava, ali vizuelne interpretacije i umetničke stilizacije ovih simbola mogu uživati zaštitu ako ispunjavaju kriterijum originalnosti.

Dnevne vesti i informacije

Činjenice, vesti i informacije o dnevnim događajima ne mogu biti zaštićene autorskim pravom jer predstavljaju javne podatke koji moraju biti dostupni svima. Međutim, konkretan način izražavanja vesti, novinarski članci i autorski komentari mogu biti zaštićeni ako ispunjavaju kriterijume originalnosti i individualnog izraza (Radovanović, 2004). Na primer, sama informacija o održavanju političkog skupa ne može biti zaštićena autorskim pravom, ali analiza i interpretacija tog događaja objavljena u obliku novinarskog teksta može biti autorsko delo (Stosić, 2012).

II DEO: PRAVA AUTORA

3. AUTOR

3.1. Pojam i definicija autora

Autor je fizičko lice koje je stvorilo autorsko delo i kojem, po osnovu samog stvaranja, pripadaju autorska prava. Autor se definiše kao „lice čijim je intelektualnim stvaralaštvom nastalo autorsko delo“ (čl.9.ZASP-a). Ova definicija potvrđuje osnovni princip autorskog prava, a to je automatsko sticanje autorskih prava u trenutku kada delo nastane, bez potrebe za formalnom registracijom ili priznavanjem.

Osnovna karakteristika autora jeste njegova individualna kreativnost, što znači da se autorskoppravna zaštita ne može odnositi na kolektivne ili pravne subjekte. Samo fizička lica mogu biti priznati autori, dok pravna lica mogu sticati prava samo na osnovu ugovora o prenosu ili drugim pravnim mehanizmima (Radovanović, 2004).

U savremenom pravu, autorstvo je neotuđivo u moralnom smislu, što znači da autor uvek zadržava pravo na priznanje autorstva, čak i kada prenese svoja imovinska prava na treće lice. Ovaj princip je naročito izražen u evropsko-kontinentalnom pravnom sistemu, dok anglosaksonsko pravo često naglašava imovinsku stranu autorskih prava i omogućava ugovorne aranžmane u kojima se autor može odreći određenih moralnih prava (Veselinović, 2012).

Autorsko pravo prepoznaje pretpostavku autorstva, što znači da se lice čije je ime, pseudonim ili drugi znak naznačen na delu smatra njegovim autorom, osim ako se ne dokaže suprotno (čl.9.st.2.ZASP-a). Ova pravna pretpostavka omogućava autorima lakše ostvarivanje svojih prava i zaštitu od neovlašćenog prisvajanja njihovih dela.

U određenim slučajevima, kada se radi o anonimnim ili pseudonimnim delima, autor može ostati nepoznat, a autorska prava može ostvarivati druga fizička ili pravna lica, sve dok se pravi autor ne otkrije ili ne preuzme ostvarivanje svojih prava (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

3.2. Vrste autora

Autorsko pravo prepoznaje različite vrste autora u zavisnosti od načina nastanka dela, broja učesnika u njegovom stvaranju i pravnog statusa autora. Ova klasifikacija je važna jer određuje način na koji se ostvaruju autorska prava i kako se ona dele među učesnicima u stvaranju dela.

Individualni autor

Individualni autor je fizičko lice koje je samostalno stvorilo autorsko delo i koje u potpunosti uživa autorska prava nad njim. Ova kategorija je najčešća u praksi i podrazumeva da je delo rezultat isključivo jednog autora, bez doprinosa drugih lica u njegovom nastanku (Radovanović, 2004).

Za individualnog autora važi pretpostavka autorstva, što znači da se lice čije je ime, pseudonim ili drugi znak naznačen na delu smatra njegovim autorom, osim ako se ne dokaže suprotno (čl.9.st.2.ZASP-a). Autor kao isključivi nosilac prava može samostalno odlučivati o iskorišćavanju svog dela, prenosu imovinskih prava i ostvarivanju moralnih prava.

Primer: Knjiga koju je napisao jedan pisac, poput „Na Drini ćuprija“ Ive Andrića, predstavlja individualno autorsko delo, jer je autor jedini stvaralac i nosilac autorskih prava.

Koautori

Koautorsko delo je ono koje je rezultat zajedničkog intelektualnog stvaralaštva dva ili više autora, pri čemu doprinos svakog koautora mora biti neodvojiv od celokupnog dela (ZASP). To znači da se delo ne može koristiti bez saglasnosti svih koautora, osim ako su se oni drugačije dogovorili.

Kod koautorskih dela, autorska prava pripadaju svim koautorima u srazmeri u kojoj su učestvovali u njegovom stvaranju, osim ako ugovorom nije drugačije određeno. U slučaju neslaganja među koautorima u vezi sa korišćenjem dela, odluka se donosi većinom glasova, osim kada je u pitanju iskorišćavanje koje može ugroziti prava nekog od koautora.

Primer: Scenario filma koji su napisala dva scenarista predstavlja koautorsko delo, pri čemu se njihovi doprinosi ne mogu razdvojiti jer zajedno čine celokupnu radnju filma.

Autori zbirnih dela

Zbirno delo je ono u kojem su objedinjena dela više različitih autora, ali pri čemu svaki pojedinačni doprinos ostaje zaseban i može se koristiti nezavisno od ostalih delova (Radovanović, 2004). Ključna razlika između zbirnog i koautorskog dela jeste u tome što kod zbirnog dela pojedinačni autori zadržavaju autorska prava nad svojim delovima, dok sastavljač zbirke može uživati zaštitu kao priređivač ili urednik, ali nema prava na pojedinačna dela unutar zbirke.

Primer: Enciklopedija ili antologija poezije koja sadrži radove više različitih autora je zbirno delo, pri čemu svaki autor zadržava prava na svoj tekst, dok urednik može imati autorska prava na celokupnu strukturu zbirke.

Prerađivač autorskog dela

Prerađivač autorskog dela je lice koje vrši adaptaciju, prevod, aranžman ili neku drugu preradu izvornog autorskog dela, pri čemu može steći autorska prava na sopstvenu preradu, ali ne i na originalno delo. Da bi prerada uživala zaštitu, neophodno je da bude rezultat samostalnog kreativnog rada, a ne samo tehničke reprodukcije ili preoblikovanja originalnog dela. Međutim, zaštita prerade ne ugrožava autorska prava izvornog autora, što znači da prerađivač ne može koristiti delo bez odobrenja originalnog autora, osim u slučajevima kada je delo postalo javno vlasništvo.

Primer: Filmska adaptacija romana „Ana Karenjina“ Tolstoja predstavlja pre-rađeno delo, pri čemu scenarista i reditelj mogu steći autorska prava na filmsku verziju, ali ne i na originalni roman.

Anonimni i pseudonimni autori

Autorsko delo može biti objavljeno anonimno ili pod pseudonimom, pri čemu autorska prava pripadaju samom autoru, ali ih može ostvarivati i drugo lice, kao što je izdavač, dok se pravi autor ne otkrije ili ne odluči da javno istupi (čl.9.st.2.ZASP-a).

Kada je delo objavljeno pod pseudonimom koji ne ostavlja nikakvu sumnju u identitet autora, autor zadržava sva prava i može ih ostvarivati bez ograničenja.

U suprotnom, autorska prava može ostvarivati izdavač ili drugo ovlašćeno lice, sve dok autor ne preuzme svoja prava.

Primer: Knjige objavljene pod pseudonimima, poput romana koje je pisala Džoan Rouling pod imenom Robert Galbrajt, uživaju autorskopravnu zaštitu, pri čemu prava formalno ostvaruje izdavač dok se pravi autor ne identifikuje.

Autor dela stvorenog u radnom odnosu

Ako je autorsko delo stvoreno u radnom odnosu, odnosno ako ga autor stvara kao deo svojih radnih obaveza, tada se autorska prava mogu preneti na poslodavca, osim ako ugovorom nije drugačije regulisano (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019). U ovom slučaju, autor zadržava moralna prava, ali poslodavac može koristiti delo u skladu sa ugovorom o radu.

Primer: Novinar koji piše članke za novinsku redakciju obavlja svoj rad u okviru radnog odnosa, pri čemu autorska prava na te članke mogu pripadati izdavaču, dok novinar zadržava pravo da bude priznat kao autor.

Autor naručenog dela

Autorsko delo može nastati po narudžbini, pri čemu autor može zadržati autorska prava, dok naručilac dobija pravo korišćenja dela u skladu sa ugovorom. Autorska prava mogu biti preneti ugovorom, ali ako takav prenos nije izričito predviđen, smatra se da autor zadržava prava na delo.

Primer: Grafički dizajner koji kreira logo za kompaniju na osnovu narudžbine može zadržati autorska prava na dizajn, osim ako ugovorom nije predviđen prenos tih prava na naručioca.

4. SADRŽINA AUTORSKOG PRAVA

Sadržina autorskog prava obuhvata skup ovlašćenja koja pripadaju autoru autorskog dela, omogućavajući mu da kontroliše način korišćenja svog dela i zaštiti svoju vezu sa njim. Autorska prava se dele na moralna prava i imovinska prava, pri čemu svaka od ovih kategorija ima specifične funkcije i pravne posledice (čl.19. i 14.ZASP-a).

Moralna prava autora proističu iz lične i neotuđive veze autora sa delom i osiguravaju da autor ostane priznat kao stvaralac svog dela, bez obzira na njegovu dalju ekonomsku eksploataciju. Ova prava su neprenosiva, što znači da ih autor ne može preneti na drugo lice, čak ni ugovorom, i ona traju čak i nakon prenošenja imovinskih prava (Radovanović, 2004).

Moralna prava su u osnovi lična prava, jer štite autorski identitet, ugled i integritet dela. Ona omogućavaju autoru da zahteva priznanje autorstva, da odluči o objavljivanju dela i da se usprotivi izmenama koje bi narušile njegov stvaralački izraz. Ova prava posebno dolaze do izražaja u slučajevima kada neko pokuša da prisvoji autorstvo nad delom ili kada se delo izmeni na način koji bi mogao da naruši reputaciju autora (Veselinović, 2012).

Moralna prava autora:

- Pravo paterniteta
- Pravo na naznačenje imena autora
- Pravo na objavljivanje dela
- Pravo na zaštitu integriteta dela
- Pravo na suprostavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela

Imovinska prava autora omogućavaju autoru da ekonomski eksploatiše svoje delo, odnosno da ostvaruje finansijsku korist od njegovog korišćenja. Ova prava su prenosiva, što znači da ih autor može preneti na drugo lice putem ugovora, licenci ili nasleđstva (čl.58. i 59. ZASP-a).

Za razliku od moralnih prava, koja su trajna, imovinska prava su vremenski ograničena i u većini pravnih sistema traju za života autora i 70 godina nakon njegove smrti. Nakon isteka tog perioda, delo postaje javno vlasništvo, što znači da ga svako može slobodno koristiti bez ograničenja (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Imovinska prava omogućavaju autoru da kontroliše sve aspekte korišćenja svog dela, uključujući umnožavanje, distribuciju, javno izvođenje i digitalno emitovanje. Na primer, autor može prodati prava izdavaču da objavi njegov roman ili licencirati muzičku kompoziciju za korišćenje u filmu (Radovanović, 2004).

Imovinska prava autora:

- Pravo na umnožavanje dela
- Pravo na distribuciju dela
- Pravo na javno izvođenje dela
- Pravo na emitovanje i digitalnu distribuciju
- Pravo na preradu dela
- Pravo na naknadu za korišćenje dela
- Pravo na naknadu u slučaju preprodaje umetničkih dela (*droit de suite*)

Iako su moralna i imovinska prava međusobno povezana, njihova osnovna razlika leži u tome što moralna prava **štite** lični odnos autora prema delu, dok imovinska prava regulišu način ekonomske upotrebe dela (Veselinović, 2012). Ova dva aspekta autorskog prava zajedno omogućavaju autorima da očuvaju svoj kreativni identitet i istovremeno ostvaruju finansijsku korist od svog rada.

Karakteristika	Moralna prava	Imovinska prava
Predmet zaštite	Lična veza autora sa delom	Ekonomsko iskorišćavanje dela.
Prenosivost	Neprenosiva, autor ih ne može ustupiti drugom licu	Prenosiva ugovorom, nasleđstvom ili licencom.
Trajanje	Neograničeno, traje i nakon smrti autora	Ograničeno na život autora i 70 godina nakon smrti autora.
Pravni cilj	Očuvanje integriteta dela i priznanja autorstva	Ostvarivanje ekonomske koristi od korišćenja dela
Mogućnost ugovornog odricanja	Autor ne može da se odrekne moralnih prava	Autor može preneti imovinska prava na drugog korisnika
Pravni sistem koji ih prepoznaje	Naglašena u evropsko-kontinentalnom sistemu	Dominantna u anglosaksonskom sistemu

Tabela 1. Razlika između moralnih i imovinskih prava autora

4.1. Moralna prava autora

Moralna prava autora predstavljaju lična i neotuđiva prava koja proističu iz autorove veze sa svojim delom. Njihova svrha je da osiguraju autoru priznanje autorstva, kontrolu nad objavljivanjem i zaštitu integriteta dela. Za razliku od imovinskih prava, moralna prava se ne mogu preneti na drugo lice, niti se autor može ugovorom odreći ovih prava (čl.60.ZASP-a).

Moralna prava su naročito izražena u evropsko-kontinentalnom pravnom sistemu, dok su u anglosaksonskom pravu manje naglašena i često su podložna ugovornim ograničenjima (Radovanović, 2004). Njihova zaštita traje tokom **života** autora, a u nekim pravnim sistemima i nakon njegove smrti, kada ih mogu ostvarivati naslednici.

4.1.1. Pravo paterniteta

Pravo paterniteta je jedno od osnovnih moralnih prava autora koje podrazumeva pravo autora da bude priznat kao stvaralac svog dela. Ovim pravom se autoru garantuje da se njegovo ime povezuje sa delom i da se spreči bilo kakvo prisvajanje njegovog autorstva od strane trećih lica (čl.14.ZASP-a).

Pravo paterniteta se oslanja na pretpostavku autorstva, koja znači da se lice čije je ime ili pseudonim naznačeno na autorskom delu smatra njegovim autorom, osim ako se ne dokaže suprotno. Ova pretpostavka igra ključnu ulogu u zaštiti autora od plagijata i drugih oblika neovlašćenog prisvajanja njihovih dela (Radovanović, 2004).

Pravo paterniteta nije samo formalna odredba, već ima veliki praktični značaj, jer se odnosi na očuvanje identiteta autora, njegovog ugleda i profesionalne reputacije. Ovo pravo je posebno važno u umetničkim, akademskim i naučnim krugovima, gde je pravilno navođenje autorstva od suštinske važnosti.

Osnovne karakteristike prava paterniteta

1. Neotuđivost i neprenosivost – Pravo paterniteta je lično pravo autora i ne može se preneti na drugo lice ni ugovorom ni testamentom. Autor može preneti svoja imovinska prava, ali ne može drugoj osobi dozvoliti da bude priznata kao stvaralac njegovog dela.
2. Neograničeno trajanje – Ovo pravo traje tokom **života** autora, a u pojedinim pravnim sistemima i nakon njegove smrti, kada ga ostvaruju naslednici.
3. Sudska zaštita – Autor može sudskim putem zahtevati da se njegovo ime poveže sa delom ili da se zabrani njegovo pogrešno pripisivanje drugom licu.

Pravo paterniteta uključuje sledeće aspekte:

- Pravo autora da bude priznat kao stvaralac svog dela – Svaki autor ima pravo da zahteva da njegovo ime bude povezano sa delom na svim primerima dela i u svim oblicima njegove upotrebe (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
- Pravo da se autorstvo ne pripiše drugom licu – Ako neko drugo lice neovlašćeno prisvoji autorstvo nad delom, autor može pokrenuti pravnu zaštitu i zahtevati priznanje svog autorstva (Radovanović, 2004).

- Pravo da autor koristi pseudonim – Autor može odlučiti da svoje delo objavi pod pseudonimom ili anonimno, pri čemu ima pravo da kasnije otkrije svoj identitet i preuzme formalno autorstvo nad delom.
- Pravo na ispravku – Ako je ime autora pogrešno navedeno ili izostavljeno, on može zahtevati da se ta greška ispravi i da mu se prizna stvarno autorstvo nad delom.

U oblasti naučnih i akademskih publikacija, pravo paterniteta je osnovni princip akademskog integriteta. Pravilno navođenje autora naučnih radova, članaka i studija od suštinske je važnosti za naučnu zajednicu i profesionalni ugled istraživača. Umetnici, muzičari i filmski autori takođe insistiraju na priznavanju njihovog doprinosa u okviru kolektivnih projekata, čime se osigurava njihovo profesionalno priznanje i zaštita kreativnog rada (Veselinović, 2012).

Ako neko treće lice povredi pravo paterniteta autora – bilo pripisivanjem dela drugom licu, izostavljanjem autorovog imena, ili neovlašćenim korišćenjem pseudonima – autor može zahtevati zaštitu putem sudskog postupka.

Moguće pravne mere zaštite uključuju:

1. Zabranu daljeg korišćenja dela bez ispravnog navođenja autorstva.
2. Javno objavljivanje presude ili ispravke radi vraćanja autorovog ugleda.
3. Naknadu **štete** ako je autor pretrpeo materijalnu ili nematerijalnu štetu zbog povrede prava paterniteta.

Primeri iz prakse

1. Plagijat u književnosti – Ukoliko se utvrdi da je pisac objavio roman pod svojim imenom, a zapravo ga je napisala druga osoba, originalni autor može zahtevati priznavanje autorstva i zabranu daljeg objavljivanja pod tuđim imenom.
2. Neovlašćeno prisvajanje akademskog rada – Ako istraživač objavi naučni rad, ali ne navede koautore koji su radili na istraživanju, oštećeni koautori mogu zahtevati da im se prizna autorstvo i tražiti pravnu zaštitu (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
3. Anonimni i pseudonimni autori – Pisci koji su prvobitno objavili dela pod pseudonimom mogu kasnije otkriti svoj identitet i preuzeti zvanično autorstvo.

4. Tako je Džoan Rouling, koja je prvo objavila knjige pod imenom Robert Galbrajt, kasnije preuzela formalno autorstvo nad tim delima (Stosić, 2012).

4.1.2.Pravo na naznačenje imena autora

Pravo na naznačenje imena autora je osnovno moralno pravo, koje proizlazi iz prava paterniteta i omogućava autoru da odredi način i mesto na kojem će njegovo ime biti istaknuto u vezi sa delom. Ovo pravo osigurava da autor ne samo bude priznat kao stvaralac dela, već i da njegovo ime bude ispravno i vidljivo prikazano na svim mestima gde se delo koristi (čl.15.ZASP-a).

Ovo pravo je posebno značajno u umetničkim i akademskim krugovima, jer pravilno navođenje autora doprinosi njegovoj profesionalnoj reputaciji, integritetu i priznanju njegovog rada. Svako izostavljanje imena autora, namerno ili slučajno, predstavlja povredu njegovih moralnih prava (Radovanović, 2004).

Pravo na naznačenje imena autora važi bez obzira na imovinsku eksploataciju dela, što znači da, čak i ako je autor prodao imovinska prava na delo, njegovo ime i dalje mora biti naznačeno.

Osnovne karakteristike prava na naznačenje imena autora:

1. Obavezno isticanje imena autora – Autor ima pravo da zahteva da njegovo ime bude istaknuto na svim primerima dela i u svim oblicima njegove upotrebe.
2. Autor sam odlučuje kako će biti predstavljen – Autor može zahtevati da se njegovo ime prikaže na određeni način, pod punim imenom, inicijalima, pseudonimom ili čak anonimno.
3. Zaštita od izostavljanja ili pogrešnog navođenja imena – Ukoliko ime autora nije pravilno istaknuto ili je prikazano netačno, autor ima pravo da zahteva ispravku.
4. Neotuđivo pravo – Ovo pravo autor ne može preneti na drugo lice niti ga se može odreći ugovorom.

Pravo na naznačenje imena autora obuhvata:

- Pravo na pravilno i jasno navođenje autorstva – Autor ima pravo da njegovo ime bude jasno prikazano na svim primerima dela i u svim oblicima upotrebe, uključujući knjige, muzička izdanja, filmove, slike i druge umetničke radove (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
- Pravo na odlučivanje o formi u kojoj će biti predstavljen – Autor može zahtevati da njegovo ime bude prikazano u određenom obliku, pod punim imenom, inicijalima, pseudonimom ili anonimno.
- Pravo da zahteva ispravku ukoliko je ime pogrešno navedeno – Ukoliko je autor pogrešno naveden ili mu ime nije uopšte istaknuto, može zahtevati da se ta greška ispravi.
- Pravo da zabrani navođenje svog imena ako se delo koristi na način koji bi mogao narušiti njegov ugled – Ako autor smatra da je njegovo delo izmenjeno na način koji bi mogao ugroziti njegov ugled, može zahtevati da njegovo ime ne bude navedeno u vezi sa takvim korišćenjem dela.

Pravila za naznačenje imena autora zavise od vrste dela:

- Knjige i naučni radovi – Autor mora biti jasno naveden na naslovnoj strani, unutrašnjoj strani korica, kao i u svim bibliografskim referencama.
- Muzikalna dela – Ime kompozitora i tekstopisca mora biti naznačeno na omotu albuma, u notnim zapisima i na svim promotivnim materijalima.
- Likovna i fotografska dela – Ime autora mora biti prikazano uz umetničko delo kada se izlaže, prodaje ili objavljuje u katalogu.
- Filmove i audiovizuelna dela – Svi glavni autori (scenarista, režiser, kompozitor, direktor fotografije) moraju biti navedeni u uvodnoj i završnoj špici filma.
- Digitalna dela i softveri – Autor softvera može biti naveden u kodu programa, u ugovoru o korišćenju softvera ili u pravnim obaveštenjima.

Povreda ovog prava može se dogoditi na različite načine:

1. Potpuno izostavljanje autorovog imena – Kada se delo objavi ili distribuira bez navođenja autora.
2. Pogrešno navođenje autorstva – Kada se autoru pripiše delo koje nije njegovo ili kada njegovo ime bude pogrešno navedeno.

3. Prikazivanje dela bez odgovarajuće reference na autora – Kada se delo koristi u reklamne ili promotivne svrhe bez isticanja imena autora.

U slučaju povrede ovog prava, autor može:

- Zahtevati ispravku i ponovno objavljivanje dela sa tačnim navođenjem njegovog imena.
- Pokrenuti sudski postupak za zaštitu svojih prava i zahtevati nadoknadu štete.
- Zabraniti dalju upotrebu dela dok se ne ispravi povreda njegovog prava.

Primeri iz prakse

1. Pravo autora na naznačenje imena u knjigama – Ako izdavač objavi knjigu, ali izostavi ime autora na naslovnoj strani, autor može zahtevati da se knjige povuku iz prodaje i ponovo štampaju sa ispravnim navođenjem autorstva.
2. Naznačenje autora u filmovima – Ukoliko se režiserov ili scenaristin doprinos ne navede u špici filma, može pokrenuti pravni postupak kako bi osigurao svoje pravo.
3. Naznačenje imena fotografa – Ako se fotografija objavi u novinama ili na internetu bez imena fotografa, on može zahtevati da se njegovo ime doda ispod fotografije.

Odnos između prava na naznačenje imena autora i prava paterniteta

Pravo na naznačenje imena autora je izvedeno iz prava paterniteta, ali je preciznije u pogledu toga gde, kako i u kojim situacijama autor može zahtevati da se njegovo ime navede. Dok pravo paterniteta garantuje da autor bude priznat kao stvaralac, pravo na naznačenje imena konkretizuje način na koji se to priznanje ostvaruje.

4.1.3. Pravo na objavljivanje dela

Pravo na objavljivanje dela jedno je od osnovnih moralnih prava autora, koje mu omogućava isključivo pravo da odluči da li, kada i kako **će** njegovo delo biti objavljeno. Autor je taj koji samostalno donosi odluku o prvom saopštavanju dela javnosti, što znači da niko drugi ne može objaviti njegovo delo bez njegovog izričitog pristanka (čl.16.ZASP-a).

Ovo pravo proizlazi iz autonomije autora nad njegovim delom i garantuje mu kontrolu nad načinom njegove distribucije. Pravo na objavljivanje je neotuđivo – autor ga ne može preneti na drugo lice, niti se može ugovorom odreći svoje odluke o objavljivanju.

Pravo na objavljivanje dela posebno je značajno u slučajevima kada:

- Autor još nije završio svoje delo i ne želi da ga učini dostupnim javnosti.
- Autor smatra da nije pravi trenutak za objavljivanje dela.
- Autor želi da objavi delo u određenom formatu ili pod određenim uslovima.

Osnovne karakteristike prava na objavljivanje dela:

1. Autor ima isključivo pravo da odluči da li **će** delo biti objavljeno – Niko ne može prisiliti autora da njegovo delo bude dostupno javnosti bez njegovog pristanka.
2. Ovo pravo je neprenosivo – Autor ne može ugovorom preneti ovo pravo na drugo lice.
3. Pravo traje za **života** autora – Nakon njegove smrti, odluku o objavljivanju mogu doneti naslednici, osim ako autor nije drugačije odredio u testamentu.
4. Objavljivanje mora biti u skladu sa voljom autora – Ako delo bude objavljeno bez autorovog pristanka, autor može zahtevati njegovo povlačenje sa tržišta.

Pravo na objavljivanje podrazumeva:

- Pravo autora da odluči da li **će** delo biti objavljeno – Autor može odlučiti da njegovo delo nikada ne bude objavljeno ili da ga objavi tek nakon određenog vremena (Radovanović, 2004).
- Pravo autora da izabere način objavljivanja – Autor može odrediti da li **će** delo biti objavljeno u štampanom obliku, digitalno, kao deo zbirke ili putem drugih medija.

- Pravo autora da odredi uslove objavljivanja – Autor može postaviti posebne uslove pod kojima će njegovo delo biti objavljeno, uključujući ograničenja u pogledu dostupnosti i distribucije (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
- Pravo autora da zabrani objavljivanje njegovog dela – Ukoliko autor proceni da njegovo delo nije spremno za objavljivanje, niko ga ne može prisiliti da to učini.

Autor može ostvariti pravo na objavljivanje kroz različite mehanizme, u zavisnosti od vrste autorskog dela:

- Knjige i naučni radovi – Autor odlučuje kada će i gde objaviti svoje delo. Može izabrati izdavača, način distribucije i da li će delo biti objavljeno u celosti ili delimično.
- Likovna dela – Slikar može odlučiti da li će izložiti svoju sliku javnosti ili je zadržati u privatnoj kolekciji.
- Muzička i audiovizuelna dela – Kompozitor može odlučiti da li će njegova kompozicija biti objavljena, dok filmski reditelj može odložiti premijeru filma ako smatra da delo još nije spremno.
- Digitalna dela i softveri – Programer koji je kreirao softver može odlučiti da li će ga objaviti kao open-source ili komercijalni proizvod.

Odnos između prava na objavljivanje i prava na povlačenje dela

Pravo na objavljivanje se često povezuje sa pravom na povlačenje dela, koje omogućava autoru da nakon objavljivanja odluči da njegovo delo više ne bude dostupno javnosti. Ovo pravo je značajno u slučajevima kada autor shvati da njegovo delo ne odražava više njegove stavove ili kada smatra da bi dalje korišćenje moglo naneti štetu njegovom ugledu.

Pravo na objavljivanje može biti povređeno u sledećim slučajevima:

1. Neovlašćeno objavljivanje dela – Ako izdavač ili treće lice objavi delo bez autorovog pristanka.
2. Prinudno objavljivanje dela – Ako neko pokuša da natera autora da objavi svoje delo pre nego što on to želi.

3. Objavljivanje dela pod uslovima koje autor nije odobrio – Ako se autor složio da delo bude objavljeno samo u određenom formatu, a ono se objavi na drugi način.

Autor može zaštititi svoje pravo na objavljivanje kroz:

- Zabranu daljeg distribuiranja neovlašćeno objavljenog dela.
- Sudsku odluku o povlačenju dela sa tržišta.
- Naknadu **štete** za povredu moralnih prava.

Primeri iz prakse

1. Neobjavljeni rukopis – Ako pisac napiše roman, ali odluči da ga ne objavi, izdavač ne može bez njegovog pristanka objaviti rukopis koji je pronašao u autorovoj arhivi.
2. Nezavršeno delo – Slikar koji je započeo umetničko delo, ali nije završio, može zabraniti njegovu izložbu sve dok ne smatra da je slika dovršena.
3. Posthumna objava dela – Ako autor nije ostavio uputstvo da se njegovo delo objavi nakon smrti, naslednici mogu doneti odluku, ali samo pod uslovima koji ne narušavaju autorovu volju.

4.1.4. Pravo na zaštitu integriteta dela

Pravo na zaštitu integriteta dela je jedno od osnovnih moralnih prava autora koje mu omogućava zaštitu dela od bilo kakvih izmena, prilagođavanja, iskrivljavanja ili drugih intervencija koje bi mogle narušiti njegov umetnički izraz, reputaciju ili vrednost dela (čl.17.ZASP-a).

Ovo pravo se zasniva na ideji da je autorsko delo neraskidivo povezano sa svojim stvaraocem, te da svaka izmena može uticati na njegov umetnički ili naučni integritet. Autor ima isključivo pravo da odluči na koji način se njegovo delo može menjati, kao i da zabrani izmene koje ne odobrava (Radovanović, 2004).

Pravo na zaštitu integriteta dela je posebno značajno u sledećim situacijama:

- Kada neko pokušava izmeniti ili skratiti autorovo delo bez njegovog pristanka.
- Kada neko vrši adaptaciju dela na način koji menja njegov osnovni smisao.

- Kada se delo cenzuriše ili uklanja određeni deo sadržaja bez saglasnosti autora.
- Kada se delo koristi u kontekstu koji bi mogao narušiti ugled autora ili promeniti njegovu izvornu poruku.

Pravo na zaštitu integriteta dela naročito je važno u oblastima književnosti, filma, muzike, likovne umetnosti i digitalne obrade, gde autori često insistiraju da njihovo delo ostane u obliku u kojem su ga stvorili (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Osnovne karakteristike prava na zaštitu integriteta dela:

1. Neotuđivost – Autor ne može preneti ovo pravo na drugo lice niti se može ugovorom odreći prava da štiti integritet svog dela.
2. Zaštita od neovlašćenih izmena – Niko ne može menjati, prepravljati ili prilagođavati autorovo delo bez njegovog pristanka.
3. Dugotrajna zaštita – Pravo traje tokom života autora, a u nekim pravnim sistemima može se produžiti i nakon njegove smrti, kada ga ostvaruju naslednici.
4. Sudska zaštita – Autor može pokrenuti sudski postupak ako smatra da je njegovo delo izmenjeno na način koji ugrožava njegov umetnički izraz.

Pravo na zaštitu integriteta dela omogućava autoru da:

- Zabrani neovlašćene izmene njegovog dela – Nijedna izmena ne može biti učinjena bez saglasnosti autora, bilo da se radi o skraćivanju, dodavanju novih delova ili uklanjanju postojećih elemenata (Radovanović, 2004).
- Spreči cenzuru ili neprimerene adaptacije – Autor može sprečiti uklanjanje ili dodavanje delova u svom delu ako smatra da to narušava njegov umetnički ili naučni integritet.
- Zabrani zloupotrebu njegovog dela u neprimerenom kontekstu – Autor može sprečiti da se njegovo delo koristi u kontekstu koji bi mogao ugroziti njegov ugled ili izmeniti njegov izvorni smisao.
- Zahteva uklanjanje neautorizovanih verzija njegovog dela – Ako je neko izmenio autorovo delo bez dozvole, autor može tražiti povlačenje takve verzije sa tržišta ili zabranu njenog daljeg korišćenja.

Pravo na zaštitu integriteta dela u različitim oblastima autorskog stvaralaštva:

- Književnost – Pisac može zabraniti izbacivanje pojedinih stihova iz njegove pesme u antologiji ili izbacivanje pasusa iz njegovog romana.
- Filmska umetnost – Režiser može zahtevati da se njegova filmska scena ne cenzuriše ili ne montira drugačije nego što je predviđeno originalnom verzijom.
- Muzika – Kompozitor može zabraniti da se njegova pesma obradi na način koji bi narušio njen muzički identitet.
- Likovna umetnost – Slikar može zabraniti prebojavanje, restauraciju ili digitalnu modifikaciju njegovog umetničkog dela bez njegovog odobrenja.

Povreda ovog prava može se dogoditi ako neko:

1. Izmeni autorovo delo bez njegovog pristanka.
2. Prilagodi ili adaptira delo na način koji menja njegov izvorni smisao.
3. Cenzuriše deo dela bez autorovog znanja.
4. Koristi delo u kontekstu koji bi mogao ugroziti autorov ugled.

U slučaju povrede prava na zaštitu integriteta dela, autor može:

- Zahtevati uklanjanje izmenjene verzije dela sa tržišta.
- Pokrenuti sudski postupak za zaštitu svog moralnog prava.
- Tražiti naknadu **štete** ako su izmene negativno uticale na njegov ugled ili profesionalni položaj.

Primeri iz prakse:

1. Pesnik i antologija – Ako izdavač antologije odluči da skрати pesmu poznatog pesnika bez njegovog pristanka, pesnik može zahtevati da se pesma objavi u celosti ili da se uopšte ne objavi.
2. Režiser i cenzura – Ako televizijska kuća odluči da iz filma izbaci određene scene zbog sadržaja koji smatra kontroverznim, režiser može zahtevati da se film ne emituje u takvom obliku.

3. Slikar i restauracija – Ako muzej odluči da izvrši restauraciju umetničkog dela bez konsultacije sa autorom, slikar može zahtevati da se njegova slika ne menja bez njegovog odobrenja.
4. Muzičar i adaptacija – Ako neko napravi remiks pesme koji narušava njen originalni smisao, kompozitor može zabraniti emitovanje takve verzije.

4.1.5. Pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela

Pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela omogućava autoru da zabrani bilo kakvu upotrebu njegovog dela na način koji bi mogao ugroziti njegov ugled, dostojanstvo ili umetnički integritet. Ovo pravo proizilazi iz principa da autorovo delo nije samo ekonomska vrednost, već i izražaj njegove ličnosti i kreativnosti, te svaka neprimerena upotreba može narušiti njegovu reputaciju (čl.18.ZASP-a).

Ovo pravo naročito je značajno u kontekstu političkih, ideoloških, reklamnih i manipulativnih upotreba autorskog dela, gde autor može insistirati da se njegovo delo ne koristi u svrhe koje bi mogle kompromitovati njegov lični, profesionalni ili umetnički integritet (Radovanović, 2004).

Pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju omogućava autoru da spreči:

- Korišćenje njegovog dela u političke ili ideološke svrhe bez njegovog pristanka.
- Upotrebu njegovog dela u promotivne ili reklamne kampanje koje nisu u skladu sa njegovim uverenjima.
- Manipulisanje njegovim delom u cilju **širenja** dezinformacija ili negativnih poruka.
- Povezivanje njegovog dela sa neetičkim sadržajima ili vrednostima koje ne podržava.

Ovo pravo je posebno važno u digitalnom dobu, gde se autorska dela lako mogu koristiti u kontekstima koji autor nije odobrio, bilo putem društvenih mreža, medija ili političkih kampanja.

Osnovne karakteristike prava na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela:

1. Neotuđivost i neprenosivost – Autor ne može preneti ovo pravo na drugo lice, niti se može ugovorom odreći mogućnosti da zaštiti svoje delo od neetičke upotrebe.
2. Zaštita autorovog ugleda i moralnog integriteta – Autor ima pravo da zabrani upotrebu njegovog dela u kontekstima koji bi mogli negativno uticati na njegovu reputaciju.
3. Široka primena – Ovo pravo može se primeniti u oblasti politike, marketinga, medija i zabavne industrije.
4. Sudska zaštita – Ako autor smatra da je njegovo delo iskorišćeno na nedostojan način, može pokrenuti pravni postupak i zahtevati zabranu daljeg korišćenja i naknadu štete.

Autor može zabraniti sledeće oblike nedostojne upotrebe njegovog dela:

- Upotrebu dela u političke kampanje – Autor može zabraniti da se njegovo delo koristi kao deo političke propagande ili u promotivne svrhe određene političke partije (Radovanović, 2004).
- Reklamnu upotrebu dela bez autorovog pristanka – Autor može zabraniti da se njegovo delo koristi za promociju proizvoda ili usluga s kojima se ne slaže (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).
- Manipulaciju delom radi širenja neistina – Autor može sprečiti da se njegovo delo koristi u svrhu propagande, dezinformacija ili negativnih poruka.
- Povezivanje dela sa sadržajem koji bi mogao narušiti autorovu reputaciju – Autor može zabraniti upotrebu svog dela u kontekstima koji bi mogli kompromitovati njegov ugled ili umetnički izraz.

Pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela u različitim oblastima autorskog stvaralaštva:

- Muzika – Muzičar može zabraniti da se njegova pesma koristi u reklamama za proizvode koje smatra neetičkim (npr. duvanska industrija, kockanje).

- Film i televizija – Režiser može sprečiti da se iseci njegovog filma koriste u političkim reklamama bez njegovog pristanka.
- Likovna umetnost – Slikar može zabraniti da se njegovo umetničko delo koristi kao ilustracija za ideološke kampanje s kojima se ne slaže.
- Književnost – Pisac može zabraniti da se njegovo delo koristi kao deo promotivne kampanje određene organizacije bez njegovog pristanka.

Pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju može biti povređeno ako:

1. Autorovo delo bude upotrebljeno u političkoj kampanji bez njegovog pristanka.
2. Autorovo delo bude reklamno eksploatisano na način koji kompromituje njegov integritet.
3. Delo bude iskorišćeno za **širenje** neistinitih ili uvredljivih poruka.
4. Delo bude povezano sa sadržajima koji mogu ugroziti autorovu reputaciju.

U slučaju povrede ovog prava, autor može zahtevati:

- Zabranu daljeg korišćenja dela u neprimerenom kontekstu.
- Objavljivanje izvinjenja ili ispravke.
- Naknadu **štete** zbog narušavanja njegove reputacije.

Primeri iz prakse:

1. Politička zloupotreba muzičkog dela – Ako politička partija koristi pesmu muzičkog autora u predizbornoj kampanji bez njegovog pristanka, autor može zahtevati da se pesma odmah ukloni iz kampanje i da se politička organizacija javno izvini.
2. Neprikladna reklamna upotreba – Ako je slika poznatog slikara korišćena za reklamu proizvoda koji je u suprotnosti sa njegovim vrednostima (npr. alkohol, kockanje), autor može zahtevati da se reklama povuče sa tržišta.
3. Zloupotreba autorskog dela u propagandne svrhe – Ako se književno delo autora iskoristi u kontekstu koji promoviše neistinite ili štetne informacije, autor može zahtevati pravnu zaštitu.

4.2. Imovinska prava autora

Imovinska prava autora predstavljaju pravo autora da ekonomski iskorišćava svoje delo i da od njegovog korišćenja ostvaruje finansijsku korist. Za razliku od moralnih prava, koja su neotuđiva i vezana za ličnost autora, imovinska prava su prenosiva i autor ih može preneti na treće lice putem ugovora, licenci ili nasleđstvom (čl.19.ZASP-a).

Imovinska prava omogućavaju autoru kontrolu nad načinom korišćenja njegovog dela, uključujući umnožavanje, distribuciju, javno izvođenje, emitovanje i preradu. Ova prava su ključna za industriju izdavaštva, muzike, filma, digitalnih medija i softvera, gde se autorska dela često komercijalizuju (Radovanović, 2004).

4.2.1. Pravo na umnožavanje dela

Pravo na umnožavanje dela jedno je od osnovnih imovinskih prava autora, koje mu omogućava potpunu kontrolu nad kopiranjem i reprodukcijom njegovog dela. Ovim pravom autor odlučuje da li, kada i na koji način će njegovo delo biti umnožavano, bilo u fizičkom ili digitalnom obliku (čl.20.ZASP-a).

Umnožavanje podrazumeva fiksiranje dela na materijalni nosač, bilo da je to papir, disk, elektronska memorija ili drugi oblik zapisa. Takođe, pod umnožavanje spadaju i sve radnje koje rezultiraju pravljenjem novih kopija dela, bilo u celosti ili delimično, bilo trajno ili privremeno (Radovanović, 2004).

Pravo na umnožavanje predstavlja osnov ekonomskog iskorišćavanja autorskog dela, jer omogućava autoru da kontroliše način na koji će se njegovo delo **širiti** i koristiti. Bez ovog prava, autor ne bi mogao da ostvaruje zaradu od svog rada, što je razlog zbog kojeg se u anglosaksonskom pravnom sistemu autorsko pravo naziva “copyright”, što znači “pravo kopiranja” (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Osnovne karakteristike prava na umnožavanje

1. Isključivo pravo autora – Samo autor može odlučiti da li će se njegovo delo umnožavati, ko to može da radi i pod kojim uslovima.
2. **Široka** primena – Pravo se odnosi na sve oblike umnožavanja, bez obzira na tehniku ili format (štampanje, digitalna kopija, snimanje itd.).

3. Obuhvata i privremeno i trajno umnožavanje – Autor može zabraniti i privremene kopije dela, npr. digitalno keširanje na internetu.
4. Važi za sve vrste materijalnih nosača – Delo se može umnožavati na papiru, disku, USB memoriji, u oblaku i na drugim medijima.
5. Pravo može biti preneto – Autor može licencirati ili prodati pravo na umnožavanje svom izdavaču, filmskoj kompaniji ili drugom korisniku.

Pravo na umnožavanje obuhvata sve vrste reprodukcije autorskog dela, uključujući:

- **Štampano** umnožavanje – Knjige, novine, časopisi, plakati.
- Fotografsko i fotokopirno umnožavanje – Skeniranje, fotokopiranje, reprodukcija putem fotoaparata.
- Audio i video snimanje – Snimanje muzičkih dela, filmova, televizijskih emisija.
- Digitalno umnožavanje – Kopiranje i skladištenje podataka na hard disku, USB-u, serverima i u digitalnim bazama.
- Arhitektonsko umnožavanje – Izgradnja objekata po arhitektonskim projektima.

Pravo na umnožavanje u oblasti softvera

Posebna pravila primenjuju se na računarske programe, gde autor programa ima isključivo pravo da odluči da li **će**, kada i pod kojim uslovima neko moći da kopira njegov softver.

- Pravo na umnožavanje se odnosi i na modifikovane verzije programa, što znači da lice koje je izvršilo izmene softvera ne može bez autorove dozvole kopirati i dalje distribuirati program u promenjenom obliku.

Značaj prava na umnožavanje u savremenom autorskom pravu

Pravo na umnožavanje je ključni element ekonomske eksploatacije autorskog dela i osnova za industrije kao što su:

- Izdavaštvo – Knjige, novine i akademske publikacije ne bi mogle da se štampaju bez autorovog odobrenja.

- Filmska i muzička industrija – Reprodukција filmova, serija i muzičkih numera zahteva saglasnost autora.
- Digitalni mediji – Svaka kopija digitalnog sadržaja, bilo da je u pitanju softver, elektronska knjiga ili video, podložna je autorovim pravima.

Neovlašćeno umnožavanje autorskog dela predstavlja povredu autorskog prava i može imati pravne posledice.

Autor može tražiti zaštitu u sledećim slučajevima:

1. Ako neko bez dozvole kopira njegovo delo (štampa knjigu, snima muziku, preuzima digitalni sadržaj).
2. Ako neko prodaje ili distribuira neovlašćene kopije njegovog dela.
3. Ako se njegovo delo koristi u komercijalne svrhe bez njegovog pristanka.

Pravna zaštita uključuje:

- Zabranu daljeg umnožavanja – Autor može tražiti zabranu distribucije neovlašćenih kopija.
- Povlačenje kopija sa tržišta – Ako je delo nezakonito umnoženo, autor može zahtevati uklanjanje svih primeraka.
- Naknadu **štete** – Ako je autor pretrpeo finansijsku štetu zbog neovlašćenog umnožavanja, može tražiti nadoknadu.

Primer iz sudske prakse:

Vrhovni sud Srbije u odluci Gž. 1601/82 presudio je u korist autora čiji su fotografski dijapozitivi neovlašćeno korišćeni u kalendaru bez njegove saglasnosti, potvrđujući da autori imaju pravo da kontrolišu umnožavanje svojih dela i traže nadoknadu štete.

Primeri iz prakse

1. Neovlašćeno kopiranje knjiga – Fotokopiranje udžbenika bez dozvole autora predstavlja povredu prava na umnožavanje.
2. Nelegalno preuzimanje muzike – Ako neko preuzima i distribuira muzičke numere bez dozvole autora ili izdavača, to je kršenje autorskih prava.
3. Digitalna piraterija – Neovlašćeno kopiranje i deljenje filmova i softvera putem interneta predstavlja nezakonito umnožavanje autorskog dela.

4.2.2. Pravo na stavljanje primeraka dela u promet

Pravo na stavljanje primeraka dela u promet je isključivo pravo autora da odluči kada i kako će original ili kopije njegovog dela biti puštene u promet. Ovo pravo omogućava autoru da kontroliše prvu prodaju, distribuciju, skladištenje i uvoz primeraka svog dela (čl.21.ZASP-a).

Ovo pravo se odnosi na fizičke primerke dela, uključujući knjige, CD-ove, DVD-ove, umetničke slike, skulpture i druge materijalne oblike izraza autorskog dela. Digitalni sadržaji, koji se distribuiraju putem interneta bez fizičkog oblika, podležu drugačijem pravnom režimu.

Stavljanje u promet obuhvata:

1. Prvu prodaju ili drugu vrstu prenosa vlasništva – Autor ima ekskluzivno pravo da odluči kada će njegovo delo prvi put ući u tržišnu distribuciju.
2. Nuđenje primeraka dela – Samo autor ili lice kome je on dao dozvolu može nuditi primerke dela na tržištu.
3. Skladištenje primeraka dela – Obezbeđivanje primeraka dela u skladištu u svrhu kasnijeg stavljanja u promet je deo ovog prava.
4. Uvoz primeraka dela – Autor može kontrolisati uvoz primeraka njegovog dela iz inostranstva (Radovanović, 2004).

Odnos između prava na stavljanje u promet i prava svojine

Kada autor ili nosilac prava jednom proda ili na drugi način prenese primerak svog dela, vlasnik tog primerka dobija pravo da ga slobodno preprodaje, poklanja ili uništi, bez obaveze da traži dodatnu dozvolu od autora. Ovaj princip poznat je kao “iscrpljenje prava” ili “doktrina iscrpljenja”.

To znači da, nakon prvog zakonitog stavljanja u promet, autor više nema kontrolu nad daljim fizičkim prometom tog konkretnog primerka. Na primer, ako autor proda knjigu u knjižari, kupac može tu knjigu dalje preprodavati ili poklanjati, bez potrebe za autorovim odobrenjem.

Međutim, pravo na stavljanje primeraka dela u promet ne utiče na druga imovinska prava.

Na primer, iako vlasnik knjige može slobodno preprodati primerak knjige, nema pravo da umnožava knjigu i dalje distribuirati kopije, jer bi time povredio autorovo pravo na umnožavanje (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Teritorijalni aspekt iscrpljenja prava:

Princip iscrpljenja prava može se primenjivati na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou:

1. Nacionalno iscrpljenje – Autor može kontrolisati uvoz primeraka svog dela iz inostranstva, čak i ako su oni već zakonito prodati u drugoj zemlji.
2. Regionalno iscrpljenje – U Evropskoj uniji važi princip regionalnog iscrpljenja, što znači da, nakon što je primerak dela zakonito stavljen u promet u jednoj zemlji EU, autor ne može sprečiti njegovu distribuciju u drugim državama EU.
3. Međunarodno iscrpljenje – Ovaj model omogućava da, kada se primerak dela zakonito proda bilo gde u svetu, više ne podleže kontroli autora u vezi sa daljom prodajom, ali se retko primenjuje (Radovanović, 2004).

Razlika između fizičkih i digitalnih primeraka dela:

Princip iscrpljenja prava odnosi se isključivo na materijalne primerke dela, dok je kod digitalnih sadržaja situacija drugačija.

- Kod fizičkih dela (knjiga, slika, skulptura), kupac postaje vlasnik primerka i može ga slobodno preprodavati.
- Kod digitalnih dela (e-knjige, muzički fajlovi, softver), korisnik dobija samo licencu za korišćenje, ali ne i pravo da preprodaje digitalni primerak, jer bi to moglo dovesti do neovlašćenog umnožavanja.

Zbog toga, prodaja digitalnih primeraka, posebno preko platformi poput Amazon Kindle-a, iTunes-a ili Netflix-a, ne podleže doktrini iscrpljenja – korisnik ne može prodati ili preneti licencirani digitalni sadržaj, već ga može samo koristiti u skladu sa uslovima licencnog ugovora.

Primeri iz prakse

1. Preprodaja knjiga i CD-ova – Nakon što kupi knjigu u knjižari, vlasnik može tu knjigu prodati polovnu bez traženja dozvole od autora. Međutim, ne može praviti kopije te knjige i prodavati ih, jer bi to narušilo pravo na umnožavanje.
2. Parfemske bočice i iscrpljenje prava – U jednom slučaju, proizvođač parfema pokušao je da spreči dalju prodaju svojih bočica na sekundarnom tržištu, ali je sud odlučio da je pravo proizvođača iscrpljeno prilikom prve zakonite prodaje.
3. Digitalna prodaja video igara – Evropski sud pravde je 2012. godine u predmetu UsedSoft v. Oracle doneo odluku da softverske licence mogu podleći iscrpljenju, što znači da korisnici mogu prodavati softverske licence ako su ih kupili legalno, ali samo ako su prestali da koriste svoj originalni primerak.

Ako neko nezakonito stavi primerke dela u promet (npr. prodaje piratske kopije knjige ili filma), autor može tražiti zaštitu na sledeće načine:

1. Zabrana daljeg prometa neovlašćenih primeraka – Autor može zahtevati povlačenje nelegalnih kopija sa tržišta.
2. Naknada **štete** – Autor može tužiti lice koje je neovlašćeno distribuiralo njegove primerke i zahtevati naknadu za pretrpljenu štetu.
3. Krivična i prekršajna odgovornost – U nekim slučajevima, neovlašćena distribucija primeraka može predstavljati krivično delo ili prekršaj, pa autor može zahtevati i pokretanje sudskog postupka protiv prekršioca.

4.2.3. Pravo na davanje primeraka dela u zakup

Pravo na davanje primeraka dela u zakup je jedno od imovinskih prava autora, koje mu omogućava da privremeno ustupi primerke svog dela drugom licu uz naknadu. Ovo pravo se odnosi na originalne primerke dela ili njihove kopije i daje autoru kontrolu nad načinom na koji se njegovo delo koristi u komercijalne svrhe (čl.22.ZASP-a).

Za razliku od prava na stavljanje primeraka dela u promet, koje podrazumeva trajni prenos vlasništva, zakup omogućava privremeno korišćenje dela uz naknadu, nakon čega se primerak vraća ili zakup obnavlja. Ovo pravo je naročito značajno u industriji knjiga, muzike, filmova i softvera, gde autori ostvaruju prihode putem iznajmljivanja njihovih dela (Radovanović, 2004).

Pravo na zakup uređeno je i Direktivom 2006/115/EC o pravu zakupnine i pozajmice, čije odredbe predviđaju harmonizaciju autorskih prava u oblasti zakupa u državama **članicama** Evropske unije. Definicija ovog prava u Zakonu o autorskom i srodnim pravima Srbije u skladu je sa čl. 1 st. 2 ove direktive .

Osnovne karakteristike prava na davanje dela u zakup:

1. Isključivo pravo autora – Samo autor može odlučiti da li će njegovo delo biti dato u zakup.
2. Privremena priroda korišćenja – Zakup ne podrazumeva trajni prenos vlasništva, već samo privremeno ustupanje dela uz naknadu.
3. Pravo na pravičnu naknadu – Autorima pripada pravo na naknadu od zakupa, naročito u slučaju kada je zakupoprimac proizvođač fonograma ili videograma. Ovo pravo je neotuđivo, što znači da se autor ne može odreći naknade za zakup.
4. Razlikuje se od javne pozajmice – Za razliku od zakupa, javna pozajmica se odnosi na besplatno ustupanje primeraka dela, kao što je slučaj sa bibliotekama.

Pravo na zakup odnosi se na sledeće vrste autorskih dela:

- Knjige i **časopisi** – Biblioteke, knjižare i druge institucije koje omogućavaju iznajmljivanje knjiga.
- Muzička i filmska dela – Video-klubovi, digitalni servisi i muzičke platforme koje omogućavaju privremeni zakup muzičkih i audiovizuelnih dela.
- Softver – Kompanije mogu iznajmljivati softverske licence korisnicima na ograničeni period.
- Vizuelna umetnost – Galerije i muzeji mogu privremeno izlagati umetnička dela na osnovu zakupa.

Pravo na pravičnu naknadu

Zakon predviđa da autor ima pravo na pravičnu naknadu od zakupa njegovog dela. Ovo pravo je naročito značajno u oblasti fonograma i videograma, gde proizvođači zvučnih i audiovizuelnih zapisa iznajmljuju dela kroz različite distributivne kanale (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

To znači da:

- Muzičari, reditelji i producenti imaju pravo na deo prihoda od zakupa njihovih dela.
- Platforme koje iznajmljuju filmove i muziku moraju plaćati odgovarajuće naknade autorima.
- Autor se ne može odreći prava na pravičnu naknadu, čak i ako je ugovorom preneo druga prava na treće lice.

Izuzeci od prava na davanje dela u zakup

Zakon predviđa određene izuzetke od prava na zakup, posebno u slučajevima kada se radi o autorskim delima koja imaju utilitarnu funkciju. U ovu grupu spadaju:

1. Arhitektonska dela – Autor ne može zabraniti zakup kuće ili stana koji je projektovao, jer bi to narušilo pravo vlasnika nekretnine da raspolaže svojom imovinom.
2. Industrijski dizajn – Pravo na zakup ne može se primenjivati na dela primenjene umetnosti, jer bi ograničilo mogućnost korišćenja predmeta industrijskog dizajna u komercijalne svrhe.

Ovi izuzeci postoje kako bi se izbegao sukob između autorskog prava i prava svojine, jer vlasnik kuće, automobila ili drugog predmeta primenjene umetnosti ne bi smeo biti ograničen autorskim pravom pri njegovom zakupu ili daljoj prodaji.

Ako neko bez dozvole autora iznajmljuje primerke njegovog dela, to predstavlja povredu autorskog prava. Autor može:

1. Zahtevati zabranu daljeg iznajmljivanja njegovih dela bez dozvole.
2. Pokrenuti sudski postupak radi naknade štete nastale neovlašćenim iznajmljivanjem njegovog dela.
3. Zatražiti kolektivnu zaštitu – Organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskih prava mogu naplatiti autorske naknade u ime autora (npr. za iznajmljivanje muzičkih i književnih dela).

Primeri iz prakse:

1. Biblioteke i autorska naknada – U mnogim državama biblioteke plaćaju naknade autorima čije knjige iznajmljuju, kako bi nadoknadile gubitak potencijalne prodaje.
2. Filmska i muzička industrija – Video-klubovi i muzički streaming servisi plaćaju autorske naknade za iznajmljivanje sadržaja.
3. Softverske licence – Kompanije koje iznajmljuju softverske licence na određeni period moraju poštovati autorska prava i ugovorne obaveze prema autorima softvera.

4.2.4. Pravo autora na davanje računarskog programa na posluđu

Pravo autora na davanje računarskog programa na posluđu odnosi se na privremeno ustupanje primeraka softvera korisnicima, uz ili bez naknade, bez trajnog prenosa vlasništva. Za razliku od zakupa, gde se korisniku izdaje fizički primerak softvera uz naknadu, posluđu podrazumeva omogućavanje privremenog korišćenja softvera bez prodaje ili prenosa autorskih prava.

Ovo pravo je posebno značajno u kontekstu biblioteka, obrazovnih institucija, poslovnih korisnika i digitalnih platformi koje omogućavaju privremeni pristup softverskim programima. Mnoge softverske kompanije koriste ovaj model kroz pretplatničke servise (Software-as-a-Service – SaaS), gde korisnici plaćaju mesečnu ili godišnju naknadu za korišćenje softverskih proizvoda.

Važno je istaći da računarski programi ne podležu principu iscrpljenja prava, što znači da autor može ograničiti ili zabraniti njihovo dalje ustupanje, čak i nakon prvog zakonitog preuzimanja ili prodaje. Na primer, vlasnik softverske licence ne može preneti ili iznajmljivati program trećem licu bez saglasnosti autora ili proizvođača softvera (Radovanović, 2004).

Primeri iz prakse:

- Obrazovne ustanove – Fakulteti i škole često omogućavaju studentima privremeni pristup licenciranom softveru za potrebe učenja.
- Pretplatnički servisi – Microsoft Office 365 i Adobe Creative Cloud funkcionišu kao posluga softvera, gde korisnici plaćaju mesečnu pretplatu za privremeni pristup programima.
- Biblioteke digitalnih resursa – Neke biblioteke omogućavaju korisnicima privremeni pristup specijalizovanim softverima (npr. CAD programima) unutar svojih prostora.

4.2.5. Pravo na izvođenje autorskog dela

Pravo na izvođenje autorskog dela omogućava autoru da odluči da li, kada i pod kojim uslovima će njegovo delo biti javno izvedeno. Ovaj oblik autorskog prava posebno je značajan za muzička, dramska, baletska, operna i druga scenska dela, gde se delo prenosi publici kroz izvođenje uživo ili putem tehničkih sredstava (čl.25.ZASP-a).

Izvođenje autorskog dela može biti:

1. **Uživo izvođenje** – Koncerti, pozorišne predstave, javna čitanja književnih dela.
2. **Tehnički posredovano izvođenje** – Reprodukција audio ili video snimka putem radija, televizije, interneta ili drugih medija.

Autor može zahtevati autorske naknade za izvođenje dela, koje obično naplaćuju kolektivne organizacije za zaštitu autorskih prava. U Srbiji, to su organizacije poput SOKOJ-a (za muzička dela) i OFPS-a (za fonograme), koje prikupljaju naknade od izvođača i distributera (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Primeri iz prakse:

- **Koncerti** – Autor pesme ima pravo na naknadu svaki put kada njegovu kompoziciju izvodi pevač na koncertu.
- **Pozorišne predstave** – Dramaturg može zahtevati da mu se isplaćuje autorska naknada svaki put kada se njegova predstava izvodi u nekom teatru.
- **Javna čitanja književnih dela** – Pisac može zahtevati da mu se plati naknada ako neko javno izvodi delove njegovog romana u okviru književne večeri.

4.2.6. Pravo na predstavljanje autorskog dela

Pravo na predstavljanje autorskog dela odnosi se na javnu prezentaciju autorskog dela bez izvođenja, što znači da se delo prikazuje publici, ali ne kroz izvođenje uživo. Ovaj oblik autorskog prava posebno je značajan za likovne umetnosti, fotografiju, filmska dela i digitalni sadržaj (čl.26.ZASP-a).

Predstavljanje može biti:

1. **Izlaganje likovnih dela** – Prikazivanje slika, skulptura ili fotografija u galerijama i muzejima.
2. **Filmske projekcije** – Prikazivanje filmova u bioskopima, na festivalima ili drugim javnim mestima.
3. **Digitalno predstavljanje** – Postavljanje autorskih dela na internet platforme i digitalne izložbe.

Autor ima pravo **da ograniči način na koji se njegovo delo javno prikazuje**, kao i da **zahteva naknadu** za korišćenje njegovog dela u komercijalne svrhe (Radovanović, 2004).

Primeri iz prakse:

- **Izložba slika** – Muzej ili galerija mora dobiti saglasnost slikara kako bi izložila njegovo delo.
- **Bioskopska distribucija** – Filmski autor može odrediti u kojim bioskopima i pod kojim uslovima se njegov film prikazuje.

- **Online galerije** – Digitalni umetnici imaju pravo da kontrolišu kako se njihova dela prikazuju na internetu.

4.2.7. Pravo na prenošenje izvođenja i predstavljanje dela

Pravo na prenošenje izvođenja i predstavljanje dela omogućava autoru kontrolu nad prenosom njegovog dela putem tehničkih sredstava (**čl.27.ZASP-a**). Ova prava su ključna u televizijskim i radio-prenosima, strimovanju i digitalnoj distribuciji umetničkih dela.

Ovo pravo obuhvata:

- **Direktan prenos** – Emitovanje uživo izvedenih muzičkih, dramskih i drugih umetničkih dela.
- **Prenošenje predstavljenih dela** – Digitalne projekcije umetničkih dela, prenosi izložbi i online striming filmova i serija.

Autor može ugovorom dozvoliti ili ograničiti prenošenje svog dela, pri čemu može ostvariti pravo na naknadu za svako javno prenošenje.

Primeri iz prakse

- **Striming uživo** – Digitalne platforme moraju dobiti dozvolu za prenos koncerata i predstava uživo.
- **TV prenos pozorišne predstave** – Autor drame može ograničiti emitovanje njegove predstave na televiziji.

4.2.8. Pravo na emitovanje i reemitovanje dela

Pravo na emitovanje autorskog dela omogućava autoru da dozvoli ili zabrani emitovanje njegovog dela putem radio-televizijskih programa i digitalnih platformi. Ovo pravo obuhvata emitovanje muzičkih, dramskih, filmskih i književnih dela putem tradicionalnih ili digitalnih kanala (**čl.28. i 29. ZASP-a**).

Reemitovanje označava ponovno emitovanje dela koje je prethodno emitovano, što se često odnosi na televizijske reprize, radio-reprize i striming servise.

Autor može licencirati svoje pravo na emitovanje određenim distributerima, uz naplatu naknade za svako emitovanje i reemitovanje.

Primeri iz prakse

- **Emitovanje filma na TV-u** – Autor filma može sklopiti ugovor sa televizijom o prikazivanju njegovog dela.
- **Ponovno prikazivanje emisija** – Autor ima pravo na naknadu za reprize svojih emisija.

4.2.9. Pravo na pristup primerku dela

Pravo na pristup primerku dela uređuje pravni odnos između autora i vlasnika materijalnog primerka njegovog autorskog dela. Ova situacija se najčešće javlja u vezi sa delima likovne umetnosti, kao što su slike, skulpture ili grafike, koja više nisu u posedu autora, već se nalaze u vlasništvu galerija, muzeja ili privatnih kolekcionara (čl. 34. ZASP-a).

Suština ovog prava jeste da autor ima pravo na pristup svom delu isključivo radi njegovog umnožavanja. Međutim, ovo pravo je ograničeno, jer autor ne sme na nesrazmeran način ugroziti interese vlasnika dela. To znači da vlasnik nije dužan da preda fizički primerak autoru, već je dovoljno da mu omogući pristup na način koji ne ugrožava integritet dela.

Osnovne karakteristike prava na pristup primerku dela:

1. **Odnosi se na fizičke primerke autorskih dela** – Autor ima pravo na pristup originalnim umetničkim delima, ali ne i na digitalne kopije, osim ako to nije drugačije uređeno ugovorom.
2. **Pravo postoji isključivo radi umnožavanja dela** – Autor može zahtevati pristup svom delu samo ako je to potrebno za izradu kopije (npr. fotografisanje, skeniranje).
3. **Ograničeno je interesima vlasnika** – Autor ne može zahtevati od vlasnika da mu preda originalno delo, naročito ako postoji rizik od njegovog oštećenja.
4. **Pravo se ne može koristiti za druge svrhe** – Autor ne može zahtevati pristup svom delu iz bilo kojeg drugog razloga osim umnožavanja.

Primeri iz prakse:

- **Slikar i privatni kolekcionar** – Slikar koji je prodao svoju sliku kolekcionaru može zahtevati pristup kako bi napravio visokokvalitetnu reprodukciju, ali ne može tražiti da mu se delo vrati.
- **Skulptor i muzej** – Ako je muzej otkupio skulpturu umetnika, on može zahtevati pristup kako bi napravio umanjenu verziju za katalog, ali muzej nije dužan da mu omogući da je iznese iz muzeja.

4.2.10. Pravo sleđenja

Pravo sleđenja omogućava autorima dela likovne umetnosti da dobiju procenat od svake naredne prodaje svog dela nakon prve prodaje. Ovaj pravni institut uveden je kako bi se zaštitili umetnici **čija** dela mogu značajno dobiti na vrednosti tokom vremena, a koji su ih inicijalno prodali po nižoj ceni (čl. 35. ZASP-a).

Ovaj koncept prvi put je uveden u Francuskoj 1920. godine i danas je prisutan u većini pravnih sistema, uključujući i Evropsku uniju, gde je regulisan Direktivom EZ o pravu sleđenja iz 2001. godine. U srpskom zakonodavstvu pravo sleđenja je detaljno uređeno i usklađeno sa ovom direktivom.

Razlozi za uvođenje prava sleđenja:

1. **Ekonomskih disbalansa između autora i trgovaca umetninama** – Umetnici često prodaju svoja dela po nižim cenama, dok kasnije trgovci ostvaruju veliku zaradu na njihovoj preprodaji.
2. **Zaštite dugoročnog ekonomskog interesa umetnika** – Ako vrednost umetničkog dela poraste, umetnik ima pravo na učešće u toj povećanoj vrednosti.
3. **Podrške umetnicima u karijeri** – Mnogi umetnici u početnim fazama prodaju svoja dela po nižim cenama, a pravo sleđenja im omogućava da kasnije imaju koristi od njihove realne tržišne vrednosti.

Osnovne karakteristike prava sleđenja:

1. **Odnosi se samo na dela likovne umetnosti** – Ovo pravo ne važi za književna, muzička ili dramska dela, već isključivo za **slike, skulpture, grafike, fotografije, tapiserije i druga likovna dela.**

2. **Važi samo nakon prve prodaje od strane autora** – Autor ne ostvaruje pravo sleđenja pri prvoj prodaji, već tek kod kasnijih preprodaja.
3. **Obuhvata samo profesionalne trgovce umetninama** – Pravo sleđenja se ne primenjuje ako pojedinac privatno preproda umetničko delo drugom pojedincu.
4. **Pravo se ne može preneti ili ugasiti** – Autor **ne može** da se odrekne prava sleđenja niti ga može preneti na treće lice, osim ako to pravo ne naslede njegovi naslednici posle njegove smrti.

Prema ZASP-u, pravo sleđenja se primenjuje kada originalno umetničko delo bude ponovo prodato putem galerija, aukcijskih kuća, umetničkih salona i drugih subjekata koji profesionalno trguju umetninama.

Autor ima pravo da:

1. Bude obavešten o svakoj narednoj prodaji svog dela.
2. Ostvari naknadu u procentu od cene po kojoj je delo prodato.

Naknadu su dužni da plate prodavci i posrednici, a njihova odgovornost je solidarna, što znači da svi koji učestvuju u trgovini umetninama dele obavezu plaćanja autoru (Brzulović Stanisavljević i Stolić, 2019).

Šta se smatra originalnim umetničkim delom za potrebe prava sleđenja?

- Originalne slike, crteži, skulpture, tapiserije, umetnička dela izrađena od keramike, stakla i drugih materijala.
- Ograničene reprodukcije umetničkih dela (npr. grafike i fotografije), ako ih je sam autor numerisao, potpisao ili obeležio.

Izuzeci od primene prava sleđenja

Pravo sleđenja se ne primenjuje ako je prodaja obavljena između fizičkih lica koja se ne bave trgovinom umetninama. Takođe, pravo sleđenja ne važi za industrijski dizajn i serijski proizvedene predmete.

Zabrana odricanja i pravno raspolaganje pravom sleđenja

Zakon predviđa da autor ne može da se odrekne prava sleđenja niti da njime raspolaze, što znači da pravo sleđenja ostaje vezano za delo tokom celog perioda njegovog postojanja.

Nakon smrti autora, pravo sleđenja nasleđuju njegovi naslednici, čime se obezbeđuje ekonomska sigurnost porodice umetnika.

Primeri iz prakse:

1. Preprodaja slike u aukcijskoj kući – Ako aukcijska kuća proda sliku umetnika za znatno višu cenu od prvobitne, autor ili njegovi naslednici imaju pravo na određeni procenat od te prodajne cene.
2. Porast vrednosti skulpture – Ako galerista proda skulpturu umetnika za cenu nekoliko puta višu od početne, umetnik ima pravo na deo te zarade.

5. TRAJANJE AUTORSKIH PRAVA

Jedna od osnovnih karakteristika autorskog prava jeste njegovo ograničeno trajanje, što ga razlikuje od drugih građanskih imovinskih prava. Dok standardna imovinska prava prestaju smrću titulara, autorsko pravo traje i nakon smrti autora, čime se obezbeđuje zaštita njegovog stvaralaštva i ekonomske koristi za naslednike. Produženje trajanja autorskog prava kroz istoriju odraz je nastojanja zakonodavaca da balansiraju interese autora i njegovih naslednika sa interesima društva u celini (Međedović, 2014; čl. 102. ZASP-a).

Trajanje autorskog prava menjalo se u zavisnosti od pravnih sistema i međunarodnih konvencija:

- Zakon kraljice Ane (1707) u Engleskoj predvideo je trajanje autorskog prava od 14 godina od objavljivanja, uz mogućnost produženja za još 14 godina ako je autor tada bio živ.
- Bernska konvencija (1886) uvela je minimalni rok zaštite od 50 godina posle smrti autora, što je kasnije postalo standard u mnogim državama.
- Zakonom o autorskom pravu iz 1946. godine u bivšoj Jugoslaviji autorsko pravo je trajalo tokom **života** autora i 50 godina nakon njegove smrti, dok su moralna prava bila trajna.
- Zakonom iz 1978. godine zadržan je isti rok od 50 godina, ali su kinematografska dela, dela primenjene umetnosti i fotografije imala kraći rok zaštite – samo 25 godina.
- Direktiva EU o autorskom pravu (1993) propisala je produženje roka zaštite na 70 godina posle smrti autora, što su prihvatile Srbija i mnoge druge zemlje.

Dužina trajanja autorskog prava razlikuje se među državama: u Brazilu iznosi 60 godina, u Nemačkoj i Austriji 70 godina, dok u Italiji, Panami i Kolumbiji autorsko pravo traje 80 godina (Međedović, 2014).

Prema sadašnjem Zakonu o autorskom i srodnim pravima, imovinska prava autora traju tokom njegovog **života** i 70 godina posle njegove smrti.

Moralna prava autora traju i nakon prestanka imovinskih prava, u skladu sa međunarodnim standardima i praksom.

Kod koautorskih dela, autorsko pravo prestaje 70 godina od smrti poslednjeg preminulog koautora. Za anonimna i pseudonimna dela, autorska prava prestaju 70 godina od prvog zakonitog objavljivanja dela, osim ako autor ne otkrije svoj identitet, u kom slučaju autorska zaštita traje kao kod standardnih autorskih dela. Za filmska dela, trajanje autorskog prava računa se 70 godina od smrti režisera, scenariste, autora dijaloga ili kompozitora muzike, zavisno od toga ko je od njih poslednji preminuo (Međedović, 2014). U slučajevima kada se autorsko delo objavljuje u nastavcima, za svaki nastavak teče zaseban rok zaštite.

Po isteku 70 godina od smrti autora ili koautora, imovinska prava prestaju, ali se o zaštiti moralnih prava autora i dalje staraju udruženja autora i institucije iz oblasti kulture, nauke i umetnosti. Zakon propisuje da bilo koje lice koje ima pravni interes može da se suprotstavi svakom obliku nedostojnog iskorišćavanja autorskog dela.

Za razliku od imovinskih prava, moralna prava autora u kontinentalnom pravnom sistemu nemaju vremensko ograničenje. U anglosaksonskom sistemu moralna prava ističu istovremeno sa imovinskim pravima. Bernska konvencija zahteva da moralna prava autora traju najmanje dok traju imovinska prava, dok neke države, uključujući Srbiju, dozvoljavaju trajno važenje moralnih prava (čl. 106 ZASP-a).

U našoj pravnoj teoriji postavlja se pitanje da li moralna prava treba da budu večna, jer njihova svrha nije zaštita autora i naslednika, već očuvanje kulturnog nasleđa. Neki pravnici predlažu da bi se zaštita integriteta autorskih dela bolje ostvarila putem zakona o zaštiti kulturne baštine, a ne kroz autorsko pravo (Đundić, 2024).

Specifični slučajevi trajanja autorskog prava

- Ako autor nije poznat, rok zaštite traje 70 godina od prvog zakonitog objavljivanja dela.
- Ako delo nije objavljeno u roku od 70 godina od nastanka, zaštita prestaje.
- Za filmska dela rok se računa od smrti poslednjeg koautora (režisera, scenariste, autora dijaloga ili kompozitora).

- Za kolektivna dela zaštita traje 70 godina od objavljivanja dela, osim ako ugovorom nije drugačije regulisano.
- Po isteku 70 godina od smrti autora, imovinska prava prestaju, ali se zaštitom moralnih prava staraju udruženja autora i institucije iz oblasti kulture, nauke i umetnosti (čl. 107 ZASP-a).

Trajanje autorskog prava kroz istoriju doživelo je značajne promene, pri čemu se trend produžavanja roka zaštite pokazao kao dominantan. Danas u Srbiji autorsko pravo traje 70 godina posle smrti autora, dok moralna prava nastavljaju da uživaju zaštitu i nakon prestanka imovinskih prava. Ovi propisi su u skladu sa međunarodnim standardima, uključujući Bernsku konvenciju i direktive Evropske unije, čime se osigurava pravna zaštita autorskih dela i njihovih autora u dugoročnom periodu (Međedović, 2014; Đundić, 2024).

6. OGRANIČENJE AUTORSKIH PRAVA

Autorska prava pružaju autorima isključivu kontrolu nad korišćenjem njihovih dela, ali nisu apsolutna. U savremenim pravnim sistemima predviđeni su određeni izuzeci i ograničenja, koja omogućavaju korišćenje autorskih dela bez ovlašćenja autora i bez plaćanja naknade. Ova ograničenja predstavljaju ravnotežu između interesa autora da kontroliše svoje delo i interesa društva da omogući slobodan pristup informacijama, obrazovanju i kulturnom nasleđu (čl.41.ZASP-a). Međutim, ova ograničenja važe isključivo za autorska dela koja su objavljena, čime se osigurava da se prava autora na neobjavljena dela u potpunosti poštuju.

Ograničenja autorskih prava omogućavaju korišćenje dela u nekomercijalne, obrazovne, naučne, informativne i druge javne svrhe. Takođe, omogućavaju određene vrste korišćenja u privatne svrhe, kao što su citiranje, parodija, karikatura, javne debate i bibliotečko korišćenje. Ipak, primena ovih ograničenja podložna je strogim uslovima, kako bi se sprečilo prekomerno iskorišćavanje autorskih dela bez nadoknade autorima.

Sistem ograničenja autorskih prava zasniva se na trostepenom testu, koji se koristi u međunarodnim konvencijama, uključujući Bernsku konvenciju i Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS).

Ovaj test predviđa da ograničenja mogu postojati samo ako:

1. Ne narušavaju osnovna prava i interese autora.
2. Imaju jasno definisanu svrhu i ograničenu primenu.
3. Ne ugrožavaju normalnu eksploataciju dela na tržištu (Radovanović, 2004).

U mnogim pravnim sistemima, uključujući i srpsko zakonodavstvo, ograničenja autorskih prava obuhvataju sledeće kategorije:

- Javna bezbednost i pravosuđe – Dozvoljeno je korišćenje autorskih dela u okviru sudskih postupaka, policijskih istraga i drugih situacija od značaja za pravnu sigurnost i javni red.

- Javno informisanje – Dozvola korišćenja autorskih dela u vestima i medijima kada je to od javnog interesa.
- Lične potrebe – Korišćenje autorskih dela bez dozvole autora za lične, nekomercijalne svrhe.
- Obrazovne svrhe – Korišćenje dela u nastavi i naučnim istraživanjima bez kršenja autorskih prava.
- Javne biblioteke, arhivi, muzeji – Ograničenja koja omogućavaju arhivima i bibliotekama da čuvaju i pružaju pristup autorskim delima u javnom interesu.
- Citiranje i kritika – Dozvola da se delovi autorskog dela koriste u svrhu kritike, analize ili akademskog istraživanja.
- Parodije i karikature – Sloboda umetničkog izraza kroz kreativnu modifikaciju autorskih dela

Ograničenja autorskih prava predstavljaju jedan od najvažnijih aspekata autorskog prava jer omogućavaju pristup znanju, razmenu informacija i kulturni razvoj, uz istovremeno očuvanje prava autora na zaštitu njihovih dela. U narednim odeljcima detaljno ćemo analizirati pojedinačne izuzetke i uslove pod kojima se mogu primenjivati

6.1. Javna bezbednost i pravosuđe

Ograničenje autorskih prava u svrhu javne bezbednosti i pravosuđa omogućava korišćenje autorskih dela bez ovlašćenja autora i bez plaćanja naknade, kada je to neophodno za zaštitu javnog interesa, zakonitosti i funkcionisanja pravosudnih organa. Ovo ograničenje osigurava da autorska prava ne budu prepreka u sprovođenju pravde, policijskim istragama i drugim radnjama od značaja za javni poredak (čl.42.ZASP-a).

Opravdanost i značaj ograničenja

Pravo intelektualne svojine, uključujući autorska prava, ne može biti apsolutno i mora se prilagoditi potrebama države i društva u vanrednim situacijama.

Ukoliko bi autorska prava bila prepreka u obavljanju sudskih ili bezbednosnih funkcija, to bi moglo ugroziti ostvarenje pravde, sprovođenje zakona ili zaštitu građana. Zbog toga se predviđa da državni organi, sudovi i policija mogu koristiti autorska dela kada je to neophodno za obavljanje njihovih funkcija.

Situacije u kojima se autorska dela mogu koristiti

Ograničenje autorskih prava u oblasti javne bezbednosti i pravosuđa može se primeniti u sledećim slučajevima:

1. Sudske odluke i postupci – Sudovi mogu koristiti autorska dela kao dokazni materijal ili ih uključiti u sudsku dokumentaciju. Na primer, ako je određen tekst, fotografija ili snimak relevantan za određeni pravni spor, može se koristiti bez saglasnosti autora.
2. Krivične i policijske istrage – Policijski organi mogu koristiti autorska dela, poput fotografija, video-zapisa i dokumenata, u okviru istraga ili dokaznog postupka pred sudom.
3. Obaveštavanje javnosti u vanrednim situacijama – Kada je neophodno zaštititi građane, država može koristiti autorska dela u informativne svrhe, na primer, emitovanje određenih snimaka u hitnim situacijama.
4. Zvanične publikacije i izveštaji – Državni organi mogu koristiti autorska dela u zvaničnim izveštajima i publikacijama koje se odnose na sprovođenje zakona i zaštitu bezbednosti.

Granice ograničenja i zaštita autorskih prava

Iako se autorska dela mogu koristiti bez dozvole autora u gore navedenim situacijama, zakon propisuje određena ograničenja u pogledu obima i svrhe korišćenja. Ova ograničenja imaju sledeće karakteristike:

- Autorska dela mogu se koristiti isključivo u svrhu zaštite javne bezbednosti i sprovođenja pravde, bez komercijalne eksploatacije ili zloupotrebe u druge svrhe.
- Korišćenje mora biti proporcionalno i ne sme prekoračiti ono **što** je neophodno – na primer, objavljivanje dela u sudskim aktima treba biti svedeno na ono što je relevantno za konkretan slučaj.

- Ukoliko ne postoji zakonska zabrana, autorovo ime treba biti navedeno, osim ako bi to ugrozilo pravni postupak ili bezbednost.
- Ograničenje ne važi u slučajevima kada bi korišćenje dela moglo ugroziti prava trećih lica, na primer u pogledu zaštite privatnosti ili poverljivosti podataka.

Primeri iz prakse:

- Korišćenje fotografija kao dokaza na sudu – Ako se određena fotografija koristi kao dokaz u sudskom procesu, ona može biti prikazana u sudnici i uključena u sudske spise bez dozvole autora.
- Policijske istrage i zaplene ilegalnih materijala – Policija može koristiti autorski zaštićene video-snimke u istragama protiv osumnjičenih bez obaveze pribavljanja saglasnosti autora.
- Objavljivanje sudskih odluka u pravnim biltenima – Sudovi često objavljuju delove autorskih dela u svojim odlukama, kao što su citati iz knjiga, pravnih tekstova ili novinskih članaka, ako su relevantni za pravni postupak.

6.2. Javno informisanje

Pravo javnosti da bude informisana jedan je od osnovnih principa demokratskih društava, zbog čega zakon predviđa ograničenje autorskih prava u cilju omogućavanja slobodnog i nesmetanog izveštavanja o tekućim događajima. Ovim ograničenjem se omogućava korišćenje autorskih dela bez ovlašćenja autora i bez plaćanja naknade, kada je to neophodno za medijsko praćenje aktuelnih događaja u sferi politike, ekonomije, kulture i drugih oblasti od javnog značaja (čl.43.ZASP-a).

Ograničenje autorskog prava u javnom informisanju predviđeno je **članom 43.** Zakona o autorskom i srodnim pravima, koji obuhvata slučajeve kada se umnožavanje autorskih dela može vršiti bez dozvole autora, ukoliko se ta dela pojavljuju kao sastavni deo tekućeg događaja o kojem se izveštava. Ovo ograničenje omogućava da novinari, medijske kuće i druge institucije koriste određene segmente autorskih dela kako bi javnost pravovremeno i tačno informisali o bitnim događajima.

Osnovni principi ograničenja autorskih prava u informisanju javnosti

Iako je pravo autora da kontroliše korišćenje svog dela jedno od osnovnih načela autorskog prava, zakon predviđa da u određenim situacijama interes društva i pravo javnosti da bude informisana mogu imati prioritet. Ova ograničenja primenjuju se isključivo na dela koja su već objavljena, i to samo u meri koja je neophodna za izveštavanje.

U svakom konkretnom slučaju mora se utvrditi da li je korišćenje autorskog dela zaista bilo opravdano i u funkciji informisanja javnosti.

Ovo zavisi od okvira i načina korišćenja dela, kao i od činjenice da li je ono neizostavni deo tekućeg događaja ili je zloupotrebjeno u druge svrhe, poput komercijalne eksploatacije (Radovanović, 2004).

Obuhvat ograničenja u javnom informisanju

ZASP predviđa nekoliko situacija u kojima se autorska dela mogu koristiti bez dozvole autora:

1. Umnožavanje dela koja su sastavni deo izveštaja o tekućem događaju – Ako je neko autorsko delo, poput slike, fotografije, video-snimka ili drugog vizuelnog ili tekstualnog sadržaja, prirodno i neizbežno deo događaja o kojem se izveštava, može biti korišćeno u vestima i medijima bez potrebe za pribavljanjem dozvole autora.
2. Priprema i umnožavanje kratkih izvoda ili sžetaka iz **štampanih članaka** – Mediji mogu koristiti odlomke ili rezime objavljenih **članaka** u okviru svojih pregleda štampe, ali ne mogu objavljivati čitave članke bez saglasnosti autora.
3. Slobodno korišćenje dnevnih informacija i vesti – Informacije i vesti kao takve ne podležu autorskoj zaštiti, jer predstavljaju činjenice, ali oblik u kojem su napisane (npr. novinarski članak) može biti zaštićen autorskim pravom. Međutim, osnovni podaci i suština informacije mogu se slobodno prenositi.
4. Umnožavanje i objavljivanje govora – Ako se govor ili drugo javno izlaganje prenosi u okviru izveštaja o događaju, njegovo korišćenje ne zahteva dozvolu autora, ali se ne može koristiti u celosti u druge svrhe, kao što su publikacije ili zbirke govora, bez dozvole autora.

Ovo ograničenje autorskih prava predviđeno je i **članom** 10 bis (2) Bernske konvencije o zaštiti književnih i umetničkih dela, što znači da je deo međunarodno priznatih pravnih standarda u oblasti intelektualne svojine.

Granice i uslovi korišćenja autorskih dela u informativne svrhe

Iako zakon dozvoljava korišćenje autorskih dela u okviru javnog informisanja, to ne znači da su mediji oslobođeni svih obaveza prema autorima. Postoje precizno definisana ograničenja koja sprečavaju zloupotrebu ovog pravnog instituta.

- Korišćenje mora biti u funkciji informisanja javnosti – Autorsko delo ne može biti iskorišćeno u komercijalne ili promotivne svrhe pod izgovorom da se izveštava o događaju.
- Ne može se koristiti cela autorska dela, osim ako je neophodno – Na primer, novinski članci se mogu delimično preneti u okviru pregleda štampe, ali ne mogu biti objavljeni u celosti bez dozvole autora.
- Autorstvo se mora priznati gde god je to moguće – Kada se koristi autorsko delo, potrebno je navesti ime autora, osim ako je to nepraktično ili nije moguće iz tehničkih razloga.
- Ne sme se ugroziti integritet dela – Autorsko delo ne sme biti izmenjeno na način koji bi narušio njegov smisao, umetničku vrednost ili reputaciju autora.

Primeri iz prakse:

- Televizijski izveštaj sa izložbe umetničkih dela – Ako televizijska ekipa snima izložbu i prikazuje slike kao deo priloga, to se može smatrati korišćenjem dela u okviru tekućeg događaja. Međutim, ne bi bilo dozvoljeno da televizija koristi te iste slike u svojoj arhivi bez dozvole autora.
- Novinski **članci** u pregledu **štampe** – Dnevni list može preneti kratke izводе iz drugih novinskih članaka kao deo pregleda štampe, ali ne može objaviti ceo tekst bez odobrenja autora.
- Prenosjenje govora političara ili javnih ličnosti – Ako mediji izveštavaju o političkom skupu, mogu slobodno preneti govor političara, ali ne mogu objaviti njegov sadržaj u posebnoj publikaciji bez saglasnosti govornika.

6.3. Obrazovne svrhe

Jedno od najvažnijih ograničenja autorskih prava odnosi se na korišćenje autorskih dela u obrazovne svrhe, bez potrebe za dobijanjem ovlašćenja autora i bez plaćanja naknade. Ovaj izuzetak omogućava nastavnicima, studentima, istraživačima i obrazovnim institucijama da koriste autorska dela za nastavu, istraživanja i akademsku delatnost, pri čemu se balansira između zaštite prava autora i potrebe društva za dostupnošću znanja (čl.44.ZASP-a).

Pravni osnov i značaj ograničenja

Obrazovanje je jedan od temelja društvenog razvoja, pa su pravni sistemi širom sveta, uključujući i srpski, prepoznali potrebu da se autorska prava ograniče kako bi se omogućila slobodna razmena znanja i informacija. Ovo ograničenje predviđeno je i **članom** 10(2) Bernske konvencije, što znači da je deo međunarodnog pravnog okvira za zaštitu autorskih dela.

Iako autorsko pravo štiti kreativni rad pojedinaca, zakon dopušta njegovu ograničenu upotrebu u nastavnim procesima kako bi se obezbedila dostupnost edukativnih materijala. Međutim, to korišćenje mora biti opravdano, proporcionalno i ne sme narušiti ekonomske interese autora.

Situacije u kojima je dozvoljeno korišćenje autorskih dela u obrazovanju:

1. Citiranje i preuzimanje delova autorskih dela u nastavne svrhe – Profesori i istraživači mogu koristiti odlomke knjiga, naučnih radova, **članaka** i drugih publikacija u predavanjima, seminarima i istraživanjima, pod uslovom da se navede ime autora i izvor.
2. Umnožavanje i distribucija delova autorskih dela – U određenim okolnostima, dozvoljeno je fotokopiranje, skeniranje ili digitalno distribuiranje delova tekstova, grafikona i ilustracija, ali isključivo za potrebe nastave i naučnih istraživanja.
3. Prikazivanje audio-vizuelnih sadržaja u učionicama – Nastavnici mogu prikazivati filmove, dokumentarne emisije, video-materijale i muzičke sadržaje, pod uslovom da je prikazivanje deo nastavnog procesa i da se ne koristi u komercijalne svrhe.

4. Digitalno korišćenje autorskih dela u e-učenju – U okviru digitalne edukacije, univerziteti i škole mogu koristiti elektronske knjige, video-predavanja i edukativne aplikacije, ali samo u zatvorenom sistemu za učenje, bez javne dostupnosti van obrazovne institucije.

5. Priprema nastavnih materijala – Dozvoljeno je preuzimanje i prilagođavanje sadržaja za izradu prezentacija, skripti, testova i drugih obrazovnih materijala.

Granice i ograničenja korišćenja autorskih dela u obrazovanju

Iako zakon omogućava slobodno korišćenje autorskih dela u obrazovne svrhe, postavljene su jasne granice koje sprečavaju zloupotrebu ovog prava:

- Autorska dela mogu se koristiti isključivo u okviru obrazovnih institucija – To znači da školske i akademske ustanove mogu koristiti autorske sadržaje, ali se oni ne smeju javno distribuirati ili koristiti za komercijalne svrhe.
- Nije dozvoljeno korišćenje celih autorskih dela bez dozvole – Nastavnici mogu koristiti delove knjiga, članaka i drugih dela, ali ne mogu objaviti čitavu knjigu ili studiju bez saglasnosti autora.
- Obavezno je navođenje izvora i autora – Kada se koriste delovi autorskih dela, neophodno je precizno navesti ime autora i izvor kako bi se ispoštovala akademska etika i autorska prava.
- Korišćenje ne sme ugroziti normalnu eksploataciju dela – Ako bi obrazovne institucije distribuirale digitalne verzije knjiga, to bi moglo naneti ekonomsku štetu autorima i izdavačima.

Razlika između obrazovnog korišćenja i komercijalne upotrebe

Jedan od ključnih faktora u primeni ovog ograničenja jeste razlikovanje obrazovne i komercijalne upotrebe autorskih dela. Ako se autorsko delo koristi isključivo u okviru nastave ili istraživanja, primenjuju se izuzeci predviđeni zakonom. Međutim, ako obrazovna institucija naplaćuje pristup materijalima ili kursevima, tada se korišćenje autorskih dela može smatrati komercijalnom upotrebom i zahteva dobijanje dozvole autora (Radovanović, 2004).

Primeri iz prakse:

Citiranje naučnih radova u predavanju – Profesor može koristiti delove naučnih članaka u okviru svog predavanja, pod uslovom da navede autora i izvor.

- Prikazivanje filma u **školi** – Nastavnik može prikazati dokumentarni film u okviru časa istorije, ali ne može javno prikazivati film van nastavnog procesa.
- Skeniranje udžbenika za studente – Dozvoljeno je skeniranje određenih poglavlja knjige za potrebe nastave, ali ne i deljenje cele knjige putem interneta.

Sistem kolektivne zaštite i naknada autorima

U nekim državama, obrazovne institucije plaćaju kolektivne naknade organizacijama za zaštitu autorskih prava, čime se nadoknađuje korišćenje autorskih dela u obrazovne svrhe. Ovakav sistem omogućava autorima da ostvare pravičnu naknadu, dok istovremeno obrazovne institucije imaju pravo da koriste autorske sadržaje bez pojedinačnog pribavljanja dozvola. U Srbiji, ovaj sistem još uvek nije u potpunosti implementiran, ali postoji mogućnost njegovog uvođenja u budućnosti, u skladu sa evropskim standardima (Obrazloženje Zakona o autorskom i srodnim pravima, 2023)

6.4.Lične potrebe

Jedno od osnovnih ograničenja autorskog prava odnosi se na dozvolu korišćenja autorskih dela za lične potrebe, bez prethodnog odobrenja autora i bez plaćanja naknade. Ova odredba omogućava pojedincima da privatno koriste autorska dela, ali isključivo u meri koja ne narušava ekonomske interese autora i ne ometa normalnu eksploataciju dela na tržištu (čl.46.ZASP-a).

Ovo ograničenje zasniva se na ideji slobodnog pristupa kulturnim i intelektualnim sadržajima u nekomercijalne svrhe. Pravo pojedinca da za ličnu upotrebu umnoži, prevede ili prilagodi autorsko delo priznato je u gotovo svim pravnim sistemima, ali uz precizno definisana ograničenja.

Iako zakon dozvoljava određenu slobodu, ovo pravo nije apsolutno, već se primenjuje samo u slučajevima kada privatno korišćenje ne dovodi do masovne distribucije autorskih dela ili njihovog komercijalnog iskorišćavanja, čime bi se narušila prava autora.

Situacije u kojima je dozvoljeno korišćenje za lične potrebe

Zakon prepoznaje više oblika korišćenja autorskih dela za lične potrebe, među kojima su najznačajniji:

1. Pravljenje kopija autorskih dela za privatnu upotrebu – Dozvoljeno je, na primer, fotokopiranje knjiga, preuzimanje digitalnih kopija, snimanje muzike ili filmova sa legalnih izvora, ali samo za sopstvenu upotrebu.
2. Prevođenje ili prilagođavanje autorskog dela – Pojedinaac može prevesti knjigu ili prilagoditi softver za sopstvene potrebe, ali ne sme distribuirati takve verzije trećim licima.
3. Snimanje televizijskog ili radio programa za kasnije gledanje ili slušanje – Gledaoci mogu snimiti emisiju ili film kako bi ga kasnije pogledali, ali ne i deliti takav **sadržaj dalje**.

Granice i ograničenja prava na korišćenje za lične potrebe

Iako zakon omogućava slobodu privatnog korišćenja autorskih dela, postavljene su jasne granice koje sprečavaju zloupotrebe ovog prava.

- Korišćenje mora biti isključivo za privatne svrhe – Ako osoba umnoži autorsko delo i zatim ga distribuira, prodaje ili deli sa drugima, to prestaje biti lična upotreba i predstavlja kršenje autorskih prava.
- Ne sme se narušiti normalna eksploatacija autorskog dela – Masovna distribucija sadržaja za ličnu upotrebu može naneti finansijsku štetu autorima i izdavačima.
- Digitalne kopije moraju biti legalno stečene – Neovlašćeno preuzimanje knjiga, filmova, muzike ili softvera sa piratskih izvora nije dozvoljeno, čak ni za ličnu upotrebu.

U mnogim pravnim sistemima, uključujući Evropsku uniju, primenjuje se princip “naknade za privatno kopiranje”.

Ovaj model predviđa da proizvođači praznih nosača podataka (CD-ova, DVD-ova, USB diskova, hard-diskova) i uređaja za reprodukciju (računara, pametnih telefona) plaćaju kolektivnu naknadu autorima, kako bi nadoknadili gubitke uzrokovane privatnim kopiranjem autorskih dela.

U Srbiji ovakva naknada nije u potpunosti regulisana, ali zakon ostavlja mogućnost njenog uvođenja u budućnosti, u skladu sa evropskim standardima.

Primeri iz prakse

- Fotokopiranje knjige za ličnu upotrebu – Student može fotokopirati deo knjige za potrebe učenja, ali ne može prodavati ili distribuirati kopije drugima.
- Snimanje TV emisije za kasnije gledanje – Dozvoljeno je snimanje filma sa televizije, ali ne i njegova dalja distribucija.
- Preuzimanje pesme sa legalne platforme – Korisnik može preuzeti pesmu za slušanje na svom uređaju, ali ne može deliti taj fajl na internetu.

6.5. Javne biblioteke, arhivi, muzeji

Jedno od značajnih ograničenja autorskih prava odnosi se na pravo javnih biblioteka, arhiva i muzeja da koriste autorska dela bez ovlašćenja autora i bez plaćanja naknade, kada je to neophodno za očuvanje kulturne baštine, istraživačke svrhe i pristup znanju. Ovaj izuzetak omogućava institucijama od javnog značaja da umnožavaju, arhiviraju i daju na uvid autorska dela, ali samo pod određenim uslovima kako bi se sprečila njihova komercijalna eksploatacija (čl.45.ZASP-a).

Pravo javnosti na pristup kulturnim i naučnim sadržajima smatra se jednim od ključnih interesa društva, zbog čega su javne biblioteke, arhivi i muzeji dobili poseban status u okviru autorskog prava. Ovim ograničenjem omogućava se očuvanje i korišćenje autorskih dela u obrazovne, istraživačke i kulturne svrhe, bez ugrožavanja prava autora.

Međunarodni pravni okvir prepoznaje ovo ograničenje kroz **član 10(2)** Bernske konvencije, dok su slične odredbe predviđene i u zakonodavstvima Evropske unije, koja propisuju da digitalizacija i arhiviranje autorskih dela moraju biti omogućeni javnim ustanovama radi očuvanja kulturnog nasleđa.

Obuhvat ograničenja

Javne biblioteke, arhivi i muzeji mogu koristiti autorska dela u sledećim situacijama:

1. Umnožavanje autorskih dela u svrhu očuvanja i zaštite – Dozvoljeno je digitalizovanje, fotokopiranje i arhiviranje knjiga, rukopisa, fotografija i drugih autorskih dela, kako bi se sprečio njihov nestanak, fizičko propadanje ili gubitak.
2. Davanje na uvid autorskih dela u **čitaonicama** – Biblioteke i arhivi mogu omogućiti čitaocima pristup autorskim delima samo u fizičkim ili digitalnim **čitaonicama**, ali ne i da ih javno distribuiraju ili omogućavaju njihovo preuzimanje.
3. Pozajmljivanje **štampanih** izdanja knjiga i publikacija – Javne biblioteke imaju pravo da iznajmljuju primerke knjiga korisnicima, ali samo u fizičkom obliku, dok je digitalna pozajmica moguća pod strogo regulisanim uslovima.
4. Pristup autorskim delima za istraživačke svrhe – Naučni istraživači mogu koristiti autorska dela koja su deo bibliotečkih i arhivskih fondova, ali ne mogu ih umnožavati u komercijalne svrhe.
5. Izlaganje umetničkih dela u muzejima i galerijama – Muzeji i javne galerije imaju pravo da izlažu originalna umetnička dela bez dodatnih dozvola, ali ne i da izrađuju i distribuiraju reprodukcije tih dela bez saglasnosti autora.

Granice i ograničenja ovog prava

Iako zakon dozvoljava bibliotekama, arhivima i muzejima da koriste autorska dela u javnom interesu, postavljene su precizne granice kako bi se sprečila zloupotreba ovog izuzetka:

- Ograničenje se primenjuje samo na ustanove koje nisu komercijalne – Biblioteke, arhivi i muzeji mogu koristiti autorska dela samo ako ne ostvaruju profit od njihove distribucije.
- Pozajmljivanje i prikazivanje autorskih dela ne sme narušiti tržišnu eksploataciju dela – Na primer, ako je određena knjiga još uvek u prodaji, biblioteke ne mogu izrađivati dodatne digitalne kopije i nuditi ih korisnicima.

- Autorska dela se mogu koristiti samo u meri neophodnoj za obrazovne, istraživačke i kulturne svrhe – Na primer, arhivi mogu digitalizovati retke rukopise radi očuvanja, ali ne i radi njihove dalje distribucije.
- Prava autora moraju biti ispoštovana – Gde god je to moguće, biblioteke i muzeji moraju navesti ime autora i izvor dela, kako bi se ispoštovala autorska prava.

Razlika između fizičkog i digitalnog korišćenja autorskih dela

Pitanje digitalizacije autorskih dela postalo je ključno sa razvojem interneta i elektronskih biblioteka. I dok zakon dozvoljava bibliotekama da iznajmljuju fizičke primerke knjiga, digitalna distribucija je strogo regulisana, kako ne bi došlo do masovne povrede autorskih prava. Evropska regulativa i srpski zakon predviđaju da digitalizovana autorska dela mogu biti dostupna samo na terminalima u okviru biblioteka i arhiva, ali ne i van njihovih prostorija ili preko interneta (Radovanović, 2004).

Primeri iz prakse

- Digitalizacija starih rukopisa – Nacionalna biblioteka može digitalizovati retke i istorijske rukopise radi njihove zaštite, ali ne može omogućiti besplatan pristup digitalnim kopijama široj javnosti.
- Iznajmljivanje knjiga u biblioteci – Javna biblioteka može omogućiti studentima da pozajme štampane primerke knjiga, ali ne i da im omogući besplatan digitalni pristup istim delima.
- Izlaganje umetničkih dela – Muzej može izložiti originalna umetnička dela, ali ne može bez dozvole autora prodavati njihove reprodukcije u suvenirnicama.

Mogućnost kolektivne zaštite i plaćanja naknade autorima

U pojedinim zemljama Evropske unije primenjuje se sistem u kojem biblioteke i muzeji plaćaju kolektivne naknade autorima i izdavačima, čime se delimično nadoknađuje gubitak profita zbog bibliotečkog iznajmljivanja knjiga. U Srbiji takav sistem još nije u potpunosti implementiran, ali postoji mogućnost njegove primene u budućnosti kako bi se uskladila zaštita autorskih prava sa potrebama javnih institucija.

6.6. Ostali slučajevi suspenzije imovinskih ovlašćenja

Citiranje i kritika

Zakon omogućava korišćenje delova autorskih dela bez dozvole autora u svrhu kritike, analize ili akademskog istraživanja. Ovo ograničenje se primenjuje u naučnim i obrazovnim kontekstima, kao i u javnim debatama i analitičkim tekstovima, pod uslovom da se navede izvor i ime autora.

Citiranje mora ispunjavati sledeće uslove:

- Mora biti opravdano i proporcionalno svrsi – Dozvoljeno je koristiti samo onoliko teksta koliko je neophodno za analizu.
- Ne sme narušiti prava autora – Citiranje ne može promeniti smisao dela ili ugroziti njegovu ekonomsku vrednost.
- Mora biti navedeno autorstvo – Obavezno je jasno označiti originalnog autora i izvor citiranog dela (čl.49.ZASP-a).

Primeri:

- Naučni rad koji analizira književno delo može uključiti odlomke teksta kao ilustraciju argumentacije.
- Novinarski tekst može citirati deo izveštaja kako bi pružio kontekst kritici.

Parodije i karikature

Sloboda umetničkog izraza omogućava korišćenje autorskih dela u svrhu parodije i karikature, bez obaveze pribavljanja dozvole autora. Parodija i karikatura se smatraju dozvoljenim oblikom kreativne reinterpretacije, pod uslovom da ne predstavljaju zlonamerno ismevanje autora ili njegovog dela.

Osnovni uslovi za zakonitost parodije i karikature:

- Mora imati humorističku ili satiričnu svrhu – Ako se autorsko delo koristi bez humorističkog efekta, ne može se pozvati na ovo ograničenje.
- Ne sme narušiti suštinsku vrednost originalnog dela – Parodija ne može predstavljati direktnu konkurenciju originalnom delu.
- Mora se jasno razlikovati od izvornog dela – Publika mora moći da prepozna da je u pitanju parodijska ili karikaturna interpretacija (čl.54a. ZASP-a).

Primeri:

- Politička karikatura može koristiti elemente poznatih umetničkih dela kako bi satirično prikazala društvene događaje.
- Filmska parodija može uključivati scene iz poznatih filmova, ali na prepoznatljivo humoristički način.

Snimanje dela radi emitovanja

Zakon dozvoljava privremeno snimanje autorskih dela u svrhu emitovanja putem televizijskih i radio-programa. Ova odredba omogućava da se autorska dela snime i koriste u medijskim programima, ali isključivo u meri potrebnoj za emitovanje.

Osnovni uslovi:

- Snimak se može koristiti samo za određeno emitovanje – Ne može se dalje distribuirati ili koristiti za druge svrhe bez dozvole autora.
- Mora se poštovati autorsko pravo na priznanje autorstva – Ako je moguće, mora se jasno označiti ime autora dela koje se emituje.
- Javni emiteri mogu koristiti ovo pravo samo u zakonski predviđenim okolnostima – Ne mogu arhivirati i ponovo koristiti snimke bez dozvole autora.

Primeri:

- Televizijska stanica može snimiti i emitovati koncert bez dodatnih naknada, ali ne može prodavati snimke koncerta kao komercijalni proizvod.
- Radio-stanica može privremeno snimiti intervju sa autorom i emitovati ga u okviru svog programa.

Drugi oblici javnog saopštavanja dela

Autorska dela mogu biti javno saopštena bez odobrenja autora u određenim situacijama od javnog interesa. Ovo uključuje emitovanje dela u edukativnim, informativnim i kulturnim kontekstima, ali pod uslovima koji ne narušavaju prava autora.

III DEO: PRENOS AUTORSKIH PRAVA I LICENCA

7. PRENOS AUTORSKIH PRAVA

Autorska prava predstavljaju sveobuhvatnu pravnu zaštitu dela intelektualne svojine, ali je njihova ekonomska vrednost ostvariva tek kroz mogućnost prenosa prava. Dok su moralna prava neprenosiva, imovinska autorska prava mogu biti predmet nasleđivanja ili ugovornog prenosa što omogućava dalju eksploataciju autorskog dela u skladu sa voljom autora ili njegovih pravnih sledbenika (čl.58-61.ZASP-a).

Prenos autorskih prava omogućava autorima i njihovim pravnim naslednicima da ostvare ekonomsku korist od autorskih dela. S obzirom na to da autorsko pravo traje tokom celog **života** autora i određeni vremenski period nakon njegove smrti, zakon predviđa mehanizme prenosa prava kako bi se omogućila njihova dalja upotreba i zaštita interesa autora i njegovih naslednika. Autorska prava se mogu prenositi kako pravnim poslovima *inter vivos* (među živima) tako i pravnim poslovima *m ortis causa* (u slučaju smrti), pa u skladu sa tim autorska prava se mogu prenositi po osnovu ugovora i nasleđa (Međedović, 2014).

7.1.Prenos autorskih prava nasleđivanjem

Autorska prava se nakon smrti autora ne gase, već prelaze na naslednike ili druga ovlašćena lica, čime se omogućava dalja eksploatacija autorskog dela. Međutim, ključna karakteristika ovog prenosa jeste da se nasleđuju samo imovinska prava, dok su moralna prava neprenosiva, ali njihovu zaštitu mogu preuzeti naslednici i određene institucije (čl.58.ZASP-a).

Autorsko pravo ima monističku prirodu, što znači da obuhvata i imovinske i moralne komponente.

Međutim, zbog specifičnosti moralnih prava, zakonodavac je uspostavio dualni režim nasleđivanja, koji jasno razdvaja imovinska i moralna ovlašćenja nakon smrti autora.

- Imovinska prava se u celini nasleđuju – Naslednici postaju nosioci prava na ekonomsko iskorišćavanje dela, uključujući pravo na reprodukciju, distribuciju i javno saopštavanje dela.
- Moralna prava ostaju neprenosiva, ali naslednici mogu vršiti određena ovlašćenja u vezi s moralnim pravima, kao što su pravo na priznanje autorstva i zaštita integriteta dela.
- Naslednici ne mogu objaviti neobjavljeno delo ako je autor za **života** to izričito zabranio.

Prema ranijim zakonima, poput Zakona o zaštiti autorskog prava iz 1929. godine, autorsko pravo se nasleđivalo u celosti, uključujući i moralna ovlašćenja. Kasniji propisi, naročito zakon iz 1946. godine, uveli su ograničenja u nasleđivanju – autorsko pravo su mogli naslediti samo najbliži srodnici (supružnik i deca), a zatim i roditelji, unuci i bake/dede, ali su nakon isteka određenih rokova autorska prava prelazila na državu (Radovanović, 2004).

ZASP posebnim odredbama dopunjava pravnu regulativu nasleđivanja autorskih prava, međutim najvažniji pravi osnov predstavljaju opšta pravila naslednog prava.

1. Naslednici u celosti preuzimaju imovinska autorska prava i mogu ih dalje prenositi ili koristiti za ekonomske svrhe.
2. Moralna prava nisu prenosiva, ali naslednici mogu **štititi** paternitet dela, integritet dela i suprotstaviti se nedostojnom iskorišćavanju dela.
3. Ako autor nije ostavio naslednike, zaštitu moralnih prava mogu preuzeti udruženja autora ili institucije iz oblasti nauke i umetnosti.
4. Autorsko pravo traje 70 godina nakon smrti autora, nakon čega delo postaje javno dobro i može ga koristiti bilo ko bez ograničenja.

Ovakav pravni okvir omogućava da se nasleđivanjem očuva ekonomska vrednost autorskog dela, dok se istovremeno osigurava poštovanje autorske ličnosti kroz zaštitu moralnih prava.

Uslovi za prenos autorskih prava nasleđivanjem

Da bi došlo do nasleđivanja autorskih prava, moraju biti ispunjeni određeni pravni uslovi, koji proizlaze iz Zakona o autorskom i srodnim pravima, kao i opštih pravila naslednog prava. Ovi uslovi osiguravaju pravni kontinuitet u ostvarivanju imovinskih autorskih prava, dok se istovremeno štite moralna prava autora, koja ostaju neprenosiva.

1. Smrt autora

Nasleđivanje autorskih prava nastupa tek nakon smrti autora, budući da su za života sva autorska prava strogo lična i ne mogu se unapred preneti naslednicima. Smrt autora predstavlja pravni trenutak prestanka njegove neposredne kontrole nad imovinskim pravima, čime ona prelaze na njegove naslednike.

2. Postojanje autorskog prava u trenutku smrti

Autorska prava mogu se nasleđivati samo ako postoje u trenutku smrti autora. To znači da delo mora biti zaštićeno autorskim pravom u skladu sa zakonom, odnosno da se ne nalazi u javnom domenu. Ako je autorsko pravo isteklo pre smrti autora, delo postaje javno dobro i ne podleže nasleđivanju.

- Autorsko pravo traje za **života** autora i 70 godina nakon njegove smrti.
- Ako je delo bilo kolektivno, autorsko pravo traje 70 godina od smrti poslednjeg koautora.

3. Postojanje naslednika

Da bi došlo do prenosa autorskih prava, moraju postojati zakonski ili testamentarni naslednici. U skladu sa naslednim pravom, naslednici mogu biti:

- Zakonski naslednici – supružnik, deca, unuci, roditelji, braća i sestre, u skladu sa zakonima o nasleđivanju.
- Testamentarni naslednici – lica ili pravna tela koje je autor imenovao u testamentu kao svoje naslednike imovinskih prava.

Ako autor nema naslednike, autorska prava mogu pripasti državi ili institucijama koje imaju pravni interes da ih štite (npr. autorska udruženja, muzeji, arhivi).

4. Postojanje osnova za nasleđivanje (testament ili zakon)

Prenos autorskih prava nasleđivanjem može se zasnivati na testamentu ili zakonu:

- Testamentno nasleđivanje – Autor može testamentom odrediti ko će biti naslednik njegovih autorskih prava, pri čemu se prenose samo imovinska prava.
- Zakonsko nasleđivanje – Ako testament ne postoji, autorska prava se prenose na naslednike prema pravilima zakonskog nasleđivanja, slično kao kod ostale imovine.

U oba slučaja, naslednici preuzimaju prava na korišćenje, izdavanje, licenciranje i finansijsku eksploataciju dela, ali ne mogu preneti moralna prava, već samo vršiti zaštitu autorovog imena i integriteta dela.

7.2. Prenos autorskih prava ugovorom

Prenos autorskih prava ugovorom predstavlja pravni posao kojim autor prenosi svoja imovinska prava na drugo lice, u celini ili delimično, omogućavajući mu da koristi autorsko delo pod tačno određenim uslovima. Moralna prava autora ne mogu se preneti ugovorom, budući da su trajno vezana za njegovu ličnost i neotuđiva su (čl.60.ZASP-a).

Razlika između ustupanja i prenosa autorskih prava može se uporediti sa razlikom između zakupa i prodaje u stvarnom pravu:

- Ustupanje (konstitutivan prenos) – Autor ustupa pravo na korišćenje autorskog dela na ograničeno vreme, nakon čega mu se ta prava vraćaju. Na primer, ako izdavač dobije pravo na umnožavanje i distribuciju knjige, to pravo traje dok se ne proda prvi tiraž, nakon čega autor ponovo stiče mogućnost da slobodno odlučuje o daljoj distribuciji dela.
- Prenos (translativan prenos) – Ovaj prenos je trajan i podrazumeva definitivni prenos imovinskih ovlašćenja sa autora na sticaoca prava. Na primer, filmski režiser može trajno preneti sva imovinska prava na filmsko delo filmskom producentu, čime producent postaje jedini ovlašćeni nosilac ekonomskih prava nad delom.

Karakteristike ugovornog prenosa autorskih prava:

1. Prenos može biti potpun ili delimičan – Autor može preneti sva imovinska prava ili samo određene vidove eksploatacije, poput prava na reprodukciju, distribuciju ili emitovanje dela.
2. Prenos može biti isključiv ili neisključiv (**čl.62.ZASP-a**) –
 - Isključivi prenos omogućava samo jednom licu da koristi delo, dok čak ni autor ne može više koristiti ta prava.
 - Neisključivi prenos omogućava da više korisnika istovremeno koriste autorsko delo.
3. Prenos može biti ograničen predmetno, prostorno i vremenski (**čl.63.ZASP-a**):
 - Predmetno ograničenje – Može se odnositi samo na određene oblike korišćenja (npr. samo na štampano izdanje, ali ne i na digitalno izdanje knjige).
 - Prostorno ograničenje – Može se odnositi na određeno geografsko područje (npr. pravo važi samo u Srbiji, ali ne i u inostranstvu).
 - Vremensko ograničenje – Autor može preneti pravo na korišćenje dela na određeni period, nakon čega mu se prava vraćaju.

Zakon štiti autora kao slabiju ugovornu stranu, predviđajući određene zaštitne mehanizme:

- Ako postoji sumnja u pogledu obima prenetog prava, smatraće se da je preneto manje prava – To znači da, ako ugovor nije precizno definisao prenos prava, smatra se da su preneti samo ona prava koja su neophodna za ostvarenje cilja ugovora (čl.68.ZASP-a).
- Određena prava moraju biti izričito ugovorena – Dozvole za objavljivanje dela, beleženje na nosač zvuka ili slike i emitovanje moraju biti jasno navedene u ugovoru. Ne može se pretpostaviti da je autor prećutno preneo ta prava ako to nije izričito navedeno u ugovoru.

7.2.1. Autorski ugovor

Autorski ugovor predstavlja pravni akt kojim autor prenosi određena imovinska prava na drugo lice pod jasno definisanim uslovima korišćenja autorskog dela. Ovaj ugovor omogućava trećim licima da koriste delo u skladu sa pravnim ograničenjima, dok autor zauzvrat ostvaruje ekonomsku korist. Međutim, ugovorom se mogu preneti isključivo imovinska prava, dok moralna prava ostaju neprenosiva i trajno vezana za autora (čl.60. i 61. ZASP-a).

Svaki autorski ugovor mora da sadrži sledeće obavezne elemente, kako bi bio pravno valjan:

1. **Imena ugovornih strana** – Ugovor mora jasno precizirati ko su ugovorne strane. To može biti autor kao fizičko lice i izdavačka kuća, produkcijska kompanija, pravno lice ili drugi korisnik prava.
 - *Primer:* Ugovor između pisca romana i izdavačke kuće u kojem se preciziraju prava na štampanje i prodaju knjige.
2. **Predmet ugovora** (autorsko delo) – Delo koje je predmet ugovora mora biti tačno identifikovano.
 - *Ako delo ima naslov*, navodi se tačan naziv (npr. knjiga “*Istorija umetnosti*”).
 - *Ako delo nema naslov* (npr. ilustracije u knjizi), može se opisati tematski (npr. „Serija ilustracija o srpskoj srednjovekovnoj arhitekturi“).
3. **Prenesena prava** – Ugovor mora precizirati koja se imovinska prava prenose (npr. pravo na umnožavanje, distribuciju, javno prikazivanje). Ako nije jasno određeno koja prava su preneti, zakon pretpostavlja da su preneti samo ona koja su neophodna za ostvarenje cilja ugovora.
 - **Primer:** Ugovor sa produkcijskom kućom može preneti isključivo pravo na emitovanje filma, ali ne i pravo na prodaju DVD izdanja filma.
4. **Naknada za autora** – Po pravilu, autorski ugovori su teretni, što znači da autor dobija naknadu za ustupanje svojih prava.
 - *Naknada može biti:*
 - Jednokratna isplata (paušalna naknada).

- Tantiјeme (procenat od prihoda, npr. 10% od prodaje knjiga).
- Kombinovani model (fiksni iznos + procenat od prodaje).

5. Prostorna, vremenska i predmetna ograničenja – Ugovor može precizirati gde, koliko dugo i na koji način se delo može koristiti.

- *Prostorno ograničenje*: Može se odnositi na Srbija, EU, globalno.
- *Vremensko ograničenje*: Može biti privremeno (npr. pet godina) ili trajno.
- *Predmetno ograničenje*: Može biti samo za **štampano** izdanje, ali ne i digitalno.

Autor je u većini slučajeva slabija ugovorna strana, pa zakon predviđa mehanizme zaštite kako bi sprečio zloupotrebu njegovog položaja.

- Ako postoji nejasnoća u vezi s obimom prenetih prava, smatra se da su preneti samo minimalna prava potrebna za ispunjenje ugovora.
- Određena prava moraju biti izričito ugovorena – Na primer, ako ugovor ne sadrži klauzulu o prenosu prava na digitalno izdanje, izdavač ne može naknadno objaviti knjigu u e-formatu bez dodatnog odobrenja autora.

Zakon štiti autora od situacija u kojima bi naknada koju je dobio bila nesrazмерно mala u odnosu na prihod koji korisnik ostvaruje korišćenjem dela.

- Ako je autorskim ugovorom ugovorena paušalna naknada, ali delo kasnije postane izuzetno komercijalno uspešno, autor može zahtevati pravičniju raspodelu prihoda.
- Vrhovni sud Srbije je zauzeo stav da autor može zahtevati pravičniji udeo u prihodima ako tiraž ili broj izdanja nisu precizirani u ugovoru.
- *Primer*: Ako pisac proda prava na knjigu po fiksnoj ceni, ali izdavač kasnije proda milionski tiraž, pisac može tražiti izmenu ugovora radi pravičnije raspodele zarade.

Autor ili njegov naslednik mogu raskinuti ugovor ako korisnik prava ne koristi delo u skladu sa ugovorenim uslovima, čime ugrožava ekonomske interese autora.

- Dve ključne okolnosti za raskid ugovora:
 1. Korisnik ne koristi delo uopšte ili ga koristi znatno manje od ugovorenog.
 2. Time direktno nanosi štetu autoru.
- **Primer:** Ako muzičar prenese prava izdavačkoj kući, ali izdavač ne objavi album u ugovorenom roku, muzičar može tražiti raskid ugovora.
- Pre raskida, autor je dužan da korisnika prava obavesti i da mu da rok za ispunjenje obaveza.
- Autor se ne može unapred odreći prava na raskid ugovora u ovim situacijama.

Autor ima pravo da zahteva raskid ugovora ako bi objavljivanje dela moglo da ugrozi njegovu **čast** i ugled.

- Ovo pravo može se koristiti samo ako su razlozi za **štetu** nastali nakon zaključenja ugovora.
- Autor mora nadoknaditi **štetu** korisniku prava, uključujući troškove **štampe**, distribucije, promocije i reklame.
- *Primer:* Ako naučnik objavi knjigu o određenoj teoriji, ali kasnije utvrdi da je pogrešio i želi da povuče delo, može iskoristiti pravo pokajanja – ali pod uslovom da nadoknadi troškove izdavaču.

7.2.2. Izdavački ugovor

Izdavački ugovor je jedan od najvažnijih ugovora u oblasti autorskog prava, kojim autor ili nosilac autorskog prava prenosi na izdavača pravo na umnožavanje autorskog dela i njegovo stavljanje u promet. Ovaj ugovor omogućava eksploataciju dela u književnoj, naučnoj i umetničkoj oblasti, dok se izdavač obavezuje da će delo objaviti, distribuirati i u određenim slučajevima platiti autoru odgovarajuću naknadu (čl.73.ZASP-a).

Izdavački ugovor se po pravilu zaključuje u pisanoj formi, osim kada je predmet ugovora članak, ilustracija, fotografija, crtež ili drugi autorski prilog u novinama i periodičnim publikacijama. U tim slučajevima, zakon dopušta i usmeni oblik ugovora.

Izdavački ugovor je po svojoj prirodi dvostrano teretan, jer obe strane preuzimaju obaveze – autor ustupa imovinska prava na delo, dok izdavač preuzima obavezu njegovog objavljivanja i distribucije.

Po pravilu, izdavački ugovor je ekskluzivan, što znači da autor ne može istovremeno ustupiti ista prava drugom izdavaču. Međutim, kada su u pitanju članci, ilustracije i slični prilozi u periodičnim publikacijama, pretpostavka ekskluzivnosti ne postoji, osim ako nije drugačije ugovoreno.

Svaki izdavački ugovor mora sadržati ključne elemente kako bi bio valjan i operativan. To uključuje:

- **Identifikaciju ugovornih strana** (ime autora i izdavača),
- **Naziv ili opis autorskog dela** (kod ilustracija ili fotografija može biti opisan njihov sadržaj),
- **Obim prenesenih prava** (da li se prenosi samo pravo na štampano izdanje, pravo na prevod, elektronsku verziju i sl.),
- **Vremenska, prostorna i sadržinska ograničenja** (da li se ugovor odnosi samo na određeni period ili region),
- **Visinu autorske naknade i način isplate** (jednokratna isplata, honorar po prodatom primerku itd.),
- **Rokove za izvršenje obaveza** (kada autor mora predati rukopis, kada izdavač mora objaviti delo i sl.).

Prava i obaveze izdavača

Izdavač se obavezuje da:

1. **Umnoži i distribuira delo** – izdat će dogovoreni broj primeraka i plasirati ih na tržište.
2. **Informiše autora o tiražu i prodaji** – autor ima pravo na uvid u rezultate distribucije svog dela.
3. **Omogući autoru uvid u korekture** – pre štampe, autor može pregledati finalnu verziju dela.
4. **Vrati originalne primerke dela** – izdavač ne stiče vlasništvo nad rukopisom, osim ako nije drugačije ugovoreno.

Autor može zahtevati izmene ugovora ako se ispostavi da je autorska naknada u nesrazmeri sa prihodima koje izdavač ostvaruje od dela. Takođe, ako izdavač ne koristi prenesena prava ili ih koristi u manjem obimu od ugovorenog, autor ima pravo da raskine ugovor, ali tek nakon što izdavača obavesti i pruži mu rok da ispravi propuste.

Posebno važno pravo autora je **pravo pokajanja** (*droit de repentir*), koje mu omogućava da raskine ugovor ako bi objavljivanje dela moglo ugroziti njegovu čast ili ugled. Međutim, u tom slučaju, autor je dužan da izdavaču nadoknadi stvarnu štetu koju bi pretrpeo usled raskida ugovora.

Savremeni izdavački ugovori često uključuju i prava na elektronsko izdanje knjiga. ZASP predviđa da izdavač koji je stekao pravo na štampano izdanje knjige ima preče pravo na izdavanje elektronske verzije te knjige u periodu od tri godine od zaključenja ugovora. Ako izdavač ne prihvati ponudu u roku od 30 dana, autor može ponuditi elektronsko izdanje drugom izdavaču.

7.2.3. Ugovor o predstavljanju i ugovor o izvođenju autorskog dela

Ugovor o predstavljanju i ugovor o izvođenju autorskog dela regulišu pravne odnose između autora ili nosioca autorskog prava i korisnika koji dobija dozvolu za javno prikazivanje ili izvođenje dela (čl.82.ZASP-a). Ovi ugovori su ključni za omogućavanje zakonskog korišćenja autorskih dela u oblasti scenskih umetnosti, muzike, pozorišta i drugih oblika javnog saopštavanja, pri čemu se jasno definišu prava i obaveze ugovornih strana.

Ugovor o predstavljanju autorskog dela

Ugovor o predstavljanju autorskog dela omogućava da se književna, vizuelna, muzička i druga autorska dela javno prikažu u okviru izložbi, javnih čitanja, konferencija, umetničkih performansa i sličnih događaja.

Osnovni elementi ugovora o predstavljanju:

1. Prava koja se prenose – Autor dozvoljava javno predstavljanje svog dela, pri čemu ugovor može predvideti da li se dozvola odnosi na jedno ili više predstavljanja.
2. Vremensko i prostorno ograničenje – Ugovor može precizirati vreme trajanja dozvole i teritoriju na kojoj se delo može predstavljati.

3. Zaštita integriteta dela – Autor može ugovorom zabraniti bilo kakve izmene dela tokom predstavljanja.
4. Obaveze korisnika – Korisnik se obavezuje da autor može imati uvid u predstavljanje svog dela i da će pružiti informacije o prihodima ostvarenim od događaja.
5. Naknada autoru – Može se ugovoriti fiksni honorar ili procenat od prihoda.

Primer: Ako književnik zaključi ugovor sa organizatorom festivala, može ugovoriti pravo na javno **čitanje** svog dela na jednom ili više događaja, uz obavezu organizatora da mu isplati određenu naknadu.

Ugovor o izvođenju autorskog dela

Ugovor o izvođenju autorskog dela reguliše pravni odnos između autora i izvođača, kao što su pozorišta, orkestri, muzički ansambli i solo izvođači, u vezi sa pravima na javno izvođenje dela.

Osnovni elementi ugovora o izvođenju

1. Prava izvođenja – Ugovor precizira da li izvođač dobija isključivo ili neisključivo pravo izvođenja.
2. Obaveze izvođača – Izvođač se obavezuje da poštuje umetnički integritet dela i ne vrši izmene bez autorove saglasnosti.
3. Naknada autoru – Autor može ugovoriti paušalnu naknadu ili procenat od prihoda.
4. Vremensko i prostorno ograničenje – Može biti definisano koliko dugo i na kojoj teritoriji izvođač ima prava da koristi delo.
5. Zaštita prava autora – Ako izvođenje ugrozi umetnički integritet dela, autor može povući dozvolu.

Primer: Ako kompozitor zaključi ugovor sa orkestrom, može precizirati da se njegovo delo može izvoditi samo u određenim koncertnim dvoranama i pod tačno određenim uslovima.

Autorima se kroz ove ugovore obezbeđuje pravna zaštita, uključujući:

- Pravo na kontrolu načina izvođenja ili predstavljanja svog dela.
- Pravo na pravičnu naknadu za svaku upotrebu dela.
- Pravo da traži prekid izvođenja ako ono ugrožava umetnički integritet dela (Vodič kroz autorsko pravo za onlajn medije, 2022).

7.2.4. Ugovor o preradi autorskog dela

Prerada autorskog dela predstavlja modifikaciju, prilagođavanje ili transformaciju originalnog dela u drugu formu, pri čemu se zadržava njegova osnovna suština. Ova prerada može obuhvatati različite oblike, poput filmske adaptacije romana, dramatizacije književnog dela, muzičkih aranžmana ili prevoda na drugi jezik (čl.86. i 87. ZASP-a). Kako bi se pravno regulisala ova vrsta iskorišćavanja autorskog dela, zaključuje se ugovor o preradi, kojim autor ili nosilac autorskog prava prenosi ovlašćenje drugom licu da izvrši preradu, uz precizno definisane uslove i ograničenja.

Ključni elementi ugovora o preradi

1. Predmet ugovora – Ugovor precizira koje se delo prerađuje i na koji način će biti adaptirano.
2. Svrha prerade – Prerada može biti namenjena za pozorišne adaptacije, filmske ekranizacije, književne obrade, strip verzije i druge forme izražavanja.
3. Opseg prenesenih prava – Autor može ograničiti preradu, tako da se ona odnosi samo na određene medije (npr. isključivo filmska verzija) ili samo na jedno prilagođavanje dela.
4. Moralna prava autora – Bez obzira na preradu, autor zadržava pravo da njegovo ime bude naznačeno na prerađenom delu, kao i pravo da zabrani izmene koje bi mogle narušiti umetnički integritet njegovog originalnog dela.
5. Naknada autoru – Ugovor može predvideti paušalnu isplatu ili procenat od prihoda ostvarenog korišćenjem prerađenog dela.

Zaključenjem ugovora autor ne gubi moralna prava, što znači da prerada ne može narušiti umetnički integritet originalnog dela.

Autor takođe ima pravo da zahteva da njegovo ime bude navedeno kao tvorac izvornog dela, čak i kada se ono prerađuje u novi oblik. Ovim ugovorom može se precizirati i u kojoj meri prerađivač može odstupati od originalne verzije dela, kao i da li je autoru omogućeno da izvrši nadzor nad adaptacijom.

Osim što definiše način na koji će se delo preraditi, ugovor takođe uređuje pitanja naknade. Autor može ostvariti fiksnu novčanu nadoknadu ili pravo na procenat od prihoda koji prerađeno delo ostvari kroz prodaju, emitovanje ili distribuciju. U slučaju filmske adaptacije, na primer, može se precizirati da autor dobija deo zarade od bioskopskih projekcija ili prodaje autorskih prava televizijskim i striming platformama.

Zakon o autorskom i srodnim pravima jasno propisuje da se prerada ne može vršiti bez saglasnosti autora, osim u izuzetnim slučajevima kada zakon dopušta određene modifikacije bez prethodnog odobrenja, kao što su parodije ili kritičke obrade dela. Ukoliko dođe do kršenja ugovornih odredbi ili neovlašćene prerade, autor može pokrenuti postupak zaštite svojih prava, uključujući zahtev za zabranu korišćenja prerađenog dela ili naknadu štete.

U praksi, ugovori o preradi često se koriste u oblasti filmske i pozorišne industrije, gde su književna dela osnova za scenarije i adaptacije. Takođe, muzička industrija se oslanja na ovakve ugovore pri aranžiranju kompozicija ili obradi pesama za različite izvođače. Prevodi književnih dela, iako često obuhvaćeni posebnim ugovorima, takođe predstavljaju oblik prerade, jer se njima autorsko delo prilagođava drugom jeziku i kulturi, pri čemu se mora voditi računa o očuvanju originalnog izraza i smisla.

Primeri:

- Filmska adaptacija književnog dela – Autor romana može izdavačkoj kući ili produkcijskoj kući preneti pravo da njegovo delo prilagodi za film, ali može precizirati da se dijalozi ne smeju menjati ili da radnja ne sme odstupati od originalnog zapleta.
- Scenska adaptacija romana – Ako dramski reditelj želi da roman prenese na pozorišnu scenu, ugovor može predvideti koliko puta se predstava može izvoditi i da li se mogu menjati likovi ili dijalozi.

- Prevodi književnog dela – Autor može dati saglasnost za prevođenje svog romana na određeni jezik, uz uslov da prevod verno prati original i da ne uključuje skraćivanja ili dodatke.

7.2.5. Ugovor o filmskom delu

Filmsko delo je kompleksno autorsko ostvarenje u kojem učestvuje više autora, uključujući scenaristu, režisera, kompozitora muzike, direktora fotografije i druge kreativne saradnike. Ugovor o filmskom delu reguliše pravni odnos između autora i producenta, određujući način prenosa imovinskih prava, obim dozvoljene eksploatacije filma i prava na naknadu. Ovim ugovorom autor ili više autora prenosi određena prava na producenta, dok moralna prava autora ostaju neprenosiva (čl.88.ZASP-a). Producent filma je ujedno i naručilac dela, koji kroz posebne ugovore reguliše prava na scenaristički, muzički, režijski i druge umetničke doprinose filmu (Međedović, 2014).

Filmska produkcija zahteva značajna finansijska ulaganja, pa ugovor mora uzeti u obzir interese svih ugovornih strana. Producent, kao glavni investitor, preuzima obavezu obezbeđenja svih potrebnih uslova za realizaciju filma – finansiranja, opreme, tehničke podrške i distribucije. S druge strane, autori filma stiču pravo na naknadu za svoj rad i učestvuju u donošenju odluka o umetničkom integritetu dela.

Osnovni elementi ugovora o filmskom delu:

1. Ugovorne strane – Filmski producent i koautori filma (režiser, scenarista, direktor fotografije, kompozitor, glavni animator).
2. Predmet ugovora – Filmsko delo koje se stvara, zajedno sa svim kreativnim i tehničkim doprinosima.
3. Prenos prava – Producent stiče ekskluzivna prava na eksploataciju filma kroz bioskopske projekcije, televizijsko emitovanje, striming, prodaju na fizičkim nosačima i druge oblike distribucije.
4. Prava koautora – Režiser, scenarista i direktor fotografije uvek imaju status koautora. Ako muzika predstavlja ključni element filma, kompozitor muzike se smatra koautorom, dok u slučaju animiranih filmova glavni animator takođe stiče status koautora

5. Naknada autorima – Autorima se isplaćuje ugovorena naknada, koja može biti jednokratna ili zasnovana na procentu od prihoda filma.
6. Zaštita moralnih prava autora – Autori imaju pravo da budu prepoznati kao tvorci filma i da se njihova imena istaknu u odjavnoj špici i promotivnim materijalima. Takođe, producent ne može bez saglasnosti većine koautora koristiti drugačiju verziju filma od one koja je prethodno odobrena
7. Obaveze producenta – Producent se obavezuje da film završi u ugovorenom roku i da obavesti autore o ostvarenim prihodima.
8. Vremensko ograničenje realizacije – Ukoliko producent ne završi film u roku od tri godine od zaključenja ugovora, koautori imaju pravo na raskid ugovora i zadržavanje ugovorene naknade. Takođe, ako producent ne počne sa eksploatacijom filma u roku od godinu dana od završetka, autori mogu zahtevati naknadu štete
9. Odobravanje finalne verzije filma – Kada se koautori i producent saglase oko završne verzije filma, smatra se da je delo završeno. Ako producent želi da koristi drugačiju verziju filma, mora pribaviti dozvolu većine koautora, uključujući režisera (Međedović, 2014).

Filmsko delo se u pravilu koristi kao celina, ali scenarista i kompozitor mogu zasebno eksploatisati svoje doprinose ako je to ugovoreno. Na primer, scenarista može objaviti scenario kao književno delo, dok kompozitor može izdati filmsku muziku kao samostalno delo. U slučaju da ugovorom nije predviđena ovakva mogućnost, pretpostavlja se da autori nemaju pravo na individualno iskorišćavanje svojih doprinosa.

Ukoliko tokom snimanja neki od autora odustane od saradnje, zakon propisuje da producent može koristiti sve do tada stvorene autorske doprinose, a autor nema pravo da to zabrani. Takođe, ako do prekida saradnje dođe usled više sile (viša sila), autori i koautori imaju pravo na naknadu srazmernu svom doprinosu filmu (Međedović, 2014).

Ugovor o filmskom delu osigurava pravnu regulaciju odnosa između filmskog producenta i autora, čime se obezbeđuje transparentnost u eksploataciji filma i zaštita autorskih prava. Producent stiče potrebna ekonomska prava kako bi mogao distribuirati film, dok autori zadržavaju moralna prava i mogućnost kontrole umetničkog integriteta dela.

Jasno definisan ugovor omogućava pravičnu raspodelu prihoda i zaštitu autorskog doprinosa, što je od ključnog značaja za stabilnost i razvoj filmske industrije.

7.2.6. Ugovor o narudžbini autorskog dela

Ugovor o narudžbini autorskog dela predstavlja pravni odnos između autora i naručioca, kojim se autor obavezuje da izradi određeno autorsko delo prema uputstvima naručioca i da mu preda primerak tog dela. Ovaj ugovor najčešće se koristi u oblastima književnog, naučnog, umetničkog i stručnog stvaralaštva, pri čemu autor zadržava svoja moralna prava, dok se imovinska prava prenose u meri u kojoj je to predviđeno ugovorom (čl.95.ZASP-a).

Osnovni elementi ugovora o narudžbini autorskog dela:

1. Ugovorne strane – Ugovor se zaključuje između autora koji stvara autorsko delo i naručioca koji naručuje to delo i obavezuje se na isplatu naknade.
2. Predmet ugovora – Tačno definisano autorsko delo koje autor treba da izradi u skladu sa smernicama naručioca, uključujući vrstu, obim i karakteristike dela.
3. Obaveze autora – Autor se obavezuje da izradi autorsko delo prema dogovorenim uslovima i da ga preda naručiocu u ugovorenom roku.
4. Obaveze naručioca – Naručilac se obavezuje da autoru isplati dogovorenu naknadu i da poštuje umetničku, stručnu ili naučnu slobodu autora.
5. Prava na objavljivanje i distribuciju – Naručilac ima pravo da objavi delo i stavi primerak dela u promet, ali autor zadržava moralna prava na svoje delo.
6. Prenos imovinskih prava – Ugovorom može biti određeno da li i u kojoj meri naručilac stiče imovinska prava na delo, uključujući vremensko, prostorno i predmetno ograničenje korišćenja.
7. Naknada – Autor ima pravo na pravičnu naknadu, koja može biti paušalna ili zavisiti od eksploatacije dela.
8. Zaštita autorske slobode – Zakon propisuje da naručilac ne može ograničiti suštinsku slobodu umetničkog, stručnog ili naučnog izražavanja autora.

9. Specifični uslovi za računarske programe – Ako se narudžbina odnosi na izradu računarskog programa, naručilac stiče sva imovinska prava na njegovo iskorišćavanje, osim ako nije drugačije ugovoreno.
10. Odgovornost za povredu ugovornih obaveza – Ugovor može sadržati odredbe o odgovornosti i sankcijama u slučaju neispunjenja obaveza od strane bilo koje ugovorne strane.

Ugovor o narudžbini autorskog dela uređuje ključna prava i obaveze obe strane. Autor nije u klasičnom radnom odnosu, ali se može smatrati poslenikom jer preuzima obavezu da, uz određenu naknadu, izradi delo u skladu sa zahtevima naručioca (Međedović, 2014).

Naručilac ima pravo da odredi temu, obim i vrstu dela, ali ne može zadirati u suštinsku slobodu umetničkog, stručnog ili naučnog izražavanja autora. Takođe, zakon propisuje da naručilac ne može ograničiti autorsku kreativnost, već samo dati smernice koje se odnose na funkcionalne aspekte dela (čl.96.ZASP-a).

Nakon završetka dela, autor zadržava autorsko pravo, dok naručilac stiče pravo da objavi i distribuira primerak dela. Ugovor može precizirati da li se autorska prava prenose trajno ili samo na određeni period i teritoriju, kao i način isplate naknade autoru.

Ugovor o narudžbini posebno se reguliše kada je predmet narudžbine računarski program. U tom slučaju, naručilac stiče sva imovinska prava na korišćenje i distribuciju programa, osim ako ugovorom nije drugačije predviđeno (Međedović, 2014).

Kod kolektivnih autorskih dela, koja nastaju spajanjem priloga više autora (kao što su enciklopedije, antologije, baze podataka, računarski sistemi), autori pojedinačnih priloga ustupaju sva imovinska prava organizatoru kolektivnog dela, osim ako je drugačije regulisano ugovorom (čl.97.ZASP-a). Organizator kolektivnog dela ima pravo da objavi i eksploatiše delo pod svojim imenom, ali je dužan da na svakom primerku navede imena svih autora koji su učestvovali u njegovom stvaranju (Međedović, 2014)

7.3. Zakonska licenca

Zakonska licenca omogućava korišćenje određenih autorskih dela bez izričite saglasnosti autora, ali uz obavezu plaćanja autorske naknade. Ova vrsta licence postoji u situacijama kada se smatra da bi šire društvene koristi opravdale ograničavanje isključivih prava autora, pri čemu se obično odnosi na upotrebu dela u obrazovne, istraživačke i informativne svrhe. Ovakva regulativa proistekla je iz težnje za uravnoteženjem interesa autora i javnog interesa za dostupnost informacija i kulturnog nasleđa (Misailović, 2016; Đundić, 2024).

Zakonska licenca u obrazovanju i nauci

Jedan od ključnih primera zakonske licence odnosi se na pravo obrazovnih i naučnih institucija da umnožavaju delove autorskih dela u svrhu nastave, ispita ili istraživanja. U skladu sa Zakonom o autorskim i srodnim pravima, dozvoljeno je umnožavanje odlomaka objavljenih autorskih dela i pojedinačnih kratkih autorskih radova u oblastima nauke, književnosti i umetnosti. Ovo pravo se odnosi samo na dela različitih autora i ne uključuje notne zapise muzike. Ovakvo ograničenje je postavljeno kako bi se sprečilo masovno kopiranje i narušavanje tržišne vrednosti dela, dok se istovremeno omogućava akademska upotreba (čl.55. ZASP-a).

Zakonska licenca u javnom informisanju

Sredstva javnog obaveštavanja imaju pravo da bez dozvole autora, ali uz obavezu plaćanja naknade, umnožavaju i distribuiraju članke koji su već objavljeni u drugim medijima, pod uslovom da se odnose na aktuelne ekonomske, političke ili verske teme, osim ako autor nije izričito zabranio takvo korišćenje. Cilj ovog ograničenja je omogućavanje nesmetanog protoka informacija i obezbeđivanje prava javnosti na informisanost, dok se istovremeno osigurava određeni nivo zaštite autorskih prava (Đundić, 2024).

Zakonska licenca za dela izložena na javnim mestima

Dela likovne umetnosti, skulpture, arhitekture i primenjene umetnosti koja su trajno postavljena na javnim mestima mogu se trodimenzionalno umnožavati i distribuirati bez dozvole autora. Ovo pravilo omogućava arhitektonsku i urbanističku dokumentaciju, kao i fotografsko evidentiranje kulturnih spomenika.

Međutim, postoje ograničenja – nije dozvoljeno umnožavanje dela skulpture iz originalnog kalupa, niti izgradnja novih građevina prema postojećim arhitektonskim delima, čime se štite autorska prava na originalnost dizajna (čl.57. ZASP-a).

Zakonske licence su mehanizmi kojima se osigurava balans između ekskluzivnih prava autora i interesa šire javnosti. One omogućavaju upotrebu autorskih dela u posebnim situacijama od društvenog značaja, dok se istovremeno sprečava nekontrolisano korišćenje koje bi moglo naneti štetu autorima.

IV DEO: OSTVARIVANJE I ZAŠTITA AUTORSKIH PRAVA

8. OSTVARIVANJE AUTORSKIH PRAVA

Ostvarivanje autorskih prava podrazumeva korišćenje i zaštitu prava koja pripadaju autoru na osnovu ZASP-a. Autor ima isključivo pravo da odlučuje o načinu iskorišćavanja svog dela, kao i da svakome zabrani ili dozvoli njegovo korišćenje. ZASP razlikuje individualno i kolektivno ostvarivanje autorskih prava (čl.150).

- **Individualno ostvarivanje** vrši sam autor ili nosilac prava, neposredno pregovarajući sa korisnicima.
- **Kolektivno ostvarivanje** obavljaju organizacije za kolektivno ostvarivanje prava, u ime i za račun većeg broja autora, posebno kada je reč o vrstama korišćenja koje je teško kontrolisati pojedinačno (npr. emitovanje muzike ili javno saopštavanje).

Ova podela omogućava efikasnu zaštitu i pravičnu naknadu za korišćenje autorskih dela u savremenim uslovima.

8.1. Individualno ostvarivanje autorskih prava

Individualno ostvarivanje autorskih prava predstavlja način na koji autor lično koristi svoja autorska prava ili ih prenosi na drugo lice uz naknadu ili bez naknade. Autor, odnosno nosilac autorskog prava samostalno odlučuje o načinu ostvarivanja svojih moralnih i imovinskih ovlašćenja (Međedović, 2014). Autor može tražiti zaštitu samostalno ili preko punomoćnika, a u slučaju da je autor maloletan, zaštita će se ostvarivati preko roditelja kao njegovih zakonskih zastupnika.

Individualno ostvarivanje autorskih prava podrazumeva da autor samostalno pregovara o uslovima korišćenja dela, sklapa ugovore, zabranjuje ili odobrava određene načine iskorišćavanja dela, kao i da potražuje naknadu i preduzima pravne korake radi zaštite svojih prava.

Individualno ostvarivanje prava omogućava autoru neposrednu kontrolu nad sudbinom njegovog dela, posebno u situacijama kada je moguće efikasno pratiti njegovo korišćenje i zaključivati ugovore sa pojedinačnim korisnicima.

8.2. Kolektivno ostvarivanje autorskih prava

Kolektivno ostvarivanje autorskih prava u Republici Srbiji uređeno je odredbama ZASP-a (čl.150-200). Ovaj vid ostvarivanja prava obuhvata zaštitu, naplatu i raspodelu naknada u slučajevima kada je pojedinačno ostvarivanje neefikasno zbog velikog broja korisnika i autora. Ovaj institut je uveden u pravni okvir Republike Srbije 1998. godine. Organizacije za kolektivno ostvarivanje prava deluju u ime autora, a posebno su značajne u domenu muzike, audiovizuelnih dela, književnosti i likovne umetnosti čije je osnivanje predviđeno propisima međunarodnog prava. Najstarija organizacija koja se bavi kolektivnim ostvarivanjem autorskih prava jeste osnovana u Francuskoj 1851. godine. Cilj osnivanja ovih organizacija jeste pružanje zaštite autorima, one posluju na neprofitnom principu a finansiraju se putem članarina, dobrovoljnih priloga, poklona a delom i od pomoći države.

Osnivanje organizacije za kolektivno ostvarivanje prava

Organizacija za kolektivno ostvarivanje prava može se osnovati kao udruženje građana, u skladu sa zakonom koji uređuje udruživanje. Osnivači mogu biti nosioci autorskih i srodnih prava iz određene oblasti. Za početak rada, organizacija mora dobiti odobrenje od Zavoda za intelektualnu svojinu, koje se izdaje ako su ispunjeni zakonom propisani uslovi, među kojima su stručna osposobljenost, zastupljenost dovoljnog broja nosilaca prava i obezbeđena interna pravila o zastupanju i raspodeli naknada.

Kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava vrši se preko posebnih organizacija koje ne posluju radi sticanja dobiti, već su specijalizovane za ostvarivanje određenih prava u skladu sa statutom.

Ove organizacije zastupaju nosioce autorskih i srodnih prava u naplati naknada i zaštiti prava pred sudovima i drugim organima.

Organizaciju mogu osnovati autori, nosioci prava ili njihova udruženja, na osnovu ugovora ili odluke o osnivanju. Da bi organizacija započela rad, mora dobiti dozvolu nadležnog organa. Samo jedna organizacija može imati dozvolu za određenu vrstu prava i dela.

Organizacija je u obavezi da poseduje stručni kadar, poslovni prostor i tehničku opremljenost. Dozvola se izdaje na period od pet godina, uz mogućnost produženja. Organizacija stiče pravni status upisom u registar i evidenciju nadležnog organa, koji vodi sve relevantne podatke i nadzire njen rad.

Upravljanje organizacijom vrše članovi putem skupštine, upravnog i nadzornog odbora, i direktora. Delatnost organizacije uređuje se statutom, tarifama, planom raspodele i drugim opštim aktima, a raspodela prihoda vrši se na osnovu jasnih, pravičnih i srazmernih kriterijuma.

Tarife za korišćenje autorskih dela

Tarifa predstavlja opšti akt organizacije za kolektivno ostvarivanje autorskih i srodnih prava kojim se određuje visina i način obračuna naknada za korišćenje zaštićenih autorskih dela i predmeta srodnih prava. Osnovna svrha tarife jeste da osigura pravičnu naknadu nosiocima prava, a da istovremeno omogući jasnoću i predvidivost korisnicima dela.

U skladu sa odredbama ZASP-a, tarifa se određuje u odnosu na vrstu i način iskorišćavanja zaštićenog sadržaja. Kada je korišćenje autorskog dela od suštinskog značaja za delatnost korisnika (npr. emitovanje muzike ili javni nastupi), tarifa se utvrđuje kao procenat od prihoda ili troškova. U situacijama kada se dela koriste samo kao dodatna pogodnost (npr. u restoranima, prodavnicama, hotelima), tarifa se može odrediti u paušalnom iznosu, uzimajući u obzir veličinu prostora, lokaciju, obim i način korišćenja.

Posebna odredba predviđa da zanatske radnje nisu obavezne da plaćaju naknadu za javno saopštavanje muzičkih dela, interpretacija i fonograma. Takođe, uvedene su i posebne naknade koje se plaćaju prilikom uvoza ili prodaje uređaja i nosača zvuka i slike, a koje ne mogu premašiti određeni procenat njihove vrednosti.

Tarifa se najpre utvrđuje putem pregovora između organizacije i reprezentativnih udruženja korisnika ili individualnih korisnika, a potom se zaključuje pismeni sporazum koji sadrži sve bitne elemente: iznos naknade, uslove korišćenja, rokove plaćanja i okolnosti koje mogu uticati na visinu naknade. Ukoliko se pregovori ne okončaju sporazumom u predviđenom roku, predlog tarife utvrđuje upravni odbor organizacije i dostavlja nadležnom organu na saglasnost.

Zakon takođe propisuje mogućnost određivanja jedinstvenih tarifa za ostvarivanje određenih prava kada se ista vrsta prava koristi od strane većeg broja korisnika ili više nosilaca prava.

Te tarife se usklađuju putem posebnih sporazuma i objavljuju u „Službenom glasniku Republike Srbije“, pri čemu stupaju na snagu osmog dana od dana objave.

Tarifa kao pravni instrument ima ključnu ulogu u ostvarivanju ravnoteže između interesa nosilaca prava i korisnika, čime se doprinosi transparentnosti, pravičnosti i efikasnosti sistema kolektivnog ostvarivanja autorskih i srodnih prava.

Komisija za autorsko i srodna prava

Komisija za autorsko i srodna prava je stručno telo osnovano pri Zavodu za intelektualnu svojinu. Njena uloga je da rešava sporove koji se odnose na tarife, načine korišćenja dela i druge važne aspekte kolektivnog ostvarivanja prava. Komisija donosi mišljenja i odluke koje pomažu u postizanju ravnoteže između interesa nosilaca prava i korisnika, uz poštovanje zakonom propisanih standarda pravičnosti i proporcionalnosti.

9. ZAŠTITA AUTORSKIH PRAVA

Zaštita autorskih prava predstavlja ključni segment pravne regulative u domenu intelektualne svojine, a njena svrha je da autorima obezbedi pravnu i ekonomsku sigurnost u pogledu korišćenja njihovih dela. Efikasna zaštita autorskih prava ne samo da omogućava autorima da ostvare odgovarajuće naknade za svoje stvaralaštvo, već i doprinosi razvoju kulturnog, naučnog i ekonomskog sektora.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine (član 27) garantuje svakom autoru zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz njegovog dela. Pored toga, Svetska konvencija o autorskom pravu iz 1952. godine (dopunjena 1971. godine) obavezuje zemlje potpisnice da obezbede efikasnu pravnu zaštitu autora. Srbija, u skladu sa svojim međunarodnim obavezama i kroz proces evropskih integracija, kontinuirano usklađuje svoje zakonodavstvo sa evropskim i međunarodnim standardima u oblasti autorskog prava (Golić, Lampe i Džudović, 2009).

Zaštita autorskih prava u Srbiji regulisana je odredbama ZASP-a, koji definiše autorska prava i mehanizme njihove zaštite. Autorsko pravo podrazumeva ekskluzivna prava autora da objavi, umnožava, distribuirati i na druge načine koristi svoje delo, kao i pravo da zabrani neovlašćeno korišćenje svog dela od strane trećih lica.

Posebno je značajno što je ovim zakonom proširen opseg zaštite i uvedene su preciznije definicije umnožavanja dela, čime je omogućena efikasnija primena sankcija protiv povreda autorskih prava. Takođe, zakon detaljno uređuje prava autora na zabranu i odobrenje stavljanja u promet originala ili umnoženih primeraka svog dela, uključujući i različite oblike prenosa svojine.

Prema ZASP-u, zaštita autorskih dela uključuje:

- pravo autora da kontroliše način korišćenja svog dela,
- pravo na naknadu za korišćenje dela,
- zabranu neovlašćenog umnožavanja i distribucije dela,
- pravo na zaštitu moralnih interesa autora (paternitet, integritet dela).

U praksi, međutim, pravna zaštita autorskih prava često nailazi na probleme vezane za neadekvatnu implementaciju zakona, kao i na nedovoljnu svest javnosti o značaju autorske zaštite (Veselinović, 2012).

9.1. Građansko-pravna zaštita autorskih prava

Građansko-pravna zaštita autorskih prava predstavlja osnovni pravni mehanizam koji autorima omogućava da sudskim putem zahtevaju zaštitu svojih prava u slučaju njihove povrede. Ova vrsta zaštite obuhvata niz pravnih instrumenata kojima autor može ostvariti naknadu štete, sprečiti dalju povredu prava, kao i obezbediti pravnu sigurnost u vezi sa korišćenjem svog dela. Primenjuje se pre svega putem tužbi za zaštitu autorskog prava, a uključuje i privremene mere, kao i posebne mehanizme dokazivanja povrede autorskog prava.

Zakonski okvir građansko-pravne zaštite autorskih prava u Srbiji definisan je odredbama ZASP-a, koji propisuje prava autora i način na koji oni mogu ostvariti zaštitu pred sudom. Takođe, građansko-pravna zaštita autorskih prava može se ostvariti kroz primenu opštih pravila Zakona o obligacionim odnosima, naročito u pogledu naknade štete.

Povredu autorskog prava podrazumeva neovlašćeno korišćenje autorskog dela bez saglasnosti autora ili pravnog sledbenika. U tom slučaju, nosilac autorskog prava može podneti tužbu za zaštitu autorskog prava kojom može zahtevati:

- Utvrđenje povrede prava – Sud može doneti presudu kojom utvrđuje da je došlo do povrede autorskog prava i da se autoru priznaju sva prava na delu.
- Zabranu daljeg korišćenja autorskog dela – Autor može zahtevati od suda da naloži prestanak svake dalje eksploatacije njegovog dela bez njegovog odobrenja.
- Naknadu **štete** – Nosilac autorskog prava može zahtevati nadoknadu imovinske i neimovinske štete zbog neovlašćenog korišćenja dela.
- Objavljivanje sudske presude o trošku tuženog – Sud može naložiti objavljivanje presude u sredstvima javnog informisanja, kako bi se povreda autorskog prava učinila javno poznatom.

Tužbom za zaštitu autorskog prava može se ostvariti i zaštita moralnih prava autora, što uključuje pravo autora da bude priznat kao stvaralac dela (paternitet), pravo na integritet dela, pravo da se usprotivi neprimerenoj upotrebi svog dela, kao i pravo da odluči kada i kako će njegovo delo biti objavljeno.

U skladu sa članom 205. ZASP-a, autor može tražiti i naknadu neimovinske **štete** u slučajevima kada povreda njegovih moralnih prava dovodi do povrede njegovog ugleda ili časti.

Kako bi se sprečila dalja šteta koja može nastati zbog povrede autorskog prava, sud može na zahtev nosioca prava doneti privremene mere zaštite. Ove mere omogućavaju hitnu reakciju kako bi se sprečilo neovlašćeno korišćenje autorskog dela dok traje sudski postupak.

U skladu sa odredbama ZASP-a propisano je da sud može doneti sledeće privremene mere:

- Privremeno oduzimanje ili isključenje iz prometa predmeta koji su upotrebljeni za povredu autorskog prava, uključujući knjige, nosače zvuka, nosače slike i druge medije.
- Zabranu nastavka povrede autorskog prava, odnosno zabranu daljeg objavljivanja, umnožavanja ili stavljanja u promet autorskog dela bez saglasnosti autora.
- Oduzimanje prihoda ostvarenih neovlašćenim korišćenjem autorskog dela.

Privremene mere se mogu izreći i pre podnošenja tužbe, ali u tom slučaju tužba mora biti podneta najkasnije u roku od 30 dana od donošenja rešenja o privremenoj meri. Takođe, žalba protiv rešenja o privremenoj meri ne odlaže njeno izvršenje.

U slučaju povrede autorskog prava, autor ili drugi nosilac autorskog prava može zahtevati naknadu **štete**. Naknada štete može se odnositi na:

- Imovinsku **štetu** – uključuje izgubljenju dobit i svaku drugu materijalnu štetu koja je nastala zbog neovlašćenog korišćenja autorskog dela.
- Neimovinsku **štetu** – ako je povreda autorskog prava dovela do narušavanja ugleda autora ili povrede njegovog prava na paternitet i integritet dela.

Prema članu 215. ZASP-a, autor može umesto naknade stvarne **štete** zahtevati isplatu do trostrukog iznosa uobičajene naknade koju bi primio da je delo bilo zakonito iskorišćeno.

U slučaju sudskog spora, sud može naložiti tuženom da pruži informacije o trećim licima koja su učestvovala u povredi autorskog prava, uključujući distributere ili lica koja su omogućila neovlašćeno korišćenje dela.

U sporovima za zaštitu autorskih prava, teret dokazivanja u najvećoj meri pada na autora ili nosioca autorskog prava koji je pokrenuo postupak. Međutim, postoje pravila koja olakšavaju dokazivanje prava autora:

- Prema članu 10. ZASP-a, ako je ime autora, pseudonim ili znak jasno naznačen na delu, smatra se da je to lice autor, osim ako se ne dokaže suprotno.
- Ako autor nije poznat, izdavač može podneti tužbu u njegovo ime.
- U slučajevima digitalne distribucije, dokazi mogu uključivati digitalne metapodatke, elektronske zapise i druge tehničke dokaze.

Pravo na zaštitu autorskog prava može biti ostvareno u roku od tri godine od saznanja za povredu prava, ali najkasnije u roku od pet godina od dana kada je povreda učinjena.

9.2. Krivično-pravna zaštita autorskih prava

Krivični zakonik Republike Srbije reguliše krivična dela protiv intelektualne svojine, uključujući i krivična dela povrede autorskih prava. Prema KZ-u (čl.198 i čl.199) neovlašćeno objavljivanje, snimanje, umnožavanje ili stavljanje u promet autorskog dela bez dozvole autora predstavlja krivično delo za koje je predviđena kazna zatvora do tri godine.

Povreda moralnih prava autora i interpretatora

Ovaj član štiti lična (moralna) prava autora i interpretatora, pre svega pravo da se njegovo ime navodi kao autor, pravo na zaštitu integriteta dela i pravo na poštovanje umetničkog identiteta.

Krivično delo postoji ako neko:

- pod svojim imenom ili imenom drugog lica objavi, stavi u promet ili na drugi način javno saopšti tuđe autorsko delo ili interpretaciju;
- izmeni ili preradi tuđe autorsko delo ili interpretaciju bez dozvole.

Kazna: novčana kazna ili zatvor do tri godine (osnovni oblik); za izmenu dela bez saglasnosti – do jedne godine zatvora.

Relevantna sudska praksa:

U presudi Vrhovnog kasacionog suda Republike Srbije (Rev 5495/2021), sud je utvrdio da je tuženi povredio moralna prava autora tako što je javno saopštio autorsko delo bez navođenja imena autora, čime je prekršeno pravo autora na priznanje autorstva.

Neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava

Ovim članom štite se isključiva imovinska prava autora i nosilaca srodnih prava. Neovlašćeno korišćenje obuhvata snimanje, objavljivanje, umnožavanje, stavljanje u promet i druge radnje iskorišćavanja bez saglasnosti nosioca prava.

Krivično delo postoji ako neko:

- bez odobrenja autora objavi, snimi, umnoži ili javno saopšti autorsko delo ili predmet srodnog prava;
- neovlašćeno stavi u promet ili drži takve primerke u nameri daljeg stavljanja u promet.

Kazna:

- osnovni oblik: zatvor do tri godine;
- ako je delo učinjeno radi pribavljanja imovinske koristi: zatvor od šest meseci do pet godina.

Relevantna sudska praksa:

U presudi Vrhovnog kasacionog suda (Rev 314/2017), sud je utvrdio da je tuženi neovlašćeno objavio autorsko delo bez saglasnosti autora, čime je povredio imovinska prava autora. Sud je naložio tuženom da isplati autoru naknadu štete u skladu sa važećim tarifama za korišćenje autorskih dela.

S obzirom na značajan rast digitalne distribucije autorskih dela, posebna pažnja posvećena je tehnološkim merama zaštite autorskih prava. Prema zakonu, kažnjivo je ne samo neovlašćeno kopiranje autorskog dela, već i distribucija softvera ili uređaja koji omogućavaju zaobilazanje zaštitnih mehanizama (Banović i Đokić, 2003).

9.3. Prekršajna i privredna odgovornost

Pored građanske i krivične odgovornosti, pravna zaštita autorskih prava uključuje i prekršajnu odgovornost za fizička i pravna lica koja prekrše zakon. Prema ZASP-u preduzetnik koji neovlašćeno umnožava, prodaje ili stavlja u promet autorsko delo može biti kažnjen novčanom kaznom od 50.000 do 500.000 dinara. Pravna lica koja učine privredni prestup mogu biti kažnjena kaznama od 100.000 do 3.000.000 dinara, dok odgovorno lice u tom pravnom licu može biti kažnjeno kaznom od 50.000 do 200.000 dinara (Marković, 2009).

Pored novčanih kazni, zakon predviđa i zaplenu i uništenje neovlašćeno umnoženih primeraka dela, kao i mogućnost javnog objavljivanja presude kojom je učinocu izrečena kazna.

9.4. Međunarodna zaštita autorskih prava

Zaštita autorskih prava nije ograničena samo na nacionalne okvire, već se oslanja na međunarodne sporazume i konvencije koje regulišu ovu oblast. Najvažniji međunarodni instrumenti u zaštiti autorskih prava uključuju:

- Bernska konvencija za zaštitu književnih i umetničkih dela (1886) – predstavlja temeljni međunarodni sporazum koji propisuje minimalne standarde zaštite autorskih prava.
- Univerzalna konvencija o autorskom pravu (1952, dopunjena 1971) – doneta pod pokroviteljstvom UNESCO-a, omogućava harmonizaciju autorskih prava na globalnom nivou.
- WIPO Ugovor o autorskom pravu (1996) – dodatno osnažuje zaštitu autorskih prava u digitalnom okruženju.

- Direktive Evropske unije o zaštiti autorskih i srodnih prava – naročito značajne u procesu evropskih integracija Srbije (Golić, Lampe i Džudović, 2009).

Međunarodni instrumenti pružaju okvir za efikasniju zaštitu autorskih prava i omogućavaju autorima da ostvare prava i na globalnom nivou, čime se dodatno unapređuje položaj nosilaca autorskih prava.

9.5. Evidencija autorskih prava

Evidencija autorskih dela predstavlja ključan mehanizam za zaštitu prava autora i olakšavanje ostvarivanja njihovih imovinskih i moralnih prava. Iako se autorsko pravo stiće samim činom stvaranja dela, bez potrebe za formalnom registracijom, vođenje evidencije ima značajan pravni i praktični značaj, naročito u pogledu dokazivanja autorstva, ostvarivanja ekonomskih prava i sprečavanja zloupotreba (Golić, Lampe i Džudović, 2009).

Evidencija može biti javna ili privatna, a u savremenim pravnim sistemima sve češće se uspostavljaju digitalni registri koji omogućavaju brzu i transparentnu identifikaciju autora i njegovih prava (Marković, 2009).

U Srbiji ne postoji obaveza formalne registracije autorskih dela, ali se evidencija vodi u okviru Zavoda za intelektualnu svojinu Republike Srbije. Prema ZASP-u, autor može, ali nije obavezan, da prijavi svoje delo radi evidentiranja.

Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela propisuje automatsku zaštitu autorskih prava, bez potrebe za registracijom, ali države članice mogu uspostaviti nacionalne registre autorskih dela radi lakšeg ostvarivanja prava autora (Bernska konvencija, 1886).

Međunarodne organizacije, poput Svetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO), takođe preporučuju uspostavljanje dobrovoljnih registara autorskih prava kako bi se olakšala zaštita i korišćenje autorskih dela na globalnom nivou (WIPO Ugovor o autorskom pravu, 1996).

Evidencija autorskih dela može biti formalna i neformalna, u zavisnosti od načina na koji se dokumentuje autorstvo i prava autora.

Iako autorsko pravo nastaje samim činom stvaranja dela, mnoge države su uvele mogućnost dobrovoljne registracije radi olakšavanja dokazivanja autorstva i ostvarivanja prava. Zavod za intelektualnu svojinu Srbije omogućava upis autorskih dela u Evidenciju autorskih i srodnih prava. Ovaj upis nije obavezan, ali olakšava dokazivanje autorstva u slučaju spora.

Pored nacionalnih registara, autori mogu koristiti i međunarodne evidencije, kao što su *WIPO PROOF* i *Creative Commons* baze podataka (Marković, 2009).

Pored zvaničnih registara, autori mogu koristiti različite metode kako bi dokazali autorstvo i datum nastanka dela:

- **Slanje dela sebi preporučenom poštom („poštanska koverta“);**
- **Notarska overa;**
- **Digitalni pečat i blockchain tehnologija;**
- **Samostalna evidencija autora.**

Neformalna evidencija može biti ključna u slučajevima kada autor nije koristio zvanične registre, ali i dalje želi da osigura svoje pravo (Banović i Đokić, 2003).

Pored same evidencije autorskih dela, važno je voditi i evidenciju ugovora o prenosu ili licenciranju autorskih prava. U Srbiji se ovi ugovori često overavaju kod notara, ali mogu biti i deo zvaničnih registara kolektivnih organizacija koje zastupaju autore.

Kolektivne organizacije vode evidenciju o korišćenju autorskih dela, naročito u oblasti muzičke i audiovizuelne industrije (Veselinović, 2012). Evidencija ugovora omogućava:

- **Praćenje prihoda od autorskih prava;**
- **Dokazivanje pravnog statusa autorskog dela u slučaju sporova;**
- **Precizno utvrđivanje licenci i prenesenih prava.**

Sa razvojem interneta i digitalnih medija, postalo je neophodno uspostaviti posebne mehanizme za evidenciju autorskih dela u digitalnom formatu. Neki od ključnih sistema digitalne evidencije uključuju:

- *Creative Commons* **licence;**
- *Blockchain* **tehnologije;**
- *Digital Object Identifier* (**DOI**);

- *Google Copyright Transparency Reports.*

Digitalni alati omogućavaju brzu i efikasnu evidenciju autorskih dela, smanjujući rizik od zloupotreba i plagijata (Đokić, 2012).

Mnoge zemlje imaju različite sisteme evidencije autorskih dela, ali se sve više radi na harmonizaciji tih sistema kroz međunarodne konvencije i sporazume. Neki od najvažnijih međunarodnih dokumenata u oblasti evidencije autorskih prava uključuju:

- **Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela (1886)**
- **Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS, 1994)**
- **Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO)**

Mnoge zemlje imaju posebne registre koji su deo Međunarodne federacije organizacija za kolektivno ostvarivanje prava (CISAC), koja omogućava autorima da lakše prate korišćenje svojih dela na globalnom nivou (Banović i Đokić, 2003).

9.6. Sadržina, prenošenje i povreda autorskih prava putem interneta

U savremenom digitalnom okruženju autorska dela su prisutna gotovo na svakom koraku, bilo kao rezultat autorskog stvaralaštva, bilo kao sadržaj koji korisnici svakodnevno konzumiraju. Iako su tehnološke inovacije omogućile jednostavan pristup informacijama i kulturnim sadržajima, često dolazi do nesvesnog kršenja autorskih prava zbog nedovoljnog poznavanja pravne regulative. Digitalna tehnologija i internet ne samo da su olakšali deljenje sadržaja, već su otvorili i niz pravnih pitanja vezanih za zaštitu autorskih prava i privatnost korisnika. Kako bi se očuvala ravnoteža između dostupnosti informacija i prava autora, neophodno je razumevanje pravnog okvira u vezi s autorskim pravima na internetu (Gluhić i Dobovšek, 2020).

Internet je omogućio neograničeno i brzo širenje informacija, što je stvorilo i rizike za nosioce autorskih prava. Dela se često postavljaju na servere bez ovlašćenja autora, omogućavajući korisnicima njihovo preuzimanje. Ova praksa dovela je do sveprisutne prekogranične povrede autorskih prava (Đundić, 2024, str. 864).

Postoje dva osnovna načina prenosa autorskih dela putem interneta:

- *Streaming* – omogućava trenutni pristup delu bez trajnog preuzimanja fajla.
- *Peer-to-peer razmena (P2P)* – omogućava preuzimanje autorskog sadržaja direktno sa računara drugih korisnika.

Oba načina mogu predstavljati povredu autorskog prava ako se vrše bez saglasnosti autora ili nosilaca prava (Vujičić, 2022). Povreda autorskih prava putem interneta najčešće se dešava kroz neovlašćeno postavljanje i deljenje zaštićenih dela. Ključno pitanje u pravnim sporovima jeste utvrđivanje nadležnosti suda u slučaju prekogranične povrede prava.

Mesto povrede autorskog prava može biti:

- **Mesto gde je nastupila šteta** – država u kojoj su korisnici mogli pristupiti zaštićenom sadržaju;
- **Mesto preduzimanja štetne radnje** – država u kojoj je postavljen ili hostovan sadržaj.

Ovakva pravna interpretacija često dovodi do problema sa nadležnošću sudova i mogućnosti vođenja paralelnih postupaka u više država (Svanteson, 2021).

Digitalna tehnologija je promenila način na koji se autorska dela stvaraju i koriste, ali i povećala izazove u njihovoj zaštiti. Efikasna zaštita autorskih prava na internetu zahteva usklađivanje nacionalnih zakonodavstava sa međunarodnim standardima i praksom. Poseban problem predstavlja teritorijalni princip zaštite autorskog prava, koji otežava rešavanje sporova u digitalnom okruženju. Stoga je neophodno dalje razvijati pravne mehanizme koji će omogućiti efikasnu zaštitu autorskih prava u digitalnom dobu.

LITERATURA

- Adamović, J. (2017). *Slobodna upotreba autorskih dela*. Novi Sad: SHARE Fondacija.
- Banović, B., & Đokić, Z. (2003). Problem krivično-pravne zaštite autorskih i drugih srodnih prava u Republici Srbiji. *Casopis Bezbednost*, 45(5), 668–682.
- Besarović, V. (2000). *Intelektualna svojina, industrijska svojina i autorsko pravo*. Beograd: Čigoja štampa.
- Brzulović Stanislavljević, T., & Stolić, D. (2019). *Autorsko pravo – osnovni pojmovi*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
- Đokić, Z. (2012). *Problem krivično-pravne zaštite autorskih i drugih srodnih prava u Republici Srbiji*. Novi Sad: Centar za pravna istraživanja.
- Đundić, P. (2024). Međunarodna nadležnost sudova Srbije i povreda autorskog prava na internetu: Tumačenje člana 53. stav 1. Zakona o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 4(2024), 863–885.
- Gluhic, L., & Dobovšek, B. (2020). *Sadržina, prenošenje i povreda autorskih prava putem interneta*. Ljubljana: Fakultet za krivično pravo i sigurnost, Univerzitet u Mariboru.
- Golić, G., Lampe, R., & Džudović, M. (2009). Intelektualna svojina u međunarodnom privatnom pravu. *Pravo - teorija i praksa*, (9–10), 58–70. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Krivični zakonik Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024.
- Marković, P. (2009). *Komentar Zakona o autorskim i srodnim pravima*. Beograd: Službeni glasnik.
- Međedović, S. (2014). *Autorsko pravo i srodna prava*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru.
- Milić, D. (2016). *Vodič kroz autorsko pravo za onlajn medije*. Niš: Asocijacija onlajn medija.

- Misailović, M. M. (2016). Pojam, nastanak i razvoj autorskog prava. *Pravo – teorija i praksa*, Pravni fakultet Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
- Radovanović, S. (2004). Autorsko pravo nakon smrti autora. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, XXXVIII(2), 213–229.
- Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS), Svetska trgovinska organizacija, 1994.
- Statut Univerzalne konvencije o autorskom pravu, UNESCO, 1952, dopunjena 1971.
- Svanteson, D. J. B. (2021). *Private International Law and the Internet* (4th ed.). Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- Tosić, L. (2016). *Novelties in copyright protection in Serbia*. Beograd: Institut za intelektualnu svojinu.
- Univerzalna konvencija o autorskom pravu, UNESCO, 1952, dopunjena 1971.
- Ustav Republike Srbije (“Sl. glasnik RS”, br. 98/2006 i 115/2021)
- Veselinović, J. P. (2012). Novine u zaštiti autorskih prava u Srbiji. *Pravo - teorija i praksa*, 29(7–9), 148–163. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Vujičić, N. (2022). Lociranje streaminga u autorskom pravu. U: Popović, D.V. (ur.), *Intelektualna svojina i internet* (Zbornik VI), 53–71. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- WIPO Ugovor o autorskom pravu, zaključen u Ženevi 1996, ratifikovan 2002. godine.
- Zakon o autorskom i srodnim pravima, (“Sl. Glasnik RS”, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 - odluka US, 66/2019)
- Zakon o nasleđivanju (“Sl. Glasnik RS”, br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015)
- Zakon o prekršajima (“Sl. glasnik RS”, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019, 91/2019 - dr. zakon i 112/2022 - odluka US)
- Zakon o ratifikaciji Bernske konvencije za zaštitu književnih i umetničkih dela (“Sl. list SFRJ”, br. 14/75 i “Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori”, br. 4/86 - uredba)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

347.78(075.8)

БЕЋИРОВИЋ-Алић, Маида, 1993-
Autorsko pravo / Maida Bećirović - Alić. - Novi Pazar :
Univerzitet, 2025 (Beograd : 3D+). - 115 str. ; 24 cm

Tiraž 50. - Bibliografija: str. 113-115.

ISBN 978-86-83074-07-5

а) Ауторско право

COBISS.SR-ID 167779849